

Совет

Литературная



Совет әдәбияты

АЙЛЫК ӘДӘБИ ҺӘМ ИҖТИМАГИЙ-ПОЛИТИК ЖУРНАЛ
ТАТАРСТАН ЯЗУЧЫЛАРЫ СОЮЗЫ ОРГАНЫ

XXXVII ЕЛ ЧЫГА

ФЕВРАЛЬ

2

ТАТАРСТАН КИТАП НӘШРИЯТЫ
КАЗАН

1959

Редакциянең адресы: Казань, ул. Баумана, 19, Дом печати, 3-этаж, комн. 31.

Телефоннар: җаваплы редактор—68-21, бүлекләр—2-39-52.

Хатлар очен: Казань, почтамт, почтовый ящик 52. Редакция „Совет эдэбияты“.



К П С С ы ң Х Х I С Ъ Е З Д Ы

ОНЫТЫЛМАС БӨЕК КӨННӨР

Советлар Союзы Коммунистлар партиясенең ХХІ съезды барган көннөрдә делегатларны биләгән хисләргә һәм уйларны сүз белән аңлатуы мөмкин түгел. Шуны әйтсәм килә: үземне мин чиксез бәхетле итеп сиздем. Никита Сергеевич Хрущев докладын һәм делегатларның чыгышын тыңлаганда монда, Кремльгә, халык массаларының иң кадерле уйлары һәм өметләре туплануын безнең һәрберебез ачык тойды.

Ватаныбыз искиткеч зур адымнар белән алга бара. Илебез бу зур походка инде Ленин исән вакытта ук чыккан иде. Ә хәзер ачылган перспективалар безнең көчебезне һәм энергиябезне дистәләргә тапкыр арттыралар. Ленин юлы инде безне зур җиңүләргә китерде. Бу җиңү җир шарының барлык почмакларындагы намуслы кешеләргә шатландыра. Әмма ун-унбиш елдан соң совет кешесенең тормышы тагын да гүзәлләшкән, яхшырак булып! Илебездә коммунизм тантанасы көннәрен якынайту өчен бернинди хезмәт тә җәл түгел.

Съезд барган көннөрдә мин ирексездән күп еллар буена үземне биләгән уйларны, хисләргә хәтердән кичердем. Күз алдыма бөтен тормышым килеп басты.

1921 елгы ачлык вакытында, унбиш яшьлек малай чагымда, туган җиремне ташлап, Әстерхан шәһәренә эш эзләп киттем. Аннары Грозныйга күчтем. Әти-әниләр үлдә. Грозный нефтьчеләре үз араларына алганчы миңа күп кыенлыklar күрергә туры килде, анда мин укый-язарга өйрәндем, һөнәр алдым, кешечә яши башладым.

Ул вакытта Татарстан җирләрендә чиксез нефть байлыгы яшеренеп ятуы турында үйдә да юк иде. Совет власте булмаса, ул байлык һаман да файдаланылмый ятыр иде әле.

Моннан тугыз ел элек мин Татарстанга кайттым. Ул вакытта биредә нефть промышленносте оеша гына башлаган иде әле. Бары тик тугыз гына ел үтте. Ышануы да кыен: шушы кыска гына вакыт эчендә девон тирәнлегенә меңнәргә скважиналар үтеп керде, бай нефть ятмалары табылды. Татарстан республикасы «кара алтын» чыгару буенча илебездә алдынгы урыннарның берсен алды. Бер скважиналар гына түгел — революциягә кадәр хәерчелеккә, бөлгенлеккә төшкән татар авыллары урынында яңа, зур шәһәрләр үсеп чыкты, шома юллар салынды, электр челтәрләре сузылды. Зур заводлар эшли башлады.

Иң әһәмиятлесе — кешенең тормышы үзгәрде. Мин үземнең семья буенча хөкем йөртә алам. Аның чын-чыннан нефтьчеләр семьясына әверелүенә мин горурланып бетә алмыйм. Егерме алты яшьлек улым өлкән оператор булып эшли, кичке мәктәпне тәмамлый. Киявем тирәли суландыру конторасында инженер. Тугыз ел элек мин нефть чыгару буенча җирле халыктан бердәнбер мастер идем. Ә хәзер нефть чыгаручыларның күбесе җирле халык кешеләре. Аларның барысы да дип әйтерлек яшьләр һәм барысы да укыйлар.

Үткәннәргә әйләнеп карыйсың да, совет кешесенең иң кыю, иң омтылышлы планнары да тормышка ашыру өчен көчә житәчәгенә кабат ышанасың. Коммунистлар партиясе хезмәт кешесен канатландырды, аңа туган җирне бәхетле итеп үзгәртәргә, анда элек хыялларыбызда гына йөрткән якты тормыш корырга көч бирде.

Кешеләребезнең туган җир байлыгын хужаларча файдалана белүләре күзгә күренеп үсә. Грозный шәһәрендә чагымда минем участка алтмыш сигез скважина эшләп тора иде. Без аларның барысынан бергә 250 тонна нефть ала идек. Ләкин аны да чыгару бик кыен иде. Моның өчен тирән җир астынан сигез мең тоннага якын сыеклыкны, башлыча суну, җир өстенә күтәрергә, аннары төрле җайланмалар кулланып, бу сыеклыктан нефтьне аерырга кирәк иде. Ә Татарстанда моның тикле нефтьне бары тик ике скважина бирә, шуның өстәвенә бездә чыгарыла торган нефть чиста, саф, аңа су аз гына кушылган. Ясалма катлам басымын куллану нәтижәсендә без барлык скважиналарны дип әйтерлек фонтан шикелле нефть бәреп торырга мәҗбүр итәбез. Һәм шуңа күрә Татарстан нефте илебездә иң арзан нефть исәпләнә.

1958 ел эчендә безнең бригада 790 мең тонна нефть чыгарды. Һәр эшчегә елга якынча 8 мең 500 тонна туры килә. Бу Америка Кушма Штатларында бер нефтьчегә туры килгән нефть күләменә караганда өч ярым мәртәбә артыграк!

КПССның XXI съезды барган тарихи көннәрне Татарстандагы нефть байлыгын эзләүче разведчиклар яңа жиңу белән билгеләп үттеләр. Алар түбән Кама һәм Красный Бор тирәләрендә яңа девон нефте ятмаларының ачылуын съездга зур шатлык белән хәбәр иттеләр. 27 январьда, съезд ачылган көнне, Кама елгасы буенда, Алабуга белән Бондюг арасында, разведка скважинасы яңа нефть горизонтын ачты. Шушы ук көннәрдә разведчиклар Зәй районында унсигез метрлы зур нефть горизонты барлыгын белделәр. Югары сыйфатлы девон нефтенә яңа ачылган гаять бай запасы халык хужалыгын үстерү өчен хезмәткә жигелә, ул Ватаныбызның чәчәк атуына, тагы да ныгуына хезмәт итәчәк.

Бездә инде барлык мәсьәләләр дә хәл ителгән дисәк, ялгыш булыр иде.

Безне соңгы вакытларда нефтьне күчерү эшендәге тоткарлыklar борчый. Нефть агузу трубалары ясау эшенә артка калуы, тиер юллардагы житешсезлекләр аркасында нефть чыгаруны ясалма төсгә тоткарларга туры килә.

Шушы көнгә кадәр галимнәр, бигрәк тә химиклар, безгә парафин белән көрәштә ярдәм итү турында аз уйлыйлар. Ә парафин ул безнең теңкәгә тия, скважинага тыгылып, нефть чыгуны тоткарлый. Скважинаны парафиннан чистарту күп көч таләп итә. Дөрес, хәзер моның өчен ярым автоматлаштырылган электрик лебедка кулланыла. Әмма тагын да камилрәк жайланмалар да уйлап табарга мөмкиндер.

Хәзергә әле промыслларда скважиналарны автоматик һәм дистанцион идарә итү эше бик акрын бара. Күптән түгел оператор Мулюков иптәш беренче промыслода шушы эш өчен автоматика булдырды. Ләкин аны производствога кертү кустарьларча алып барыла. Ә бит бу эһәмиятле проблема өстендә күптәннән бирле инде шактый фәнни оешмалар эш алып баралар. Ә соң ни өчен нәтижә юк? Ни өчен алдыңгы техника казанышларын нефть промышленностенда файдалану канәгатьләнерлек түгел?

Әлегә нефть белән чыга торган газны файдалану эше дә артта калып килә. Дөрес, соңгы вакытларда газ-бензин заводы эшли башлады, Әлмәт шәһәрәндәге йортларны жылыту өчен дә күп кенә газ кулланыла. Ләкин промыслларда әле газ факеллары янып тора. Кыйммәтле химик чимал әрәм була.

Хәзер һәр нефтьче үз эшендә резервлар эзли, ничек итеп яхшырак эшләү турында уйлый. Нефть һәм газ промышленностен тизләтелгән темплар белән үстерү, экономик яктан файдалырак булган сыек һәм газ ягулыкларын киң куллану буенча партиябез ныклы курс алды. Бу бурычны тормышка ашыру өчен бездә барлык мөмкинлекләр дә бар.

КПССның XXI съездында, Ленин юлы буйлап тагы да зуррак куәт белән алга бару өчен, илебездә моңа кадәр ирешелгәннәргә йомгак ясады.

Зур Кремль сарае трибунасынан дөньяның барлык почмакларыннан килгән партия вәкилләренә чыгышларын бервакытта да оныту мөмкин түгел. Аларны тыңлаганда, миллионлаган хезмәт ияләренә безнең эшәбездәге һәр көндәлек адымыбызны, уңышларыбызны зур игътибар белән күзәтеп баруларын ачык сизәсең. Гади сүз генә түгел бу, аның тирән мәгънәсе бар. Безгә, совет кешеләренә, бөтен кешелек дөньясының якты киләчәгенә беренче булып юл салып барырга туры килә. КПССның тарихи XXI съездында кабул ителгән карарлар, юл күрсәтүче маяк булып, Ленин байрагы астында якты киләчәккә омтылучы халкыбызның коммунизмга бару юлын яктыртып тора.

КОРБАН ВӘЛИЕВ,

«Әлмәтнефть» трестының өченче промыслосы мастеры,
КПССның XXI съезды делегаты.

КОММУНИЗМНЫҢ ЖИҢҮЕ ӨЧЕН

Бишенче февральдә КПССның чираттан тыш XXI съезды, коммунизм төзүчеләр съезды үзенә эшен тәмамлады. Бу съездның барышын бөтен дөнья жәмәгәтьчеләге зур игътибар белән күзәтеп барды.

Съездның эшендә марксистик-ленинчыл партияләренә житмеш ике илдән килгән делегацияләре катнашты. Халыкара коммунистик хәрәкәт вәкилләренә мондый киң катнашы белән уздырылган жылыш моңа кадәр әле тарихта булганы юк иде.

Н. С. Хрущев докладында, съезд карарларында, СССР халык хужалыгының 1959—65 елларда үсешенә контроль саннарында коммунизмның материал-техник базасын тудыру, илебездә киң колачлы коммунистик төзелеш программасы бирелде. Иптәш Хрущев докладында моңа кадәр яулап алынган жиңүләренә тирән анализлау нигезендә Советлар Союзында социализм төзүнең инде бөтенләй тәмамлануы турында эһәмиятле теоретик һәм политик нәтижә ясалган.

КПССның XXI съезды карарлары дөнья тарихының хәзерге чорын марксизм-ленинизмның якты нурлары белән коендыра. Бу карарларда коммунизмга күчүнең фәнни нигезләнгән конкрет программасы күрсәтелгән.

Партиябез үзенә XXI съездына бердәм һәм нык булып килде. Съезд ленинчыл Үзәк Комитетның эшчәнлеген, аның эчке һәм тышкы политикадагы, XX съезд карарларын үтәүдәге эһәмиятле чараларын тулаем яхшы дип тапты. XXI съезд резолюциясендә күрсәтелгәнчә, съезд Үзәк Комитетның Маленков, Каганович, Молотов, Булганин

Һәм Шепиловның фракцион группасын, аларның партия бердәмлеген какшатуга, партия эшчәнлеген Ленин юлыннан читкә тайпылдырырга азаплануларын фаш итүен бик дөрөс дип билгеләде. Моның белән партия марксизм-ленинизм байрагы астында Үзәк Комитет тирәсенә тагы да ныграк тупланды.

Безне, галимнәрне, партиянең житештерү көчләренең яңа зур үсешен билгеләгәндә фәннең һәм техниканың өр-яңа казанышларына таянуы, фән көчләре алдына яңадан-яңа бурычлар куюы аеруча шатландыра. Съездда галимнәргә карата күп кенә яхшы сүзләр әйтелде. Тәнкыйтьләүләр дә булмады түгел. Аеруча куандырганы шул: Н. С. Хрущев иптәш съезд трибунасынан Советлар Союзындагы фән һәм техника өлкәсендәге бөек жинүләр өчен галимнәргә рәхмәт белдерде.

Безнең өчен, фән һәм югары мәктәп эшчеләре өчен, Коммунистлар партиясенең XXI съезды карарлары гаять зур әһәмияткә ия. Н. С. Хрущев доклады буенча кабул ителгән резолюциядә коммунистик жәмгыять төзүнең хәзерге чорында фәннең торган саен зуррак әһәмияткә ия була баруы турында бик ачык әйтелә. Жидееллык дәвамында фәннең барлык тармаклары да тагы да югарырак баскычка күтәрелер, яңадан-яңа теоретик һәм практик тикшеренүләр тормышка ашар.

Фән кешелек тормышында һәм аның эшчәнлегендә торган саен зуррак урын ала бара. Киләчәктә институтларыбызның фәнни учреждениеләр һәм заводлар белән бәйләнеше тагы да ныгуы бик зарури. Зур практик проблемаларны тормышка ашыруда моның әһәмияте бик зур.

Татарстанда, жидееллык план буенча, промышленность продукциясенең 84,5 процентка үсеше билгеләнә. Республикабыз жидееллык дәвамында югары индустриаль ил булып әвереләчәк. Нефть, химия, машина төзү промышленности һәм энергетика аеруча зур тизлек белән үсәчәк. Республикабызның авыл хезмәт ияләре ит житештерү буенча жидееллык планын өч елда, ә сөт буенча ике елда үтәргә сүз бирделәр.

Партиябезнең XXI съездында кабул ителгән жидееллык планын тормышка ашыру эше предприятиеләрдә һәм төзелешләрдә, колхозларда һәм совхозларда, фәнни учреждениеләрдә хәл ителә. Әлбәттә, жинү үзе генә килми, аны тир түгеп яулап алырга һәм ныгытырга кирәк. Шуңа күрә дә һәр коллектив бу жидееллык планда үзе үтәргә тиешле эшләргә алдан билгели, бу гомумхалык эшенә үз өлешен мөмкин кадәр күбрәк кертәргә тырыша.

Кешелекнең якты киләчәгә өчен көрәштә зур жинүләргә ирешкән совет халкы бу бөек планын да намус белән үтәп чыгачагына нык ышана.

Гыйлем КАМАЙ,
профессор, КПССның XXI съезды делегаты.

ЖИҢЕЛ АЯГЫ БЕЛӘН

Соңгы елларда без аеруча дулкынланып, аеруча күтәрелгән дәрт белән яшәдек. Моның сәбәпләре байтак кына иде. Күнелләргә илһам, йөрәкләргә ялкын өстәрдәй куанычлы яңалыкларыбыз күп булды. Эңә бит жир шарын уратып, хыял ирешмәслек тизлек белән, күз алдына китерүе дә кыен булган биекләктә ничә айлардан бирле безнең өстә Жирнең иярчене очып йөри. Аны без жибәрдек. Әле күптән түгел, кешелек тарихында беренче тапкыр, бездән жибәрелгән ракета, Ай яныннан узып китеп, Кояшның унышчы планетасына әверелде. Ул анда, моңарчы кеше үзе түгел, кеше тарафыннан ясалган берәр жисем дә түгел, бары кешенең хыялы гына менеп житәрдәй биекләктә, нини-идер серле нурлар, көчле радио дулкыннары һәм биеклегә, серлеләгә белән кешедә һәрвакыт табынуга якын бер сәмави хис тудырган йолдызлар галәмендә гизә. Аны да без жибәрдек.

Бу — совет фәнненең һәм техникасының бөек казанышы гына түгел, ә социалистик жәмгыятьнең өстенлегә, безнең дөньяга карашыбызның, марксистик-ленинчыл философиябезнең жинүе, тантанасы бит ул. Әйе, йөз еллар буенча яшәп, байлыгы, куәте, сәләте белән, аннан да бигрәк, кансыз ерткычлыгы белән моңарчы дөнъяның котын алып торган капитализм дөнъясы жибәрә алмады, кырык кына ел яшәвебезгә карамастан, без жибәрдек!

Кайчандыр кешеләр кабыктан корыштырылган алачыкларда, тау кырыларына казылган караңгы куышларда, төннеклә өйләрдә яшәгәндә туйганчы ашау, кош кебек очу, жил кебек житез булу турында хыялланганнар, шул турыда әкиятләр чыгарганнар. Әйе, шундый заманнар да булган. Аннан соң да кешеләр ачлыктан кырылып бетмәслек кенә, ыруны, нәселне саклап калырлык кына булса да тукланырлык тормыш турында озак хыялланганнар әле. Безнең илебездә кешелек дөнъясының эңә шул тук тормыш, әдәм рәтлә яшәеш турындагы хыялларының тормышка аша башлаган вакыты түгелме? Алай гына да түгел. Безнең илнең фәне һәм техникасы әкияттәгә бай хыял дәрәжәсеннән узлырып китеп, тагын да югарырак, тагын да күз житмәслегрәк баскычларга таба күтәрелә.

Партиянең XXI съездында кешелек дөнъясы күптән үк омтылган эңә шул азапсыз, гадел, мул һәм ямьле киләчәк турында, ул тормышны тизрәк якынайту, шул юлда башкарыласы бөек эшләр, моның өчен көне-төне көрәшүче батыр йөрәклә, яхшы күңелле совет кешеләре турында сүз барды.

Бу съезддагы һәрбер чыгышны дулкынланып укыдык. Юк, алай гына дип әйтү азрак булыр. Һәр чыгыш бер үк вакытта куандырды, горурландырды, кайберләребездә исә бик рәхәт, бик кадерле истәлекләр, тирән уйлар уятты. Әгәр караңгы белән чыгыштыра алмасаң, яктының никадәр якты булуын, аның кадерен ничек белерсең?

Тормыш безне иркәләп үстөрмәде. Яхшыга тиешкәнче бик күп начарлыklar та-
тылган, ирекле тормышка ирешкәнче, хезмәт иясә күп миһнәтләр чиккән. Хәзерге яшь-
ләрнең ата-анасы моны исеннән чыгармый.

Туган авылыма кайткан чакларда, мин, ыңдыр артына чыгам да, басу капкасын-
нан Арча елгасына, аннан аргы яктагы бишклеккә таба сузылган киң сукмакка карыйм.
Кайбер елларны ул атлар, тракторлар, һәртөрле машиналар йөри торган олы юлга
әверелә, кайсыбер язны тракторчылар бөтенләй сөрәп ташлыйлар да, аны үлән баса,
иген үсентеләре күмәп китә. Әйе, аны үсенте баса, әмма минем күңелемдә бу сукмак-
ны кырык ел буена берни дә каплап китә алмый. Чөнки ул кара җир өстенә генә тү-
гел, минем күңелемдә дә сызылган.

Беренче тапкыр ул сукмакны минем авылдашларым, туганнарым һәм якын күрше-
ләрем кыраулы бер иртән уңжиденче елның көзендә салганнар иде. Алар монда бе-
ренче эзне үрмәкүч оясыдай, алдагыч жепләрен төрле якка сузып, анә шул бишклектә
утырған алпавыт именнесен туздырырга барганда салдылар. Иң башта ул әле яшел
ужым өстеннән кыяр-кыймас кына сузылган бик тар сукмак иде. Кичкә таба киңәйде,
зурайды, олы юлга әйләнде.

Бер-ике генә атна узган иде, революция салып калдырган шушы сукмактан, бүрек-
ләренә кызыл бәйләп, авылның беренче партизанны, кызыл гвардиячеләре көрәшкә
китте. Тагын берәздән, поход капчыгына ярты икмәк, бер чөмәт тоз белән биш-
алты бәрәңгә салып, яшь дәүләтнең беренче сугышчылары кузгалды. Еллар берәз
тынычлана төшкәч, шул ук эздән авылның оек-чабаталы яшьләре шәһәрнең беренче
рабфакларына, зур заводларына, тора-бара югары уку йортларына агыла башлады.
Илнең батыр ирләре салган шул сукмак авыл яшьләрен Арча һәм Казан аша револю-
циянең үзәге булган Мәскәү белән Ленинградка, туган илнең башка якларына алып
китте, әлекке караңгы бер татар авылының уллары һәм кызлары, шул эз белән барып,
илебезнең менә хәзерге көненә, алай гына да түгел, бөтен кешелекнең күркәм киләчә-
генә алып баручы якты юлга килеп чыктылар.

Берәз алга киткән, югарырак күтәрелгән саен, дәрәҗә бараммы дип, Ленин васы-
ятьләрен онытып борын чөя башламадыммы икән дип, шул изге сукмакларга ара-
тирә борылып карау бик файдалы булып шикелле.

Яз җитү белән, Казан Кремле буеннан сузылып киткән яшел аллеяларда, парлы-
парлы һәм төркем-төркем булып, яшьләр йөри башлар. Су өсте ачылу белән, шул ук
аллеялардан башланып киткән Казан дингезендә, Бишбалта белән Кремль арасында
төрле төстәге җиңел көймәләр йөзеп китәр, бөтен яр буе, андагы комлыклар, таби-
гатының кеше кулы белән күркәм төскә кертелгән шушы сөйкемле почмагында ял итү-
че, кызынучы, коенучы меңнәрчә балалар, яшьләр, олылар белән тулы. Берүк иштән
чыгармаска иде: болар һәммәсе дә анә шулай булсын өчен әле күптән түгел генә
монда меңнәрчә эшчеләр тузан, пычрак эчендә, суыкта һәм яңгыр астында еллар буе
җир казыдылар, су түктеләр, ташлар җәеп бетон койдылар. Алай гына да түгел: без-
нең тормышыбыз иреккә һәм мул булсын өчен җанын да аямайча көрәшкәнгә күрә,
Ленин вәкиле булып килгән батыр комиссар Мулланур Вахитовны аклар һәм татар
байлары анә шул Кремль стеналары буенда атып үтерделәр. Хәзер су астында калган
Ерак Усиядә матрос Маркин белән аның батыр иптәшләре сугышып үлделәр.

Әйтәсем килгәнә шул: безгә шушы яши торган чорыбызның бөеклеген, аның каде-
рен, аның әһәмиятен күңелләргә сәңдереп өчен тирән эчтәлеккә яхшы әсәрләр язарга,
аларны күп язарга кирәк. Әмма хәзерге заман герое аларда үзенең туган иленә, аның
көрәшенә һәм эшенә ләеклы дәрәҗәдә сурәтләнсен өчен, аның тормышы тирәнрәк һәм
киңрәк булып күренсен, аңа ата-бабасы узган анә шул көрәш сукмаклары да яктысын
төшерсен, ул батырларының фидакарлыгына аның революцион аңын үстәрсен, рухын та-
гын да пакыләндәрсен, тагын да бөгерәк эшләргә омтылу өчен анда коммунистлык го-
рурлыгын кабындырып җибәрсен.

Бу җидееллыкны без туган илебезнең буй җиткәнгән, тәмам ныгып, көчен җыел-
матурланып җиткән егеттәй чагында башлап җибәрдек. Хәерле сәгәттә башланып,
җиңел аягы белән килсен! Шушы җидееллыклар эчендә безнең егетбез тагын да чы-
ныксын, көче-куәте, акылы-белеме һәм зирәклегә белән матурлыгы ягынан дөньяда
тиң чыкмастай бердәңбер баһадир булып җитлексен!

ГОМӘР БӘШИРОВ.

АЛГЫ ИЖАДИ ЖИҢЕШЛӘРГӘ ТАБА

Партиянең XXI съезды коммунизмга күчүдә илебезнең күп милләтле халыклары
алдына гаять катлаулы яңа зур бурычлар куйды. Хужалык һәм культура өлкәсендәге
җидееллык план, билгеле, безнең алдыбызга бик киң һәм зур эш мәйданнары ача.
Димәк, һәркемгә бу мәйданда үз инициативасын, иҗат активлыгын күрсәтергә мөм-
кинлекләр тагын да киңрәк булачак.

Иптәш Хрущев үзенең тирән эчтәлекле докладында коммунизм төзү буенча безнең алга килеп баскан күп кенә теоретик һәм практик мәсьәләләрне яктыртты, ачыкланды. Ул коммунизм жәмгыяте вакытында дәүләтнең бөтүгә бару мәсьәләсенә дә тукталды һәм шул юлда кайбер мөһим чаралар күрсәттә.

Шул мөһим чаралардан күренүенчә, бу жидееллыкта жәмәгать оешмалары дәүләтне идарә итү эшенә тагын да активрак катнашачаклар, жәмәгать оешмаларының роле тагын да үсәчәк. Бу момент исә әдәбият һәм культура төзелешендә эшләүчеләргә дә турыдан-туры кагыла. Шунлыктан, язучылар өчен, шулай ук барлык фән-сәнгать һәм мәгариф хезмәткәрләре өчен бу пункт аерата әһәмиятле урын тотат. Мисалга язучылар союзын алып карыйк. Социалистик илебездә алар моңарчы да жәмәгать оешмасы буларак яшәп килделәр. Бу оешма моңа хәтле дә әдәбият һәм милли культураның өлкәсендә зур абруйлы оешма иде, инде яңа карарлар нигезендә аның абруе тагын да ныграк үсәргә тиеш булчак һәм ижтимагый функциясе дә киңәя барачак.

Безнең жәмгыять шартларында бу барыш бик табигый. Чөнки коммунизм жәмгыяте ул кеше шәхесенә барлык ижади көчләрен жәелдерергә тулы мөмкинлек бирүче, аның гармоник үсешен тулы тәмин итүче бердәнбер алдынгы жәмгыять булырга тиешле. Ижад эше һәм төрле сәнгать осталыклары асылда үзе дә гомумән кеше өчен табигый бер әйбер. Шулай булгач, ул ниндидер аерым чин яки кулында язучылык билеты булган аерым бер рәсми категория кешеләренә генә эше түгел, шул ук вакыт ул кемнәрендер гонорар эшли торган кәсеп оешмасы да, яки һөнәрчелек цехлары да түгел.

Инде бу жидееллыкның планына карасак, анда без шундый хәл күрәбез: бер яктан, хезмәт ияләренә эш сәгатьләре кыскара барып, акыл хезмәтенә вакытлары күбрәк калачак. Икенче яктан, укучылар һәм гыйлем кешеләре дә хезмәт һәм квалификациягә бәйләнгән булчак. Шулай икән сәбәп аркасында, кешедәге акыл хезмәте белән физик хезмәт арасында аерма бөтә барачак икән ачык. Шулай булгач, совет кешеләренә үзләренә төрле шәхси талант һәм сәләтләрен ачарга, жәелдерергә вакыт һәм мөмкинлек күбрәк булчак...

Шуның белән безнең культура өлкәсендәге төрле жәмәгать оешмаларыбыз да халкыбыз арасынан төрле талант чаткыларын күрә һәм тарта белергә, аларның шәхесләре бай сыйфатлы булып, гармоник рәвештә үсүенә ярдәм итәргә тиеш була. Димәк, язучыларның, композиторларның, рәссамнарның, театр эшчеләренә ижади союзлары һәм башка гыйльми-ижади оешмалар төрле талант ияләрен үзләренә ыклап һәм күпләп тартырга, бу оешмалар аларга консультация һәм ижад лабораториясе булып хезмәт итәргә тиешлек килеп чыга. Аларны союзлар гына да түгел, бу эшләр гомумән үзешчән түгәрәкләренә бик нык жанлануына бәйле. Ягъни, урыннарда ижад-сәнгать эшләре һәркайда киң жәмәгәтчелек атмосферасы эченә алынырга тиешле була. Димәк, клубларның һәм үзешчән түгәрәкләренә жәмәгать эшчәнлегенә киңәячәк. Шунда ук әдәбият эшләре дә жанланачак.

Безнең язучылар союзы күп еллар буе 40—50 язучының гына оешмасы булып килде. Дөрөс, соңгы бер-ике ел эчендә безнең союз яшьләргә игътибарны беркадәр көчәйтә төште. Киләчәктә, минемчә, язучылар союзы яшь каләм һәм талант ияләрен бер дә курыкмыйча һәм чикләмичә бик ыклап тартырга тиеш булчак. Башка шәхсләребездә бу оешма үзенең филиалларын ачарга, язучылар клубын да хәзерге чарлагынан төшереп, каядыр аскы катта, урамга ишеген киң ачып куярга тиешле булчак...

Билгеле, бал-бал димәк белән авыз татлы булмаган кебек, культура да культура дип корыга шаулау белән генә мәдәният булмый. Бу данлы жидееллыкта культура һәм сәнгать өлкәсендә безнең шикелле арттарак кымшанучы халыкка яшьләргә яңа рухта тәрбия итү өчен тагын да ныграк көч салып эшләргә, моның өчен Татарстан хөкүмәтенә бу эшләргә майдан һәм шартлар тудыруда кирәк колач җәеп тотынырга кирәк булчак. Чөнки бит, Татарстанның бер нефть промшленносте буенча гына да Америка Кушма Штатларының үзен икеләтә узып киткән булуы бөек съезд трибунасынан торып әйтелде.

Милли культураның үсешенә зур этәргеч булырлык яңадан-яңа әдәби һәм сәнгать журналлары, газеталары (кече яшьтәге балалар өчен, яшүсмерләр өчен, шулай ук олылар өчен дә) чыга башларлар, бу жидееллыкта татарча әдәби-сәнгать журналлары һәм газеталарның саны бермә-бер артыр дип уйлыйм.

Кыскасы, алгы жидееллыкта хужалык, культура үсеше һәм тәрбия эшләренә гаять дәрәжәдә киң масштабта алынуы безнең алга да бик жигди бурычлар куя.

Шулай ук монда аерым язучыларның хезмәт активлыгы хакында да берәр сүз әйтәсе килә. Бездә, талант һәм ижад мөмкинлекләре зур булуга карамастан, аз эшләп, башка эшләгән кешеләргә өйрәтүче кайбер иптәшләр бар. Билгеле, өйрәтүчеләр дә кирәк. Әмма үзенең таланты һәм саулыгы була торып та аз язу шул талантыңны илгә, Ватанга бирергә теләмәү була. Мондый иптәшләрнең башкаларны өйрәтүе кешене ышандырмый. Мондый күренешләргә дә коммунизм эхлагы белән сыеша алмый дип беләм.

XXI съезд хужалык һәм мәдәният төзелешендә безне һәр тармакта ижад казанышлары яулап алырга чакыра, шуңа рухландыра.

НӘКЫЙ ИСӘНБӘТ.

ХЭСЭН ТУФАН

СИН ҮЗЕҢ БИРДЕН

Юк, тылсым түгел,
хыял түгел бу:
Килэчәгемне күзәттем бүгөн.
Бөөк максатны күрерлек күзне
Син үзең миңа,
син үзең бирден.

Компасым итеп
Тезисларыңны,
Маягым итеп максатларыма,
Килэчәгемне күрергә бардым
Жидееллыкның азақларына.

Һәрбер елымны
күрөп, танышып,
Билгеләр куйдым Килэчәгемә.
Ышаныч туды
тиздән бу якка
Алгы сафларда килэчәгемә.

Коммунизмны
Күрәсе килде
Жидееллыктар калкулыгыңнан.
Ерак-еракка нурлар сузылган
Безнең байрактар алсулыгыңнан.

Мөгжиза түгел,
Тылсым түгел бу,
Килэчәгемне күрәм мин бүгөн.

Бөөк максатны күрерлек күзне
Син үзең миңа, син үзең бирден.

Юк, бу дөньяны
үзебез бары
Киләчәк көнгә алып килмәсәк,
Коммунизмны әзерләп куеп
Көтөп торабы безне Киләчәк?!

Сине фәкать без, Коммунистик чор,
Ижат итеп без,

үзебез бары,
Титаннарға хас ижат юлыннан
Алып киләбез
Сиңа дөньяны!

Киләчәгемнең
Беренче таңы
Тәрәзәләргә алсулуй инде.
Һәр көнөң шулай, алдагы гомрем,
Һәр көнөм шулай
балкысын иде.

Юк, тылсым түгел,
хыял түгел бу,
Киләчәгемдә булдым мин бүгөн.
Бөөк максатны күрерлек күзне
Син үзең миңа,
Син үзең бирден.

БАРЛАС КАМАЛОВ

ҮР МЕНГЭНДЭ

Хикәя

1. «КАЗАННАН ЛА!»

Тимер юл вокзалына килеп житкәнемне хәтерләмим дә: Институтның кабул итү комиссиясеннән документларымны кире алганнан соң булган хәлләрнең берсе дә исемдә юк. Дөньядан үткән кеше төсле идем бугай. Билет алым дип чиратка баскач, үземне каһәрләп чәчәләнгән бер юан апа тавышына айнып киткәндәй булдым.

— Авыл бүкәне! Гафу да сорый белми бит! Фанир чемоданы белән кеше башына менә!..

Оятымнан кызарып, көч-хәл белән генә:

— Гафу итегезсәнә, зинһар?! — дидем.

Чыннан да, үз хәлем хәл бит. Кесәмдә акчам да билетка житәр-житмәс кенә. Кәефем — әвене янган кешенеке төсле. Акчам да, акылым да юк.

Казан каласы мине үз күрмәде, ымсындырып кына алды да куып жибәрде. Институтка бәхетлеләр генә керә күрәсең. Безнең ишегә сан юк. Аның каравы, иңнәрендә солдат погоны эзләре дә уңып өлгермәгән егетләр, кайсы заводта эшләгән, кайсы колхозда сыер сауган кызлар күкрәк киереп йөриләр. Менә кемнеке замана!

Харап итте мине бу физика. Институт бусагасыннан хур булып борылырмын, кабул итү имтиханында чәнчелермен дигән нәрсә уемда да юк иде. Моннан егерме көн элек кенә, татлы хыялга чумып, үземне төзелеш инженеры булырмын дип тоеп килгән идем. Өметләрем сабын куыгыдай шартлады.

Инде нишләргә? Укырга кереп булмады. Эшләргә дисәм, мин ни эшли беләм?! Сукур бер тиенлек һөнәрем юк! Ни йөзем белән эни янына кайтыйм да бу хәлне нәрсә дип аңлатыйм? Аның йөрәк ярасына тоз салудан ни мәгънә? Башта ул сыкрап-сыкрап яшь түгәр, аннары мине юатырга керешер: «Ял ит тә хәзерләнә башла. Быел булмаса, институтка яренгә керерсең», — дияр. «Эшлә» димәс, чыдар, авызы тулы кан булса да төкермәс. Бар өметен миңа баглап тора ич ул. «Бердәнбер улым, ди, укысын, кеше булсын», — ди. Тик үземә оят бит, оят! Типсәң тимер өзәрлек егет башың белән район больницасында медсестра булып эшләүче эниң тиеннәренә карап ятыргамы? Ул болай да тормышның ачысын аз татымаган. Эти белән нибары бер-ике елгына яшәп калганнар. Кулына күкрәк баласын тоткан килеш, этине фронтка озатуы жиңел булмагандыр аңа. Менә инде хәзер мин жан көегенә әйләндәм...

Кинәт сискәнеп киттем. Паровоз составны тартып алды да, вагоннарны үзара чәкештергәлэгәннән соң, тигез генә чаба башлады. Казан калды. Гөрләп торган ял паркы, студентлар торагындагы телевизор (мин ул торакта нибары ике-өч атна гына яшәп калдым), Кабан күле ярындагы Тукай һәйкәле, искиткеч Елга порты — барысы да калдылар. Электр утлары ерагая барып, тәмам күздән югалдылар. Тагын институт турында, классташлар турында уйладым.

Бер партада утырып укыган классташым Салих та институтка имтихан тапшырырга килгән иде. Аның да эше барып чыкмады. Тик ул кайтмый эле. Кичә кич Казанга аның этисе килеп төште. Шуңадыр, Салихның йөзе бик шат иде. «Эткәй килгәч, тырышып карый инде ул. Бер җае табылып. Казаннан киттем юк. Син ул тиле!» — ди. Эгәр Салихның ничек булса да укырга элэгүен белсә, эни тагын әрнәр инде. «Аталылар нишләмәс! Аларның арысланы айга сикерә. Минкашев маләе бит ул!» — дияр. Тагын этине юксыныр. «Ул булса, син дә, шәт, институтның түрөндә утырыр идең», — дип кимсенер. Ил өчен башын куйган офицер улын да кабул итмәделәр, дип ачыныр.

Соң моңа кем дә булса гаеплемени? Үзем пешмәгән мин, үзем. Физикадан имтиханны бик шәп биргән булсам, бәлки бу хәлгә төшмәгән дә булып идем. Менә йөр инде дәм-караңгыдагы япа-ялгыз юлчы кебек...

Кыяфәтем бик мескен иде күрәсен, каршымдагы зур гәүдәле, калын тавышлы бер абый, миңа теләктәшлек күрсәткәнсыман, сүз кушты:

— Ераккамы сәфәр, егет?

Мин уйларымнан арына алмыйча, күзләремне беравык ачкалап-йомгалап торгач:

— Өйгә кайтам, — дидем.

Теге абый минем яныма ук күчеп утырды.

— Берәр бәлагә юлыктыңмы әллә, энекәш? Чыраең кабердән чыккан төсле. — Аның куе кашлары астыннан елтыраган зәңгәр күзләре миңа текәлде. — Каян кайтышың болай?

— Казаннан ла! — дидем мин, үзем дә тоймастан. Аннары тиз-тиз төзәтеп куйдым: — Казаннан кайтам. Төзелеш инженерлары институтына керү имтиханы бирергә барган идем. Үтмәдем.

Шул минутта бугазыма ниндидер кайнар төер тыгылды. Эгәр ялгызым гына булсам, эчем бушаганчы бер елаган да булып идем, шәт. Вагон тулы кеше арасында егет башың белән елап булмый ич.

Абый шактый вакыт эндәшми барды. Юдинодамы, Васильеводамы вагонга әллә ничаклы кеше кереп тулды. Ыгы-зыгы басылгач, теге абый минем белән әңгәмәсен яңадан башлады.

— Инде нишләмәк буласың? — диде ул, янә миңа текәлеп.

Мин берәз җанлана төштем. Хәлемне сорашучы бер олы кеше очрагач, кайгымны уртаклашасым килде.

— Шул сорауга җавап таба алмыйм шул, абый.

Зәңгәр күзле абый елмаеп куйды һәм тамырлары бүртеп торган зур, көчле кулы белән жылкәмнән кагып:

— Туры әйтүең ошый миңа, энекәш, — диде. Аннары салмак кына тавыш белән сөйләп китте: — Синәң жиде юл чатында калгандай аптыравың гажәп түгел ул, энем. «Нишләргә?» дигән сорау белән баш ватуың да бик урынлы. Яхшы хәтта. Югыйсә, соңгы елларда яшьләрнең кайберләре трай тибәләр. ВУЗга элэгә алмыйлар. Анда алардан зирәкләр да байтак. Эшләргә дә теләмиләр. Тик эти-эниләрәнең жылкәсен кимереп яталар. Сүз уңаеннан сорыйм әле: өйдә кемнәрең бар?

— Энием генә. Больницада медсестра.

— Алай... А-алай... Эшләргә кирәк, энекәш. — Абый кеше ике кулын тезләренә куеп, бармакларын биетеп алды. — Эшләргә кирәк! Аннары укырсың.

Бу сүзләрне мин мәктәптә дә байтак ишеткән идем инде. Соңгы елларда укытучылар һәммәсе дә: «Производствого!» — дип сөйли башладылар. Әмма кайда, кем булып эшләргә? Моңа рәтле-чутлы җавап та бирмәделәр, кирәгенчә һөнәргә дә өйрәтмәделәр.

Шул чакны күңелемдә уйлар өөрмәсе уйнап алды. Бер утырган килеш, шушы поезд белән Сталинградка чаклы сыздырыйм микән әллә, дип тә жилкендем. Аннары янәшәмдәге абыйга мөрәҗҗәгать итеп:

— Абый, исемегезне белмим, гафу итегез, Сталинград ГЭСы төзелешенә китсәм, эш табармынмы? — дидем.

Абый, бик мөһим нәрсәне хәтерләгән төсле, кашларын килешле генә сындыргалап, әйтте:

— Да, танышыйк булмаса. Степан Васильевич диләр мине. Фамилиям — Воинов. Сине кем дип белик?

— Мин — Илсур Сабитов.

— Ярый, бик әйбәт, Илсур энем. Сталинградка дисеңме? — Ул бер аз тын торды. — Мөмкин. Андый зур ГЭСта эш бетәрмени! Ә нигә Сталинград яисә Братск ГЭСына гына, э? Нигә безгә, Ташбуага, шикәр заводына түгел?

Ни әйтергә дә белмәдем. Бу тәкъдим, бер карасаң, мине газаплаган уйларны бик тиз куып тарата кебек. Чыннан да, үзебезгә күрше булган район үзәгендә, без яши торган эшчеләр поселогыннан егерме-уыз километрда гына төзелеш бара ич. Нигә шунда урнашмаска?

Инде икенче төрлерәк уйласаң, нәрсә инде ул Ташбуадагы шикәр заводы? Бөтен дөнья картасына түгел, СССР картасына да төшәчәге юк ич аның. Братск, Сталинград ГЭСлары, чирәм җирләр, Якутиядәге алмаз рудниклары — менә ичмасам тарихта эзләре калачак урыннар. Егетлек күрсәтергә ниятләгән кеше шунда омтылырга тиеш. Ә Татарстанның бер районында шикәр заводы төзешү нәрсә ул?!

Степан Васильевич җавап көтә икән. Минем икеләнеп, аптырабрак уйга калуымны күргәч, ул үзе сүз кушты:

— Сизәм, энем, безнең төзелешне күңелең тартып бетерми ахры. Яшьлектә шулай ул, һәркем атаклырак җирдә булырга омтыла. Әмма минем киңәшкә яхшылабрак колак сал әле син. Без дә зур эш актарып ятабыз. Татарстанны үз шикәре белән чәй эчертмәкче булабыз. Икеләнмә, әйдә минем белән, үз участогыма. Прораб мин. Тресттан кайтып килүем.

Мин үземне куркыткан мәсьәләне әйтеп салдым:

— Степан Васильевич, мин нәрсә эшләрмен соң?

— Ташчы булырсын. Өйрәтербез, булышырбыз. Синдәй егетләр аз түгел безлә. Я, килештекме?

Нишлим, ризалаштым. Бичарадан ничара, дигәндәй, күнми хәлем юк иле. Бердән, әнине мәшәкәтләмәскә шәп була. Эшкә урнашуга, һәммәсен дә бәйнә-бәйнә сөйләп хат язармын. Икенче ягы да бар. Эштән кайткач, тиз генә ашап-эчәрмен дә, марш физиканы кабатларга! Спорты да чәнчеләп китсен. Көрәшеп йөрөп кенә физикадан белемем артасы юк. Вакытны бушка эрәм итмәм. Һәркөнне ныгытып эзерләнсәм, бер ел дигәндә су кебек эчәрмен ул физиканы. Аннары «Мин производстводан!» — дияргә дә хаклы булам түгелме соң?!

Менә шулай итеп, Җазанга, институтка сәфәр чыккан газиз баш Ташбуага килеп юлыкты.

2. БАКЧА ИЯСЕНӘ ТҮТӘЛ ЮК

Поезддан иртән төштек. Бер-ике сәгать автомашина көтеп утырсак та, мәгънә булмады. Кичтән янгыр явып узган икән. Юллар пычрак. Әле дә баш түбәсендә генә болытлар агыла. Күк йөзе шундый чытык, әйтерсең, елап җибәрергә тора ул.

Бер-ике километр атлауга чемодан үзен нык сиздерә башлады. Степан Васильевичка сер сынатмас өчен эре-эре атлаган булам, чемоданны әле бер жылкәгә, әле икенчесенә күчереп карыйм. Ә шәһәрчеккә тагын өч-дүрт километр чамасы ара бар. Бәхеткә каршы, Степан Васильевич хәлне үзе аңлады.

— Мә әле минем сумканы. Чемоданны үзем күтәрәп карыйм. Оһо, энекәш, йөгәң, салмак икән. Беләм төягәнсең... — дип, чемоданымны жылтерәтеп алды да аршынлап атлый бирде.

Кайтып житәбез дигәндә генә, автобус каршы очрады. Ул әле беренче рейска яңа гына кузгала икән.

— Гарьлек, валлаһи! — диде Степан Васильевич, чемоданны жиргә куеп. — Без дә капка төбәндә, ул да юлга кузгала.

Прораб абый папирос көйрәтеп жибәрде. Тәмәке төтенен йотлыгып-йотлыгып берничә тапкыр суыргач, станция ягына таба күрсәтеп:

— Менә бу яктан заводның үзенә тимер юл тармагы керәчәк. Аны бик тиз эшләргә иде югыйсә, эшче көче житми. Шул тармак булса, без дә менә болай унберенче трамвай белән йөрмәс идек. Иң мөһиме — төзелеш материалы ташу, завод жиһазларын кайтару эше бермәбер жиңеләер иде, — диде. Аннары тагын заводның күләме, жегәрлеге хакында сөйләп китте, тик мин аны отып кала алмадым. Кыр уртасында калкып чыккан поселокка авызымны ачып карап тордым. Барысы да бер төсле йортлар тезеләп киткән. Арада ике катлылары да байтак. Һәммәсе кызыл кирпичтән. Түбәләрен шифер белән япканнар. Юл буенда да, йорт тирәләрендә дә яшь каеннар үсеп утыра. Яфраклары инде саргая да башлаганнар.

Якынрак килгәч, биредә ике урам булуы аермачык күренде. Аларның беренчесен «Төзүчеләр урамы» дип, икенчесен «Тынычлык урамы» дип йөртәләр икән. Без «Төзүчеләр урамы»на борылдык. Степан Васильевичның фатиры шул урамда булып чыкты.

Бусагада безне яшь кенә бер кыз каршылады. Ул Степан Васильевичлар белән уртақ коридорлы бүлмәдә яши икән.

— Исәнмесез, Аля! — дип, аның белән бик жылы итеп исәнләште прораб абый. — Безнекеләр кайтмадылармыни әле?

— Юк әле, Степан Васильевич. Хәбәр дә юк, — диде Аля.

— Нигәдер озакладылар, — диде прораб һәм үз бүлмәләренең ишеген ачты. Минә эчкә узарга өндәде: — Әйдүк, Илсур энекәш, рәхим ит. Төзелештә беренче пристанең шушы булсын. Теләк бер генә: диңгезчеләрчә әйтсәк, безнең шәһәрчектә якорьны ныклап сал. Да, Алечка, — дип, теге кызга таба борылды ул аннары, — картлык баса бугай, зинһен дигән хәзинә кимеп бара. Мин сезне кунак белән таныштырмадым бит әле. Ул төзелешкә килде. Өлгергәнлек аттестаты алган егет.

Кыз кыю булып чыкты. Каршыма килеп, юынып кереп баруы гына булгангамы, суык кулын биреп күреште.

— Элфия! — диде.

Мин дә үз чиратымда исемемне әйттем.

— Аля быел төзелеш техникумын тәмамлый. Безгә практикага кайты, — диде Степан Васильевич.

Мин күңелемнән бу кызның анкетасын укый башлаган идем инде, әмма үземә иш кеше дип санап, нык ялгышканмын икән. Ул бер-ике айдан диплом алачак, техник булачак, димәк. Менә сиңа бөтерчектәй генә кыз. Ә мин... Мин төзелештә көрәкне сәнәктән аера белмәүче бер бәндә... Ярый ла, тора-бара эшкә кулым ятса. Менә шундый техниклар: «Пешмәгән син, Илсур!» — дисәләр, хурлыгыңнан чәнчел дә үл.

Ярый әле, Элфия Степан Васильевичлар бүлмәсендә озак тормады, үз ягына чыкты. Ул киткәч, дәрәсән әйтим, рәхәтрәк булып калды. Прораб абый да миңа мәлжәрәп торырга ирек бирмәде.

— Чишенеп юыныйк, энекәш. Иртәнге чәйне хәзерлик, — диде. — Ми-

нем карчык кызыма кунакка киткән иде, һаман кайтып җитә алмый эле. Кызым — укытучы, Чистайда... Я, әйдә, юынып керик!

Ашап-эчкәч, Степан Васильевич мине конторага алып китте. Анда озак маташмадык. Прораб сүзгә-сүз диярлек әйтеп торып гариза яздырды. Аның читенә мине эшкә алу хакында боерык теркәлдә. Иртәгә, 25 августта, Рашат Баһавиев бригадасына эшкә чыгарсың, диделәр. Начальник коры гына кисәтеп куйды: «Кыяклыйс булма, егет. Тырышып эшлә. Алдынгы бригадага юллыбыз үзеңне», — диде. Ә Степан абый үз участогына эшкә юнәлдә.

Кичә генә студентлыкка кандидат — абитуриент идем, бүген мин — эшче. Менә ул кеше язмышы. Ни хәл итәсең инде.

Төзелешкә килүемне ишетсәләр, классташларның беришесе мыскыллап көләр. Салих Минкашев гадәтенчә: «Тиле!» дияр. Төптәнрәк уйласаң, кемдә кемнең ни эше бар соң! Әни кулына карап ятар чак узды инде, үземә икмәк табарга вакыт.

Складка барып эш киёмнәре алдым. Тулай торак коменданты паспортнымны алды. «Ялгызаклар яши торган өченче номерлы торактагы егерменче бүлмәдә яшәрсен» дип, кәгазь тоттырды. Минем урыным Степан Васильевич Воинов яши торган жирдәрәк, Төзүчеләр урамында булып чыкты. Күршеләр без хәзер. Бүлмәбез ярыйсы. Уртада зур өстәл. Дүрт карават. Өчесендә урын-жир бар. Жыештырып куелганнар. Берсе буш. Мин ишек янындагы шул койкага урнаштым. Нишлисәң, алдан килгән урын өчен. Тик менә матрац та, мендәр дә, одеал да юк бит эле. Төштән соң, диделәр.

Ә йокы килә. Күз кабакларына таш асканнармыни? Тәрәзә төбенә таянып, шәһәрчекнең электр станциясенә, бетон заводына карап тора торгач, тәмам оеп китә язганмын. Унга карадым, сулга бактым да үз караватым янәшәсендәге урын-жиргә барып яттым. Сыртым йомшакка тигәнән хәтерлим, күзләрем йомылганны белмим. Үлгән кебек йоклап киткәнмен.

Тирләп-пешеп уянганда кояш төшлектән авышкан иде инде. Ләкин бу уяну йокым туйганлыктан түгел, изүемнән эләктереп җилле генә йолкудан булды.

— Әпәй склатыңа берәрне сыдырганны кетәсеңме әллә? Яхшы цакта куп минем урыннан. Иту күрик астыңа нишатыр кыстырым, бак...

Торсам, каршымда аркылысы-буге бер диярлек тәбәнәк, таза гәүдәле берәү басып тора. Шайтан суын авыз иткән ахры, күзләре кызарган. Тау халыкларыныкы шикелле киртләнеп торган борынының яфраклары киңәйгән. Тамагына эчкелтем кикерек килгәли бугай, яңа танышым әледән-әле чыраен сытып, күзләрен кыскалый, авызын чалшайтып куя. Шул чакта аның бакыр тышлык кидерткән казык тешләре ялтырап китә. Үзе ара-тирә көлгән дә була, дөрөсрәге, тамагына балык кылчыгы кадалгандай, хыхылдап куя.

— Ни хәл!? Кем син? — ди бу. — Бир бишне, уң булсын. Ни атлы син?.. Илсур? Илдус, Илдар, Илбарис, Илгизәр... Илсур, имеш!.. Этәнә-әнәңә ни әтим. Малаен таба белгәннәр, адәм рәтле ат куярга хәлләренән килмәгән. Минем малайның аты да пирвый сурт, но хатын тәртәгә тибә. Вын хат язган...

Йокымнан арынып, беравык сөйләшкәч, бу кешенең Хасәй исемле булуын, төзелештәге шофер икәнлеген белдем. Хасияттер инде ул. Мишәр-ләрдә исемне ярты-йорты гына йөртү гадәте бар бит. Моннан утыз-кырык чакрымдагы Яртуган авылыннан, диме.

Шуннан соң ул күп сөйләшмәде. Чишенеп тормастан, караватына ауды. Өстәлдә аракысы беткән шешә һәм ерткалап ташланган хат кисәкләре ята иде.

Хасәй, йокы аралаш бугай, сүгенеп куйды.

— Минем урынга ятырга не смей! Бу йортның беренце кирпичләре минем кузовта катте. Выт бизобрази... бакца иясенә түтәл юк...

Соңгы сүзләре егетнең кәефе кырылганны раслыйлар иде. Мин одеал, мендәр алым дип чыгып киттем. Хасәй, чебиләр иярткән тавык кебек, чык-чык итә калды. Аны йокы алмаган, бәлки очкылык тинтерәтә иде. Ә минем муеныма боз кисәге салдылармыни! Хасәйне күрү рухымны төшерде. Бүлмәдәшләремнең берсе менә бу тип. Яшә инде шулар белән. Студентлар болай булырлар идеме соң? Эх, бу физика! Котырылган дулкын кебек эләктереп алды да мине тормышның комлы ярына чыгарып ташлады.

3. БАКЧА ИЯСЕ УЛ ТҮГЕЛ

Кичен, чемоданымны алып чыгыйм дип, Степан Васильевичларга кердем. Прораб абый берәр жиргә кунакка барырга жыенган иде ахры: өстенә яңа костюм, аякларына ялт иткән туфли кигән. Төенен зургына ясап, костюмына иш куе зәңгәр төстәге галстук таккан. Шәпләп кырылган, сары чәчләрен жайлап артка тараган. Кыскасы, яшәреп киткәндәй булган.

Үзе минем белән берәз гәпләшәргә вакыт тапты алай да. Безнең яшәп яткан жир ошыймы, янәсе; төзелеш һавасы борыныңны кытыклай башладымы әле? Бүлмәгез әйбәтме, кемнәр белән яшәячәксең һәм башкалар, һәм башкалар.

Аннары сәгатенә күз төшереп алды да:

— Мин кичке сәгать сигездә партбюро утырышында булырга тиешмен. Секретаребыз ялда, аның вазыйфаларын миңа башкарырга туры килә бу араларда. Киттекме? — диде.

Чыгарга кузгалгач, сүз арасында гына әйтеп куйгандай, болай дип өстәде:

— Синең акчаң юк инде, Илсур энекәш. Менә мин беркадәр биреп тора алам. Ал, ал, нәрсә шиккә калдың, — дип, миңа йөзлек акча сузды. Мин аптырап калдым.

— Ал! — диде Степан Васильевич, карулашырга чама бирми торган тавыш белән. — Ашарга кирәк бит сиңа. Кирәк. Ашамыйча эшләп булмый ул, энекәш. Хезмәт хакы алгач, үз җаең белән кайтарысың.

Акчаны кесәмә салдым да прораб абый белән янәшә атлап киттем, йөземә кызыллык йөгәрдә бугай. Ә ул бөтенләй миңа карамаган да кыяфәт белән кырт кына әйтеп куйды:

— Мин бит сиңа аны хәер-садака итеп түгел, эшче иптәшемә әжәткә бирүем.

Степан Васильевич партбюро утырышына китте, мин үзебезнең торака борылдым.

Кайтып керсәм, бүлмә ялт иткән. Күзне камаштырырлык булып электр лампасы яна. Идәннәр себерелгән, тәрәзәләргә пәрделәр корылган. Егетләр радионы да тоташтырганнар. Казан концерт бирә. Ширма артында ике егет ашап утыралар. Хасәй, комбинезонын урындык аркасына элөп, каядыр киткән.

Бүлмәдәшләр мине ачык каршыладылар, ай-ваема карамыйча, кичке чәйгә өстерәп утырттылар, бер-бер артлы сораулар яудырдылар. Мин дә алар белән танышып өлгердем.

Минем тормышымны төпченеп сорашучы иртәгесе көннән начальником булчак кеше — Рашат Баһавиев икән. Ул — прораб Воинов участогындагы ташчылар бригадиры. Төзелешкә беренче тапкыр аяк баскан кешене дә санга алып сөйләшүе, киңәшләр бирүе белән бик ошады ул миңа. «Армиядән кайтканнан бирле, төзелешләрдә бишенче ел эшлим инде», — ди. Үзе төзелеш техникумында читтән торып укурга да вакыт таба. «Син дә шулай укырсың. Белемнең дә кадерен белерсең, акчалы

да булырсың», — ди. Киләчәк ничек булыр, анысын әйтүе кыен. Әмма мин укырга тиеш. Бүлмәдә мондый иптәшнәң яшәве үзе бер таяныч ул.

Яңа танышымның икенчесе — маляр Мансур Нуриев. Ул да ярыйсы кешегә охшый. Күбрәк сөйли сөйләвен дә, аннан миңа ни зыян. Минем теләм таламыни. Әнә бит бер сәгать эчендә автобиографиясен сырлап та бирде. Сәхнә жене кагылган икән аңа. Шуңадыр, сөйләргә керештеме — авызыннан ут чәчә. Озын чәчләре тузгып алга төшә. Соры күзләре очкынланып китә, кулларын бутый, бөтен йөзен, гәүдәсен хәрәкәтләндереп сөйли.

— Мин күрмәгән аз калды, Бохардагы таз калды, — ди. — Тугызынчы класста укуны бетергәч, военкоматка йөгердем, юнгалар мәктәбенә жибәрүләрен сорадым. Бу трюк барып чыкмады. Киттем агитбригада белән район колхозларына. Вак-төяк роль уйныйм, шигырь сөйлим. Ике авылда мине «бис»ка чакырдылар. Сирәк була торган хәл бу. Жырны, бионе, гармоньда уйнауны кат-кат сорыйлар икән, ул — норма. Нәфис сүзчегә мондый бәхет кәбисә елда да эләкми. Ә яңа елдан безнең районда колхоз-совхоз театры ачылды. Менә минем стихия кайда, мәйтәм. Сәхнә машинисты булып кердем. Машинист дигәч тә, сыңар машина да юк анда. Авылдан-авылга күчәсең. Артистлар ашый-эчә, ял итә, репетиция үткәрә. Ә син кулыңа чүкечеңне тоткан әле. Я түшәмгә задник кагасың, я декорация тезәсең. Әмма чыдадым, артист булырга теләү хакына түзем. Сыртым сынса да сынатмадым. Качалов та, Москвин да, Әбжәлилов та булмасымны белдем, ну үземнән урта кул артист чыгачагына шик-шөбһәм юк иде. И булдым! «Галиябану»ны куйганда сәхнәгә Хәлиллә аткач та керә торган ике кешенә берсе ролен бирделәр. «Бер кеше» идем мин. Киенәсең, буянасың, сәхнәгә чабып керәсең һәм нибарысы... алты сүз әйтәсең. Театрдан нигә шылуымны бер сөйләрмен әле. Хәзер күп такылдарга ярамый. Рашат китапка ябышырга тора. Әйдә, укысын.

Нотыгы бетте дигәч тә, ул үзенә монда драмтүгәрәк житәкчесе икәнлеген әйтте, мине шунда йөрергә чакырды.

Рашат, китапларын алып, бүлмә уртасындагы зур өстәл артына барып утырды. Тик аңа тынычлап укырга туры килмәде. Күктән төшкән яшен ташы шикелле, Хасәй кайтып керде. Ул бик кәефсез иде.

— Быт бизобрази,—дип сөйләнә-сөйләнә, ул үз ятагы янына узды.— Буфеттагы катынны әйтәм. Бурыцка йөз грамм да ышанмый. Әйтерсең, мин аны юкә агацка атландырганым бар. Үзенә прадухталар кайтарырга машина кирәксә, керфегеңә куна, бизобрази...

Рашат аның зарын кырт кисте:

— Мин сатучы булсам, каршыма акча тотып килсәң дә, бирмәс идем. Карачы кыяфәтең. Чыраң чүпрәк төсле булган.

Хасият, сөзәргә жыенган үгез шикелле, күзләрен акайтты, тамагына кылчык утыргандай хыхылдап куйды.

— Син, Рашат агай-эне, мараль укырга бик оста. Камсург дисәң, камсург. Ну акылың үзендә генә торсын. Акчам булса, бугазыңа басып алыр идем мин. Мансур, яле бер ун тәнкә. Иртәгүк бирәм.

Мансур тәлинкә-кашыклар юып маташкан жиреннән төксе җавап кайтарды:

— Бирмим.

Хасият миңа текәлде.

— Синдә юкмы, агай-эне?

Мин авыз ачарга да өлгермәдем, Рашат бик төрпә генә итеп карады. «Бирмә!» — ди иде аның күзләре.

— Акчам юк, — дидем мин гаепле кешесыман. Кесәмдә йөзлек була торып, алдашуыма кыенсынып та куйдым.

— Раштуада кар бирмәссез сез, сараннар! Сезнең белән каберең янәшә булмасын! — дип кызып китте Хасият. Ул, башы авыртуга чыдый

алмыйча, бүлмә буйлап табаны пешкән мәче төсле арлы-бирле йөри башлады.

Рашат түзмәде.

— Хасият, яхшылык белән әйткәнне анла, — диде ул. — Акыл бирүем түгел — син яшътәш кеше, — ташла эчүеңне. Бетәсең болай йөрсәң, Үзең дә әрәм булырсың, машинаңны да чәрдәкләрсәң.

Хасиятнең жене кузгалды.

— Бабаң утырмага килсен, әбиеңә сәлам әт! Кит, торма каршымда. Айлар бизәге рамазан, көннәр бизәге жомга түгелсәң.

Хасият тагы хыхылдады, тагын бакыр тышлы казык тешен ялтыратты һәм, атлап-юллап сүгенгәч, ишекне бик каты бәрәп, бүлмәдән чыгып китте.

— Зыян юк, тышта һава салкынча. Айныбрак керер. Кайдан килгән батыр! — диде Рашат тыныч кына.

Мин Хасәйнең бүлмә хужасы түгеллеген аңладым. Димәк, бакча няләре — менә бу егетләр.

Беравыктан мин әнигә хат язарга утырдым.

4. МАҢГАЙ ТИРЕ

Үзем вакытында тора алган булыр идемме, белмим, Рашат уятты. Сәгать алты да тулмаган иде әле.

Юынгалап алган арада Мансур иртәнге чәйгә буфеттан азык-төлек алып керде. «Синең өлешкә дә алдым, Илсур, акчаң булгач түләрсәң, — ди. Акча дигәннән, исемә кылт итеп Хасият төште. Ул кунарга кайтмаган булып чыкты, ятагы буш иде. Мансурга акча суздым.

Аннары эшкә кузгалдык. Иртәнге бу сәгатьләрдә поселок, корт иледәй, гөж килә иде.

Мансур, беравык безнең белән килгәч, тиздән өлгерәчәк уника фатирлы йортларның берсенә таба бoryлды. Анда эшләр төгәлләнеп бара, чират малярларга житкән икән инде.

— Икенче эшелон кешесе ул безнең Мансур, — ди Рашат, бүлмәдәшен шаяртып үчекләргә теләп. — Без, ичмаса, төзелешнең пионерлары. Алар ташчылар салган йортларны гына бизәп йөриләр.

— Сез төзегәнчә генә булса, анда пәри үзе дә кереп ояламас иде, — дип җавап бирде Мансур, шундый ук шаярту тоны белән. — Я, ярый, армый эшләгез! — Аннары шактый ераклашкач, артына әйләнеп кычкырды: — Илсур, онытма, бүген драмтүгәрәк көне. Кәжәләнеп торма, әйдә...

Рашат бригадасы Култура йортын төзүдә эшли. Без шул корылыш мәйданчыгына юнәлдек. Шунда барышлый, бригадир минем спорт белән кызыксынуымны сорашты.

— Мансур драмтүгәрәккә өнди өндәвен дә, синең ул эшкә хиреслеген бармы соң? — дип сөйләп китте ул. — Юк, дисең алайса. Гаеп түгел. Артистлык һәммә кешенең кулыннан килми. Минә менә асам дисәләр дә артист итә алмаслар. Булмый. Э спортта маташтырам. Боксын да бераз чамалыйм. Көрәш дисәң, бөтенләй риза-бәхил. Спорт белән бит гарип булмаган барлык кешеләр шөгыльләнә ала һәм шөгыльләнәргә тиешләр дә.

Мин мәктәптә укыганда татарча көрәш секциясенә йөрүемне әйткәч, Рашат җилкәдән үк кагып куйды.

— Шәп алайса! Якшәмбе көнне минем занятиегә барырсың, — диде. — Тик секциягә язылуның бер шарты бар.

— Нинди шарт соң ул? — дидем мин, бүлмәдәшемә текәлеп.

— Милициягә булышлык бригадасына керү. Безнең төзүчеләрдән егермеләп кеше шунда член булып тора.

Аннары Рашат төзүче егетләрнең үз поселокларында да, Ташбуа урамнарында да дежурлык итүләрен, тәртип саклашуларын, исерек башларны акылга утыртуларын, хәтта кайчак кыңгыр куллы бәндәләргә дә чабуларыннан эләктерүләрен сөйләде.

Мин секциягә йөрермен дә димәдем, тискәре җавап та бирмәдем. Дөресен генә әйткәндә, әле эшли башламаган, рәтләп яшәп китәсемне кем белсен. Ә шәпләп көрәшәргә өйрәнсәң, анысы ярар иде. Спорт белән шөгыйльләнсәң, кесәл булып йөрмисең инде. Анысы шулай да, физика дигән нәрсә дә бар бит әле...

Менә объектка килеп життек. Ай-һай зур булачак икән бу Культура йорты дигәннәре! Бер тамаша залы гына да алты йөзгә якын кешене сыйдырачак. Футбол кырымыни. Ә икенче катында төрле түгәрәкләр өчен бүлмәләр, спорт залы ясалачак. Бу кадәресе Рашат өчен бик кулай була инде. «Югыйсә көрәш секциясе дәресләрен хәзергә ашханә залы бушагач кына уздырабыз», — ди. Шуңа галәмәт зур йортның яртысы салынган инде.

Без объектка иң алдан килүчеләр булып чыктык. Қорылып ята торган бина эченә кергәч, кыйгачлап куелган киң басмалар буйлап, стеналар ягалый ныгытып эшләнгән сәндәрәләргә мендек. Ташчылар шуларга басып эшлиләр. Оя торгач, стеналар биегрәк күтәрелгән сәен, осталар үз аяклары астындагы сәндәрәчәкләргә дә югарырак калкыта баралар.

Бригада җыелып бетте. Чыннан да, ташчыларның барысы да яшьләр икән. Рашат, һәркемгә эш кушып чыккач, минем яныма килде.

— Күтәргән кирпич җитәрлек. Энә измә дә китерделәр. Эшкә керешик! — диде. Минә үз янәшәсенә бастыруына шатланып, тагын нинди әмер бирер икән инде, дип көтә башладым. Бригадирның авызына гына карап торам. Ул да әлегә бик ипле күренә.

— Менә нәрсә, Илсур, — ди. — Монда күтәргән кирпичләр беткәч, кран белән менгергәннәрен сак кына алып бер читкә өярсен. Миңа кирәк кадәрән биреп торырсың. Буш арада рәт кирпичләрен үзәң тезешсәң дә була. Ә чатлар һәм кырый рәтләр бик тигез булырга тиеш. Беравык кул кыздырмый, күз күнектерми торып, анысына чамаң җитмәс. Ату, Мансур әйтмешли, трагикомедияне көт тә тор.

Шуңа рәвешле, минем эш бик гади дә, шактый читен дә булып чыкты. Берәз эшләгәч, югарыда кирпич бетте. Күтәрткәч кран, үзе баскан рельслар буйлап булачак бинаның бер башыннан икенчесенә йөреп, безгә кирпич өләште. Аннары измә бирделәр. Шуларны кабул иткән арада мин шабыр тиргә баттым. Рашат үз кешеләргә генә көлемсерәп куйды.

— Маңгаңа тир чыктымы? Зыян юк, аппетитны ача ул, кара икмәкне күбрәк сугарсың, — ди. Объектның теге башында ук эшләүче кызыккын минем йомшак якны сизеп, читләтеп суктыра башладылар:

— Илсур, кулың кабардымы әллә?

— Билең кузгалдымы әллә, егет?

— Я, кызартмагыз яңа кешене. Сөмсере коелыр да табан ялтыратыр...

Әмма минем кәеф шәп иде. Бәхетемәдер инде, беравыктан безнең объектка килеп җиткән практикантка Әлфия дә мине яклады. Кирпичләр аның кулларында биеп кенә торалар. Мин кыюланып:

— Ябага тайны хурлама, язга чыккач ат булыр! — дидем.

— Маладис, Илсур, җилле селтәдең, — дип, кечерәк гәүдәле, кыеграк күзле егет — кранчы Шәяхмәт мине очындырды.

Бер-ике минуттан минем хакта тәмам оныттылар бугай, барысы да ябырылып эшли башладылар. Рашат та сафсата сатарга юл куймый, күрше участок ташчылары белән ярышуыбызны искә төшереп, әйдәп кенә тора...

5. «ӨЗДЕРЕП НИГЭ КАРАДЫҢ...»

Төш авышкач, безнең янга Степан Васильевич килеп китте. Хәл-әхвәл сорашты, Рашат белән озак сөйләште, Элфияне шаяртып алды. Аннары ул беренче участок ташчыларының бүген бик шәп эшләүләрен әйтте. «Сезне узып китмәгәйләре!» — ди, үзе зур зәңгәр күзләрен Шәяхмәт кранына эленгән күчмә вымпелга төбәгән. Ычкындырмагаегыз диюе булса кирәк.

Ул киткәч, аврал башланды, аврал! Өермә куптымыни! Рашат тын алырга ирек бирмәде. Үзенә кулларына күз иярми. Кызлар да авызларына су капкандай булдылар. Шәяхмәтнең баш кашырга да вакыты калмады. Ут уйнаттык. Тик ул тырышу минем буыннарымны бик йомшартты, менә-менә хәлдән таям, дигән минутларым булды. Шунысын да әйтим: гомеремдә беренче тапкыр янып-пешеп, бил бөгеп, күзгә тозлы тир кәргәнче эшләүнең нәрсә икәннән татыдым. Бу көнем тикмәгә үтмәде. Культура йорты бинасының стенасына мин салган кирпичләр дә мәңгегә беректеләр. Стена бүген тагын никадәр биегәйде. Моңа сәбәпчеләрнең берсе мин!

Сәгать дүрттә смена тәмамланды. Эшчеләр, төркем-төркем булып өйләренә кузгалдылар. Рашат, Степан Васильевич эштән соң партбюрога керергә кушты, дип, Воинов янына китте. Мин юл уңаендагы буфетка сугылырга булдым.

Керсәм, анда шактый чират икән. Барысы да минем төсле үк комбинезон кигән, кесәләренә яки бил каешларына зур-зур бияләйләр кыстырган ташчылар, бетончылар, балта осталары һәм шоферлар биредә. Чират алырга да өлгермәдем, шактый алда баскан Хасәй, күз кысып мине үз янына чакырды.

— Сиз нәстә алыым? Эт ятырәк, — диде һәм читтәге өстәлдән урын билгеләргә кушты.

Озак та үтмәде, Хасәй икмәк, яшелчә салаты, сыра һәм йөзәр грамм аракы күтәрәп килде.

— Тот адә, пирвый көнәң бит, өшегәнсең. Тәти комбинезоныңа цәңрәгән балцыкны юарга кирәк! — диде ул, ачык чырай белән. Аның ялтыравык тешләре күренеп китте. Ул шактый кызып алган иде, карынкы тавыш белән әледән-әле хихылдап көлдә. — Эцмисең? Ну и дурак син, Илсур! Дөньяда кем эцми? Кемнең сәмәнә юк и кемгә салып бирмиләр. Выт син укыган кеше. Абдулла Тукай нәстә әйткән?

Эцә халык хәләл дип тә, харәм дип тә,
Эцә халык салкын дип тә, барям дип тә;
Китайски эфлисуннар ящиктә дип,
Эцми үткән яшьлек гүмер әрәм дип тә.

Шылаймы? Шылай.

Минем бу сүзләргә ачуым килде. Кара син аны, сәрхуш баш. Тукайны үзенә адвокат итмәкче. Алай да тыныч кына сөйләргә тырыштым. Югыйсә Хасәйнең кичәге кебек акырына-бакырына башлавы мөмкин. Янәшәмдә Мансур да, Рашат та юк. Буфет эче тулы халык. Шешәдәше дип, әллә ни бүләшәләр, дип уйлаулары ихтимал.

— Хасият абый, мәйтәм, Габдулла Тукай газаплы заманда яшәгән халыкның аптырагач, йөдәгәч эчүен язган ул. Элек бит эшсез интеккәннәр, эксплуататорлар халыкның канын эчкәннәр. Аракы парлары белән миләрен агулап булса да онытылып торырга теләгәннәр кешеләр. Ә син ник эчәсең?

Хасият, «Қара бу малайны, кемгә сабак өйрәтмәкче була» дигәндәй, тонган соры күзләрен әлже-мөлже китереп торгач, гадәтенчә, тамагына кылчык кадалгандай, хихылдап көлеп жибәрде.

— Йә, йә... Рашат булма. Аның кыланышына да гарык булган инде

монда. Эш кешесе берсәк тә капмагац, нужарудан какуй тулк?! — Ул станнардагы аракыны бер-бер артлы эчеп куйды. Тәмам исерде. Аннары керләнгән юан бармагын минем борын төбөндә селки-селки үз фәлсәфәсенә бирелде:—Бу дөньяны хода яратканмы, чуртмы, белмим. Выт пирвый башта ян ияләренә гумер бүлгәннәр, имеш... Да... Выт адәм баласы үзенә биргән гумерне эз дип этеп этә икән. Ян ияләре арасында нәфсесезләре дә булган. Әбәзиян дә, ат та үз гумерләренә берсәген кешегә биргәннәр. Выт шыннан бирле адәм баласы озак яши дир. Сабый цагында, әбәзиян кебек, уни, цаба, нужасыз яши. Буй тарткац, балиг булгац, гумер буена ат кебек эшли башлый. Куаты бар, дәрманы бар. Ник эцмәсен ул, э, ник? Қартайгац, выт, эцә алмас. Қарт алаша, тарт алаша, тик йөрер.

Тузга язмаган акланулар тыңлап эчем пошып бетте. Ниһаять, Хасияттән аерылып чыгып киттем. Ул ниндидер йомыш белән Ташбуага барырга ниятләп калды.

Тулай торака кайтып кергәч, коридорда жыр тавышы ишеттем. Безнең бүлмәдә искиткеч ягымлы тавыш белән ниндидер хатын-кыз жырлый иде. Әйтерсең, таң тынлыгында чишмә чылтырый, әйтерсең, яз моңчысы сандугач сайрый. Бүлмә ишеге тоткасына үрелгәч, ачып жибәрергә кыймылча тукталып калдым. Кем бу? Роза Багланова килмәгәндер ич?

Жыр салмак, ләкин дәртле булып агыла иде.

Агым суда яулык батмый,
Аны дулкын күтәрә.
Иркәм сөя дә, сөйми дә,
Вакыт кына үткәрә.
Эх, Самара-шәһәрчек,
Жуйдым тынычлыгымны,
Жуйдым тынычлыгымны,
Юат син күңелемне!

Баянчы кушымтаның азагын бик матур итеп, өздерең уйнап куйган иде, жырчы өр-яңа дәрт белән дәвам итте:

Гөлчәккәгә тиң үстем мин,
Яшьләрем — унжидедә;
Унжиде яшьтә кызларны
Мәхәббәт жилкендерә..
Елга буенда ак каен
Үсә үрелеп кенә;
Сөйгән ярың дип санасаң,
Йөр кадерем белеп кенә.
Эх, Самара-шәһәрчек...

Баян тынды. Аннары бүлмәдән Мансурның шатланып кычкырып әйткәнә ишетелде:

— Мәснысы була! Аккордны сөйләшкәнчә бирермен. Икенче жырыңны тыңлап карыйк.

Мин ишекне шақып бүлмәгә кердем. Алдымда практикантка Әлфияне күргәч, сәерсенеп киттем. Култык астыма кыстырып кайткан бер кирпич икмәкне куярга да, куймаска да белми калдым. Чишенергә, узарга кирәк иде. Гаепле кешесыман, чәч төпләремә кадәр кызарганымны тойдым.

Ә кызый кай арада эш киёмнәрен салган да ни вакыт эчендә бу чаклы чибәр киенеп өлгергән. Өстендә куе зәңгәр төстәге озын күлмәк. Ул аның бил нечкәлеген, гәүдә килешлелеген күрсәтеп тора. Аягына биек үкчәле туфли кигәч, калкурак булып киткән. Бер дә кичә иртән безне каршылаган бөтерчек кыз димәссең.

— Исәнмесез! Репетицияме? — дидем, ишек төбөндә басып торган килеш.

— Исәнмесез, Илсур? Бик ардырмадымы? — диде Әлфия, күптәнге танышлар кебек итеп.

— Эллэ кая олага күрмә! Бүген кич Наратлыга барабыз. Комсомол комитеты колхоз яшьләренә вәгъдә биреп ташлаган. Тагын бер сәгать-тән машина киләчәк. Хәтер базында калган берәр шигырьне булса да укырсың. Драмтүгәрәк репетициясен иртәгәгә калдырабыз, — дип Мансур күз ачып йомганчы эллә никадәр сүз сөйләп алды. Элфия тагын жыр башлады.

Мин шул арада чишендем, түргә уздым һәм Рашатның тумбочкасы өстеннән Мопассан хикәяләре томын алып, китап битләре актара башладым. Тик күзем китапта, күңелем Элфиянең жырында иде.

Элфия үзен тыныч тота. Гүя ул жырламый, каршысындагы кеше белән сөйләшеп кенә тора. Ә тавыш дигәнең, — күз тимәсен, картлар әйтмешли. Каян чыга бу кадәр. Мин ул жыр белән тәмам сихерләндем. Элфиянең гамендә берни дә юктыр, әлбәттә. Жырлый бирә ул.

...Өздерең нигә карадың,
Ник тоттың чиләгемнән?
Суларым түгел, ялкыным
Түгелде йөрәгемнән.

Бу канатлы сүзләренең миңа төбәп жырланмавы ап-ачык. Ләкин әйтми булдыра алмыйм: әгәр, шагыйрьләр тасвирлаганча, йөрәктә ялкын кабыну ихтималы хак икән, шул минутларда, мөгаен, минем йөрәккә дә ниндидер ут үрли башлагандыр. Мин аның кызуын чигә тамырларымның тибешеннән һәм учларымның, хәтта бармак очларымның кызышуынан тойдым. Тик гажәп хәл — ул ут әрнетми, авырттырмый, ә бәлки ничектер жылыта, бөтен күңелне рәхәтләндерә иде.

Репетиция тәмамланып, практикант кыз бүлмәбездән чыккач, миңа күңелсез булып калды. Мансурның: «Яле, яттан белгән берәр шигырьне укып кара әле. Халык алдына чыгарлык чамаң бармы икән?» — дип бәйләнүе биткә кунып интектергән көзгә чебен әрсезлеген хәтерләтте. Аны куып жибәрәсем, татлы да, газаплы да уйларымны бүлдереп йөргәне өчен аның белән әрләшәсем килде.

— Хәзер үкме? Шушы минуттамы? — дидем мин, ризасызлыгымны белдереп.

— Хәзер үк! Бер минуты да кадерле! — диде ул.

Күтәрелеп карасам, Мансур артистларча кыяфәттә басып тора. Сул кулы белән бөөренә таянган, уң кулын алга сузган.

— Бер минут мине театрдан мәңгегә аерды. Иң югында урта кул артист чыкмас идемени миннән: шигырь укыйм, баянда уйныйм, кирәксә декорация дә ясый алам. Буяу пумаласын тота беләм...

Мин аңа булган үпкәмне оныта яздым. «Менә бит театрга гашыйк кеше» дип, сокланып каравымны ул да аңлады бугай. Урын-жирем өстенә жәелгән ак жәймәнең читен кайтарып куйды һәм яныма килеп утырды. Уң кулын минем иңнәремә салды да ашыгып сөйләргә кереште:

— Болай булды ул, Илсур. Кечкенәрәк бер авылда «Галиябану»ны уйнадык. Спектакль майлаган кебек барды. Помреж—режиссер ярдәмчесе дигәнем — Галиәкбәр Әхмәти дә чыраен сытмады. Соңгы картина харап итте. Пәрдәне ачып жибәрдем дә, берәз суыныйм дип, арткы ишектән болдырга чыгып утырдым. Арып, йокыга талганмын. Ә финал якынлашканда эшлисе зур эшем бар иде. Тавыш эффекты дип атала ул — мылтык ату тавышы яңгыратырга кирәк иде. Мин моны сәхнәдә Хәлил белән Исмәгыйль әрләшеп, кызып киткәч эшләргә тиеш идем. Артистлар пьеса буенча бер әрләшкәннәр, ике әрләшкәннәр, әүмәкләшеп беткәннәр. Исмәгыйль дигәне (директорыбыз үзе иде) алтатарын төзи дә тора, төзи дә тора, ди. Аннары, сәхнә артына акаеп карый икән дә, янә ачуыннан буылган булып:

— Ә, этме? — дип жикеренә икән.

Хәлил (бу рольне помреж Галиәкбәр үзе уйный иде бит житмәсә), билгеле инде, нәкъ пьесадагыча, кесәсеннән пәке чыгарып, Исмәгыйльгә һөжүм итә. «Эт син!» ди. Исмәгыйль: «Мә алайса!» дип атып жиберергә тиеш тә... арттан шартлатырга мин юк.

Интегеп жан тирләре тамгач, миңа ачуы хәттан ашкан директор Исхак абый (Исмәгыйль ягыни) эмәлен таба: Хәлилдән пәкене тартып ала да ярлы егетнең үз пәкесе белән үзен суя. Хәлил үлә. Шул арада старшина булып уйнаучы егет болдырга чыгып мине күрә... и якадан эләктереп ала. «Атарга соңгардың бит!» — ди. Мин уянып китәм. Тегенең кулыннан ычкынам һәм йөгереп килеп шартлатып жиберәм... Күземне ачыбрак карасам — сәхнәдә Хәлилнең мәете янында халык жыелган икән...

Спектакльдән соң, авылның бер-ике активисты сәхнәгә менделәр. «Галиябану»ның авторы яңа вариантын язганмы әллә?» — диләр. Исхак абый кармакка эләкмәскә тели. Сабырлык саклап, бик нәзәкәтле генә булып аңлата: «Юк, иптәшләр, ди. Мирхәйдәр Фәйзи, мәгълүм ки, моннан берничә ел элек үлгән. Бу — режиссерның беркадәр башкачарак трактовкасы гына». Фәлән дә, фәсмәтән, кыскасы. Ул елны «Чаян» чыкмый иде әле, газетага язмадылар ахры. «Беркадәр башкачарак трактовка»ның соңы шул булды: мине эштән чыгардылар. Бәхәсләшеп торып булмады. Мәнә ул бер минут, бер секунд нәрсә, Илсур!

Мансур ни уйлагандыр, мин шаркылдап көлдем.

Аннары репетиция башладык. Мин Муса Жәлилнең «Хәдичә»сен сөйләп азапландым.

— Ярар, сөйләрсен, — диде Мансур. — Жыен. Адәм рәтләрәк чалбарың бармы? Галстукны үзем биреп торырман.

Кичке жидедә, караңгылана башлагач, ундүрт-унбиш кеше йөк машинасына төялеп Наратлы авылына киттек. Әлфия белән бергә баруыма шатланган идем, әмма ул сөөнеч бик тиз көенечкә әйләнде.

Үзем гаепле бу эшкә. Концерт әйбәт бара иде. Мансур баянда татар халык көйләрен оста уйнады. Кабат чакырдылар. Шәяхмәт искиткеч шәп биеде (кранда эшләгәндә һичкем аны ул кадәр житез дип уйламас!), Әлфиянең жырын әйтмим дә инде. Минем күңел кыллары гына тибрәнәп калмады, Наратлы егетләре дә, кызны сәхнәдән кертмәскә теләп, «Бис! Бис!» дип теңкәсен корыттылар. Ул жырлаганда аның монлы тавышына, гөл чәчәкләредәй матур иреннәренәң килешле кыймылдауларына хәйран калып утырган идем, соңыннан әдәм хуры була яздым.

Шигырьне ярыйсы гына сөйләп барганда, «Хәдичә» диясе урында:

«Әй, Әлфия, Әлфия!
Кичегеп кайтып кичә...»

дип такмаклап киткәнмен. Әүвәле залдан: «Хәдичә!» дип куйдылар. Мин эшнең нәрсәдә икәннән аңлап өлгермәдем. Аннан Мансур ян ләрдә ышыгыннан жилкенеп: «Хәдичә! Хәдичә!» дип пышылдады. Сүземне бүлделәр. Йөземә ялкын үрләдемени, колакларыма тикле кызарып, соңгы строфаны көч-хәл белән әйтә алдым.

Тамашачылар да көлделәр, үзебезнекеләр дә чыдый алмадылар. Мансур тәмам ярсыды.

— Гашыйк булдыңмы әллә? Телең ни сөйләгәнне колагың ишетми. Гыйшкың берәз соңгарган шул, энекәш! — диде. Мин аның соңгы сүзләрен аңламадым. Кызган табага баскан шикелле тойдым үземне. Ярый әле, Әлфия тупас кыланмады. Әйтерсәң, ул минем ялгышымны искәрткән дә.

«Сәхнә эшчәнлегем» шуның белән тәмамланды. Мансур мине репетицияләргә чакырмас булды. Алай гына да түгел, минем белән сөйләшүенәң дә рәте китте.

6. ХАТИРЭЛЭР ЯЦАРГАН КӨН

Үзенә генә хас матурлыгы белән сентябрь ае килде. Иртән үк күк йөзә чалт аяз, кояш елмаеп тора иде. Нурлы иртәдә бәйрәмчә киенеп мәктәпкә баручы балалар былтырғы шушы көнне исемә төшерделәр. Укытучыларымны, классташларымны хәтерләдем.

Бүген менә укытучылар безне дә искә төшөргәннәрдер. Институтларга керүчеләрне һәрхәлдә мактыйлардыр. «Алар — чын сәләтле яшьләр», диләр булыр. Әмма зыян юк. Һөнәргә өйрәнеп китсәм, бик үк үкенечле булмас. Степан Васильевич энә: «Тиздән кыска сроклы курслар ачабыз», — ди.

Бүген кәеф әйбәт. Смена тәмамланыр алдыннан бригадага прораб Степан Васильевич белән профсоюзның төзелеш комитеты рәисе килделәр. Шунда ук кечкенә генә жыелыш та булып алды.

— Күчмә вымпел сездә кала, иптәшләр! — диде Степан Васильевич. Үзе, гадәтенчә, зур зәңгәр күзләрен кранга эленгән вымпелга төбәде. — Сезне, яшьләр, партбюро һәм профсоюз оешмасы исеменнән котлыйм. Тем не менее борын чөөргә бер карыш та чамабыз юк. Сезнең белән ярышучы икенче бригада да айлык планын йөз дә жиде процентка тутырды. Тик аларда чатаклык килеп чыкты. Эшләрендә бер брак табылды. Кабат эшләргә мәжбүр булдылар. Сизгә теләк бер генә: полный вперед, яшьләр! Бирешмәгез!

Степан Васильевич Рашатның кулын кысты. Без кул чаптык. Минем шул чакта дәртләнгәнәмне белсәгез икән: биисем, жырлыйсым, бригададагы һәр кешене барып кочаклыйсым килде. Бу уңышта минем дә бәләкәй генә булса да катнашым бар бит.

Шәяхмәт тә миннән ким дулкынланмаган иде ахры. Балта осталары янына китеп баручы Воиновка карап:

— Бу вымпел йөзен, иптәшләр, мин исән чакта башкалар күрә алмас! Күчмәс вымпел итәбез аны, — дип кычкырды.

— Зинһар, мактана күрмәгез, жәмәгать, — диде Рашат. — Сентябрьдә дә алдынгылыкны бирмибез дибез икән, кылны кырыкка ярырга тиешбез!

Күтәрәнке рух белән кайтып, төзелешкә килгәннән бирле беренче тапкыр диярлек физика дәреслеген кулга алдым. Бер-ике сәгать уыган булып утырдым. Ләкин, турысын әйтим, башыма берни дә кермәде. Китап юллары буйлап күзләрем бушка йөгәрделәр. Шатлансаң да, борчылгандагы кебек үк, күңел эшкә ятмый икән.

Бүлмәдәш егетләр дә өйдә юк. Япа-ялгыз утырасым килмәде. Киенеп чыктым һәм Степан Васильевичларга юнәлдем. Август аенда үземә тигән акчадан прораб абыйга әжәтемне түлим, дидем.

Ишек кыңгыравы төймәсенә басуга, ишекне Степан Васильевич үзә ачты. Ул мине бик ачык каршылады.

— Илсур! Әйдә, әйдә, энекәш! Бик вакытлы килдең. Мактап йөрисең икән. Әйкәләре пирог белән сыйларга ниятли әле...

Түргә узганда, Степан Васильевич кухня якка хәбәр сала үтте:

— Григорьевна! Кунак бар. Чәеңне ашыктыра алмассыңмы?

Кухнядан Степан Васильевичның хатыны — Мария Григорьевна чыкты. Ул тулы гәүдәле, түгәрәк йөзле апай икән. Ак чырайлы булып, күз тирәләрен жырчыклар баса башлаганга, иренә караганда олырак та күренә. Әмма яшьлегендә бик чибәр булгандыр ул. Бит уртасына юри төртеп куйган шикелле миңә йөзенә ниндидер ягымлылык өсти. Менә ул майлы кулларын алъяпкыч итәгенә сөртә-сөртә, түргә узды, өстәл жәймәләрен рәтләштергәләде. Үзе миңа:

— Рәхим итегез, утырыгыз. Мин хәзер... Степан белән гәпләшә торыгыз, — диде.

Степан Васильевич шул арада радиола уйнатып жибәрде. Бүлмәдә моңлы бер музыка яңгырады.

Радиола куйган өстәлгә таянып, беравык утыргач, прораб абый салмак кына сөйли башлады:

— Үлеп яратам мин бу полонезны, Илсур энекәш. Көн саен кат-кат тыңласам да туймыйм. Сугыш елларында бөтен экипажыбыз белән гашыйк идек без ул полонезга. Мин хезмәт иткән су асты көймәсендә Верняковский фамилияле сигналчы бар иде. Поляк. Шул безгә бу полонезның тарихын сөйләгән иде. Шуннан мин бу моңны аеруча үз итем. Югыйсә бит, музыканың мәгънәсенә төшенмәсәң, суыр тавыкка бар да бодай дигәндәй, бик яхшы көйләргә дә исен китми йөрисең...

— Сез диңгезчемени, Степан Васильевич? — дидем мин, аңа сокланып та, көнләшеп тә карагандай. — Кайсы флотта идегез? — Үзем әле генә уйнатылган пластинканы карадым. Анда: «Огинский. Ватан белән сабуллашу. Полонез» дип язылган иде.

Степан Васильевич әллә минем бик нык кызыксынуымны сизмәде, әллә күңелендә яңарган хатирәләр аның уйларын еракка — дулкыннар котырылган диңгез киңлекләренә алып китте, ул тиз генә җавап бирмәде. Урыныннан торып, тәмәке көле сала торган кечкенә савытны алдына китереп куйды, папирос көйрәтеп жибәрде. Гадәтенчә, папиросын берничә суыргач кына, сүзгә кереште:

— Балтик флотында идем мин. Эңә шул музыка сөюче Верняковский Костя белән бер көнне партиягә кергән идек. 1943 елның май башы иде. Мәрхүм Верняковский партия билеты алганның иртәгесен үк һәлак булды. Шуннан бирле ни гомер үтте, әмма аларның һәлак булган көннәре бер дә күз алдымнан китми. Үлемнәре әле дә булса йөрәкне телгәли, энекәш. Ә полонез экипаждагы дусларның икесе белән мәңгегә бәхилләшү көе төсле яңгырый.

Степан Васильевич, уйга чумып, янә тын торды. Аннары исенә бик җитди нәрсә килеп төшкәндәй кузгалып, өстәлгә калын альбом китереп куйды. Дустының рәсемен эзләп, альбом битләрен бик тиз актарды. Ниһаять, аннан кечерәк бер фото алып күрсәтте. Рәсемнән какча йөзле, бөдрә чәчле һәм рәссам карандашы белән нечкә генә итеп сызып куйгандай мыеклы бер диңгезче карап тора иде. Аның йөзе йончу, әмма киң ачылган күзләрендә өмет чаткысы ялтырый төсле. Карточкасының артына: «Мичман дустым Степанга. К. В. Балтика. Апрель, 1943» дип язган.

— Шәп егет иде! — дип көрсенеп куйды Степан Васильевич. — Кыюларның кыюы. Шуңа күрә ул соңгы сәгәттә комиссар белән бергә калды да. Ә комиссар безнең якташ иде. Татарстаннан. Сугышка кадәр Идел бие районнарының берсендә партия райкомында эшләгән булган.

Прораб абый тагын альбом битләрен актарды һәм аннан бер төркем хәрби диңгезчеләр төшкән рәсемне алып, сул учына куйды да уг яктысынарак сузды. Уң кулының имән бармагы белән күрсәтеп:

— Моңысы менә корабль командиры. Эстонлы. Иптәш Тальви. Уртадагысы — комиссарыбыз, — диде.

Кинәт минем гәүдәм аша электр агымы үткәндәй булды. Тыным кысылды, чигә тамырларымның ярсып тибүен сиздем. Арткарак авышып, урындык аркасына сөялдем. Өстемә салкын су сипкән яки тигез юлдан ваемсыз гына атлаганда тирән чокырга төшөп киткән төсле аптырап калуыма Степан Васильевич та гажәпләнми булдыра алмады.

— Нишләдең, Илсур? Ни булды?

Әйле-шәйле торуымны үзем дә килештермәдем. Урынымнан җәһәт кенә куптым. Күзләрем ялгышмыймы дип, рәсемне тагын бер җентекләп карадым да, тәмам ышангач:

— Бу минем этием бит, Степан Васильевич! — дип кычырып жи-
бәрдем.

— Ничек? Комиссар Афзал Сабитов — синең этиң? Ах, энем! —
диде ул.

Мин тизрәк үз фикеремне ачыкламакчы булдым. Әйтерсең, мәсьә-
ләне аныкларга бер мизгелгә генә кичексәм дә һәммәсе юкка чыгачак,
уяныр алдыннан күргән төш булып калачак иде.

— Әйе, минем эти ул, Степан Васильевич, — дидем, ашыгып аңла-
тырга керештем: — Безнең өйдә дә шундый карточка бар... Сезнең
хакта эни ишетсә...

Степан Васильевич, мине беренче тапкыр күргәндәй, текәлеп карап
торды-торды да, зур, таза гәүдәле кешеләргә хас булмаганча житез
хәрәкәтләнеп, мине кочагына алды. Бу абый шул чаклы дулкынланыр
дип мин һичкайчан уйлый алмас идем.

— Илсур энем, — диде ул. Аның тавышы калтырады. Мин үзем дә
бик нык дулкынлана идем.

Табын хәзерләргә дип кухнядан чыгып килүче Мария Григорьевна
хәйран калды бугай.

— Степа! Нишләвең бу? — дип сорады.

— Искиткеч очрашу, Машенька!

Мария Григорьевна тиз генә төшенмәде. Степан Васильевич берка-
дәр тынычлангач һәм чәй янында барысын да бәйнә-бәйнә аңлаткач,
аның да гажәпсенүе бермә-бер артты. Минем өчен исә элекке мичман
Степан Васильевич Воиновның сүзләре зур яңалык, үзен күреп белмә-
гән, әнием истәлекләре буенча исемен күңелемдә кадерләп саклап йөр-
гән кешемә кагылышлы тарих иде. Мин аны жөмлөгә-жөмлө хәтеремә
сендердем дисәм дә ялгышмам...

7. ЧӨЙ ӨСТЕНӘ ТУКМАК

Гомер дигәнең искән жыл кебек. Инде сентябрь уртасы да узып ба-
ра. Эшемә өйрәнәп, мондагы кешеләргә күнегеп киләм. Сменадан соң-
гы вакытымны да азрак адәм рәтле бүлә белә башладым. Атнага бер-
ике тапкыр гына булса да физика китабын кулга алам. Бер көнне,
мәсьәлә чишә алмагач, Элфия янына кердем. Исем китте. Ничек тиз
чамалап алды да дәрәс итеп эшләп тә бирде. Көрәш секциясенә дә
йөрим. Кичә менә өченче тапкыр бардым. Шәяхмәт белән көрәштек.
Аның йөзе какча, аксыл; күзләре дә, кешегә текәләргә кыймыйча шик-
ләнгәндәй, чалышрак карыйлар. Ә үзе болай бик исе китмәгән шикелле
генә басып тора.

Рашат, көрәшә башларга мөмкин, дип, кул чапкан гына иде, кранчы
малайны бөтереп алдым. Ул минем билдән тотарга да өлгермәде. Эр-
сезләнмәде дә. Кулларын як-якка жәеп жибәрде. Янәсе, күрегез.

Карап торучылар дәррәү көлеп куйдылар.

— Акылы алтын малайның... Кем тоткан, шул еккан итмәкче була...
Ха-ха-ха!

Рашат мине ачулана язды.

— Жибәр әле Шәяхмәтнең билең, — ди. — Әйтеп куям: әтәчләнгәнне
яратмыйм. Көрәштә гаделлек кирәк. Яле, билләрегездән алышыгыз.
Менә, менә... Инде хәзер карап карагыз.

Шәяхмәт ярыйсы гына селкеткәләп куя. Сак кына йөрим. Әмәлен,
хәйләсен өйрәнмәк булам тегенең. Ул да кабаланып төшми. Бер әйлән-
дек келәм өсләрен, ике әйләндек. Житәр, мәйтәм, шар сугып йөрергә.
Бар куәтемне жыйдым да «Һоп!» дип кычырып келәмгә аудым, кран-
чы егетне баш аркылы алып ыргытырга иде исәп. Күземә генә күренә-
ме, дип торам. Лап итеп өстемә сузылып ятты. Булмады.

Янә билләрден алыштык, янә йөрибез. Бу мәртәбәсендә Шәяхмәтнен жылкенүен көтәм инде. Хәер, озак зарыктырмады, келәмнән каерып алды да зырылдатып әйләндерә башлады. Бар көчем белән әйләнү уңаена каршы торыйм дип маташканда, бик шәп кенә сылады бу мине. Бер бөртөк тә хәйлә-мазар булмады. Чип-чиста. Тагын сикереп тордым. тагын билләрден алыштык.

— Соңгысы! — диде Рашат, кисәтеп. Күзләрендә миңа карата мыскыллы караш чагылып киткән кебек булды. Үз булдыксызлыгымнан үзем гарьләндем. Ачуым чыкты, тешләремне кыстым. Шәяхмәтне ян-башка салып кына мәтәлдермәкче булдым. Ул әллә минем зәһәрләнүемне сизде, әллә тез буыннарымның йомшый башлавын тойды, кыюлана төште. Беравык маташкач, мине капылт кына күтәреп алды да, имгәнә күрмәсен дигәндәй, жайлап кына келәмгә ябыштырды.

Стена буена тезелешеп утыручылар аны хуплап кул чаптылар. Миңа төрткәләп, чатлы-ботлы сүзләр ычкындырдылар:

— Ботканы азрак ашаган.

— Аңа дигән ит калжасын повар ялгыш үзе йоткан...

— Ярар, ярар, тел шомартмагыз. Чебешне көзен саныйлар дигән, Илсур...

Рашатның йөзе тыныч иде. Тирләренә сөртөргә дип сөлге сузды һәм бүгенге нәтижәләргә йомгак ясап куйгансыман:

— Шәп... Ярыйсы... Борын салындырырлык урын юк. Берәү дә көрәшчә булып тумый. Чирек сәгать эчендә генә Салсал батыр да җиңүче булмагандыр, — диде.

Аннары ул миңа «Татарча көрәш кагыйдәләре» дигән китапчык тоттырды.

— Ал, укы. Зинһендә калсын. Хәрәмләшмәскә өйрән, — дип куйды.

Үзем секция җитәкчесе әйткән сүзләренә уйлый-уйлый киенәм, үзем каш астыннан гына Шәяхмәткә карыйм. Масаямы, юкмы? Миннән көләме, әллә кызганамы? Юк, аның йөзе гажәп тыныч һәм үзгәрешсез, әйтерсез, без көрәшмәгәнбез дә. Гүя ул берәүне дә җиңмәгән. Күзләре һаман шулай, туры карарга кыеп җиткермиләр, читкәрәк карыйлар.

Иртәгесен Тушбуага барасы иттем. Аз булса да, илле-алтмыш сум гына булса да, әнигә дә җибәрәсе иде. Берәр хәжәтенә ярап куяр. Минем хатны алгач, тикмәгә генә куанмаган иде ул. Ярдәмчем булып, таянычым булып, дип сөенгән.

«Быелга институтка керә алмавыңа ул чаклы көенмәдем, балам. Гомер озын, юл ерак, дигәннәр. Теләгез булса, укырсың әле», — дигән хатында. Нәкъ шул юллар өстендә ике кечкенә тап бар. Беләм мин әниң күңел ярасын. Эткәйне сагынып елап алгандыр.

«Күрше районда булсаң да, читтә инде син хәзер. Миннән аерым, — дигән annary. — Шунысы менә бәгъремне әрнетә. Буйга җитсәң дә, минем өчен гел бала бит әле син. Хәзер һәр атнаны, һәр көнне хат ташу-чыны көтәрмен инде.

Синең исәнлек хәбәреңне, имин эшләвең, өстең-башың бөтен, тамагың тук булу хакындагы хәбәрне көнгә чыккан саен өмет итәрмен, балам. Зинһар, кыек юлга, кыңгыр эшкә генә юлыга күрмә, улым. «Илсурың адәм мәсхәрәсе булды» дигән жан өшеткеч сүзне ишетмәсәм икән...»

— Илсур! — дип кычкырган тавышка артыма борылып карасам, Шәяхмәт кайтып бара.

— Шәһәргә барасың юкмы? — ди. — Йомышың булса, әйдә киттек. Хасәй машина белән бара.

Жыендык та киттек. Ташбуага байтактан килгәнем юк иде. Үзәк урамдагы кибетләрен йөрөп чыктык. Китап кибетеннән «Радиолокация» дигән китап сатып алдым. Бу теманы белми торып, безнең заманда

физиканы беләм дип авыз ачарга да ярамый. Институтка имтихан тотачак кешегә бигрәк тә...

Аннары ашханәгә кереп, тамак ялгап чыкмак булдык. Хасәй берничә кат: «Каршы авыл кочыклары өрә, адәгез берсәк теш арасына кыстырып цыгыйк!» дип искә төшерде һәм бакыр тышлы тешен күрсәтеп елмайды.

Хасәй һәм Шәяхмәт белән бер өстәл артына утырдык. Күрәм, егетләр үзара күз кысышып алдылар да арагы китертергә булдылар. Хасәй, теге көнне буфетта очрашуыбызны хәтерләп, сөйли башлады:

— Илсур выт кампаниун тегел инде. Аепламыйк. Эцми ул. Изге ян.

Үзе бер миңа карый, бер Шәяхмәткә каш сикертә. Көлгән була, гадәтенчә хихылдый. Шәяхмәт исә бәхәскә юл куймагандай:

— Әллә нигә бер аз-маз гына ярый инде ул, — ди.

— Выт мин дә шыны этәм дә. Гурытка килгәң, берсәк кенә гурла цылатмаган кеше юк дөнъяда...

— Син бөтен дөнъяны гизәргә өлгердеңме әллә? — дидем мин, ачу белән Хасияткә карап.

Ул да кәефсезләнде. Миңа акаеп карады.

— Ярар, брат. Ялынмыйбыз. Эцмәсәң, эцмә. Безнең мишәр ягында синең ишене кандала сытып кан суырган, диләр. Саранланып жыйган сәмәнәң сүктән ташпулат салырсың.

Бик ачуым килде. Акаеп торуына, чәнечкеле сүзләр әйтеп хурлавына күрә, сикереп торып сугасым килде шул Хасәйгә. Шәяхмәтнең ләм-мим дими утыруы гына шиккә төшерде. Әллә, чыннан да, мин кирәгеннән артык әүлияланып маташаммы? Иптәшләр шулай итә икән, бәлки берәз кәефләнеп алудан зыян булмас. Югыйсә саран диярләр төртеп күрсәтә башларлар. Әниңә эш хакыннан алып түләмим бит инде. Үз көчем, хәләл акчам...

Беравык кәефләнеп утыруымны, Шәяхмәтнең бездән аерылып китүен хәтерләм. Шуннан соң безнең янга олы яшьләрдәге ниндидер юан бер кеше килеп утырды бугай. Алар Хасәй белән нәрсәдер сөйләштеләр. Икәүләшеп мине кыстадылар. Хасәйнең официант кыздан тагын ак арагы даулавын, агы булмаса кызылын да гаеп итмим, кызылын китергез, дип әмер биреп утыруы да буталчык төш кебек кенә истә калган. Төн житкәч, Хасәйнең ниндидер шофер белән сөйләшкәне колагыма керде. Теге Тәтешкә бара иде бугай. Хасәй мине аның машинасына утыртып кайтарып жиберде. Үзе Ташбуада калды.

Бүтән бернәрсәне дә искә төшерә алмыйм. Степан Васильевичлар фатиры болдырында килеш, Әлфиянең куркыган тавышына уянып киткәндәй булдым.

— Синме бу, Илсур?! Нишләдең, Илсур? — диде кыз.

Мин телсез калдым. Башым чатнауга, күңелем болгануга күз алдымдагы һәр нәрсәнең асты-өскә килүгә чыдар идем, оятыма түзәр хәлем юк иде. Шуна күрә ык-мык итеп калдым. Баганадай катып тору ярамаганлыгын сизеп:

— Мин... тулай торакка... кайтып барам, Әлфия, — дип көч-хәл белән әйтә алдым.

— Хуш! Кайтып йокла. Тик бу эшенә шома гына үтәр дип уйлама. Һәр кеше кулы белән эшләгәнне иңе белән күтәрергә тиеш, — диде кыз, нәфрәтләнеп.

Аяз көнне баш түбәмдә яшен ялтырадымны! Эсселе-суыклы булып киттем. Шушы кыяфәткә түнәп кайтуымны Әлфия генә белеп калмаячак, Степан Васильевич һәм Мария Григорьевна да ишетәчәкләр. Торабара әнигә барып ирешмәс диеп тә булмый.

Бүлмәбезгә кергәч, дәреслекләр, дәфтәр-сызымнар арасында чумып калган Рашатны күрүгә, барысын да сөйләп, гафу үтенермен дигән идем, бригадир бик коры тотты:

— Чишен, ят, йокла. Иртэгә сөйләшербез, — диде. Мансур да мыскыллы гына көлемсерәп куйды. Бүлмәдәш, имеш. Аңлашып та тормастан... Тыштан дустым, эчтән юшкын шулдыр инде. Хәер, исеректән нәрсә сорашып торсыннар соң?

Чишендем. Кесәмдә тиеннәр генә чылтырап тора. Акчамнан жылләр искән. Менә мә! Әнигә жибәрермен дигән идем бит!

8. ИКЕ УТ АРАСЫНДА

Иртәгесен төш вакытында ашханәгә килгәч, комсомол оешмасы чыгара торган «Яшен»нең соңгы санын күреп исем китте. Андагы ике мәкаләнең берсендә минем хакта язганнар иде. Стена газетасы тирәсенә жыелган бер төркем эшчеләр арасында Хасият тә бар бугай.

Үземне күргәч, шаркылдап көлеп үк жибәрделәр. Авызларын томанлап булмый бит. Хасият тә, күзләрен май ашаган мәче кебек ялтыратып, минем сызлавыйка чиертеп алды.

— Аппитетың бозылмаса, партритыңны карап кит. Тенә кая салып йөрдең син? — диде һәм хихылдап жибәрде. Аның берни белмәгән булып кылануына, житмәсә тагын минем йөрәккә тоз салырга маташуына женем купты. Алай да чырай сытмадым. Үз гонаһысын яшерергә маташканга шулай маймыллана ул.

Белдерүләр тактасына ябыштырып куелган «Яшен»гә күз ташладым. Анда, койрыгына ут капкандай йөреп, автомашина жимергән жылкуар Гарәф белән янәшә тагын бер карачкы ясалган иде. Рәсемдәге исерек аягына чак кына басып тора, пальтосы төймәләнмәгән, чәчләре тузгыган. Авызыннан селәгәй ага.

Үпкәләрлек урын юк. Элфия әйтмешли, кулым белән эшләгәнне иңем белән күтәрәп йөрергә туры килә. Озак эленеп торырма икән ул «Яшен»?

Буфетка кердем. Кесәмдә булган барлык бакыр һәм көмеш тиеннәргә жыеп, коры-сары азык белән аягүрә чәйләдем.

Ашаганым тамагыма таш булып төште. Ризык төмен тоймадым, чүбек чәйнәгән кебек булдым.

Объектка гадәттәгедән иртәрәк, ялгызым гына әйләнеп килдем. Төш чагында ашханәгә бармыйча, иртән өйдә хәзерләп килгән сыйлары белән тукланып утыручы кызлар жәһәт кенә әйләнеп кайтуымны абайлап алдылар. Шәяхмәткә тынгы бирмәгән кебек:

— Куып жибәрделәрме әллә, Илсур? — дип төпченә башладылар.

— Юк, — мин әйтәм, — чиратсыз гына ашадым да кайттым.

— Алайса, нигә бик боектың? — диләр кызлар, тәмам тигәнәк булдылар бит.

— Сөзгә гашыйк булганга! — дим.

Кызлар шаркылдап көлеп жибәрделәр.

— Кара, кара, нәрсә ди.

— Дәрт кергән малайга...

— Гыйшык утларында яна икән ич.

Без капчыкта ятмый, төштән соң бригадада минем кичәгә кыяфәтем хакында сүз купты. Берәүләр, аеруча бая кәефем өчен борчылган кызлар, минем файдага нидер әйтмәкче булдылар. Ул чаклы күсәк күтәрерлек эш юк, диделәр. Шәяхмәт кранына менеп оялаган иде, ак та, кара да димәде. Мин дә кичәгә мәжлестәшләремне атап авыз ачмадым.

Ә Рашат бик кырыс булды.

— Күсәк күтәрерлек эш юк имеш! — диде ул, тәмам ярсый язып. — Ташбуа буенда исереп йөргәне өчен башыннан сыйпамыйсызмы тагын? Егетнең кулына кергән акчаның һәр сумы этәч булып кычкыра башлаган. — Ул күзләре белән миңа кадалып карады. — Әшәке кыя-

фәттә сине беренче кат күрдәм, Илсур. Қолагыңа киртләп куй, соңгысы булсын. Шүрләтим дип әйтүем түгел, ихлас күңелдән кисәтүем: арагы белән дуслашсаң, бригада белән дошманлашырсың. — Бригадир, нәрсәңдер кыл уртадан икегә өзгән кебек, кул селтәп куйды.

— Исәрекләрнең кирәге юк!

Ә кичен тулай торака кайткач, бригадирыбызны алмаштырып куйдылармыни! Ай-қояш булды. Әйтерсең, мин, алкынганчы эчеп, исереп, иптәшләрнең кәефен бозмаганмын, гүя бригадада минем хакта сүз дә булмаган.

Комсомол комитеты секретареның кәефе болай яхшыру сәбәбен бер-авыктан аңладым. Үз дигәнненән хат алган икән. Ул кыз Қазанда педагогия институтында укый, ә хәзер Қазақстанга, чирәм жирләр уңышын жыйарга киткән. ди. «Киләсе жәйдә, диплом алгач, Ташбуага, яшләрнең кичке мәктәбенә укытучы булып кайтырға булдым» дип язган.

— Сиңа да бер чибәрдән хат бар, — диде Мансур, баян шыңгыртауыннан туктап. — «С. М.» дигән хәрефләр синең өчен тылсымлы түгелме?

Шаяртамы яки кичә Элфияне тағын минем янәшәмдә күргәнгә үч итәмә, дисәм, аның сүзләре хак булып чыкты. Мансур итәгеннен баянын алып бер читкә куйды, йөзенә тузгып төшкән озын чәчләрен артка сыпырып жибәрде һәм, куен кесәсеннен чыгарып, зәңгәр конверт сузды. Хат Салих Минкашевтан иде. Караватым читенә утырып, классташның хәбәре белән таныша башладым.

— «Йлсур дус!

Бер сүз дә язмавыңның серен бүген, Қазанга әти килеп чыккач кына төшендем. Ул яңалык әйтте. Син ташчы булгансың лабаса!

Тиле син, дус кеше, дивана. Жүләр күп булса, акыллы тук була, диләр. Дөнъяда синең ише беркатлы бәндәләр күп түгел. Кара эшче булып шунда калалармыни соң?

Яшерми генә әйткәндә, мин дә укырга керә алмадым. Ну синең шикелле ташчы булырга да ашыкмадым. Елан авызыннан агу эчәргә була, кирпич ташырга аягым тартмый. Шуңа дип ун ел укыдыммыни мин? Әтиңең әшнәләре сау булсын! Зоя Космодемьянская урамында аулак кына урында бер сыраханә бар. Абзаң шунда хәзер. Сәүдә, экономика, дус. Әти юлыннан барам.

Мәктәптә чәчәкле-чуклы сүзләр белән бизи-бизи сочинение язган чаклар узды, үзебезчә көн күрер көннәр житте. Йокларга ярамый.

Сәлам белән Салих.

Оныта язганмын. Безнең белән укучылардан кемнәр кая китеп беттеләр икән?»

Бу хат бәгырьне көйдерде. Хәер, болай фикер йөртәргә хаклымы соң әле мин? Ертык тишектән көлә булып чыга түгелме? Кичә генә үзем дә исереп кайттым. Шулай да Салих түгел ич мин. Түгел! Кичә булган ахмаклыкны мин кабатламам. Ә Минкашевка шундый җавап бирәсе иде, авызы тыгылсын, лыгырдамасын иде.

Һе! «Чәчәкле-чуклы сүзләр белән бизи-бизи сочинение язган чаклар», имеш! Мәктәптә вакытта кыюларча сөйләнеп тә, хәзер әрәмәлектә кыякларгамы? Әткәй, Верняковский, дошман корабларын диңгез төбенә жибәрәп һәлак булганда, шуны теләгәннәрме? Юк, «Ирләр булыгыз. илгә таяныгыз!» дигәннәр. Ирлек ул аулак почмакка посу түгел. Сыра күбеге күперүгә авыз суыңны китереп утыру илгә таяну була алмый. Тик менә ничек итеп җавап бирәсе икән?

Хатны Рашатка күрсәттем. Ул башта үзе генә укып чыкты, аннары Мансурга да укытты. Һәммәбез дә кызыксынгач, Хасәй дә түзмәде.

— Нәстә язган ул хәтле. Акца сугарга эрәткәнме әллә? — дип, килеп карады.

Аннары гына Рашат ялкынланып, кызып китеп, әйтеп куйды:

— Күңселендә барын яз, Илсур. Эшчеләрне тинтәккә санап йөрмәсен.

Ике кулын чалбар кесәләренә тыгып, бүлмә буйлап беркадәр йөрөнгәч, исенә нидер төшкәндәй, өстәп әйтте:

— Бергәләшеп язык без аңа. Син, мин, Мансур. Бәлки Хасият тә кул куяр, үз фикерен әйтер...

Хасәй койкасына барып ауган иде инде. Қарынкы тавыш белән иренчәк кенә жавап кайтарды:

— Сиңа ышанып хат язуңысына рәхмәт яусын, Илсур. Тешен дә бик сирәк түгел ләбаса, авызыңда сүз тормый. Ә син, Рашат, кеше ашына катык катарга дисән, самый пирвый...

Хасәй безгә арты белән үк әйләнеп ятты. Бу — аның үзенчә ризасызлыгы иде. Рашат ләкин аңар игътибар итмәде. Үз фикерен куәтлi бирде.

— Язын безгә урта мәктәпне былтыр тәмамлаган бер нәзберек бәндә килгән иде. Иәнер алды да табан ялтыратты. Тегендә бара да мич чыгара, арырак китә дә таш койма коя. Күп акча эзли. Салихына да, бездән тайган егет ишеләргә дә сабак булмасмы, күмәк хат язык та яшьләр газетасына жиберик. Бәлки бастырып чыгарырлар.

— Идея! — дип дәртләнеп китте Мансур. — Әйдәгез, язабыз.

Тагын уйлашкач, Степан Васильевич белән киңәшәргә булдык. Салих Минкашевка хатны бүлмәдәшләр исеменнән генә түгел, шикәр заводы төзелешендәге барлык яшьләр исеменнән жиберергә дигән карарга килдек. Аны иң элек комсомол оешмасының ачык жыелышында тикшерергә кирәк, дип таптык.

Иртәгесен ВЛКСМ комитеты утырышына Степан Васильевич килде. Ул безнең күмәк хатыбыз белән танышты, Минкашевың кулъязмасы тәржемәсен янә бер мәртәбә күздән кичерде.

— Тук мещаннарча сөйләргә өйрәнмәкче була, значит. Ә ул, кызганычка каршы, ялгызы гына түгел. Ишәк ише, шайтан шәе белән, диләрме. Жирнең ясалма иярченнәре, космик ракеталар заманында яшәсәк тә, искелек иярченнәре дә бар әле. Дөрөс язгансыз, хуплыйм.

Ярты сәгатәтән комсомол жыелышы башланарга тиеш иде. Комитет членнары ашханә залына киттеләр. Степан Васильевич мине партбүро бүлмәсенә чакырып кертте.

Гадәтенчә урын тәкъдим итте, һәрвакыттагыча салмак кына сорау бирде:

— «Яшен»дә язганнар дөрөсме, энекәш?

— Булды андый хәл, Степан Васильевич. Моннан соң кабатламам...

Прораб абый учларын тезенә куеп, бармакларын биетеп алды.

— Әх, шәп түгел, энекәш, шәп түгел! — диде ул, һәр ижеккә басым ясый-ясый. — Үз-үзеңне агуларга керешкәнсең. Получкаң саен берәр китап алсаң, спектакль, кино карасаң, фикерен тутыкмаска яхшы булыр иде. Улым төсле күреп әйтәм, Илсур, әтиң кебек намуслы, тырыш бул! Югыйсә дуслык озакка бармас безнең.

Әңгәмә тәмамланды дип, урынымнан калыккан идем, Степан Васильевич миңа бер китап сузды.

— Акча түләп алган кадәр саңкый белергә кирәк. Болдыр саен китап ташлап йөрсән, ярамас, — диде ул һәм кеткелдәп көлеп куйды. Алсу тышлы китап — «Радиолокация» иде.

— Иртән болдырдан табып кердем. Алядан сорыйм, Сабитов имзасы сырланган китап нишләп безнең ишек төбендә кич кунды икән, дим. Белмәмешкә салышты. Ә берәздән түзмәде, барысын да сөйләп бирде. Ул да сиңең жүнсезлегенә ярсан.

Мин эндәшмәдем. Ике ут арасында калдым. Бердән, Элфия әләкче булып тоелды миңа. Ә икенче төрләрәк уйласаң... Минем жүнсезлегем аны кайгыга сала. Чыннан да, расмы бу?

Бусагадан тышка атлаганда, Степан Васильевич, баягы жөмләсен тәмамлап куйган шикелле, болай диде:

— Ну, энекәш, тормыш нык ихтыярлы кешеләрне, ә кызлар булдыклы егетләрне ярата. Шуны мыгыңа бөтереп куй.

Жыелыш бик шәп узды. Комсомол юбилее һәм партиянең булачак съезды хөрмәтенә яңа йөкләмәләр алдык. Без төзи торган Култура йорты декабрьга эзер булырга тиеш. Қиңәшле уй таркалмый, жыйналып сөйләштек тә, аны Октябрь бәйрәменә төзеп житкерергә булдык.

— Бәйрәм концертын шунда тыңларбыз алайса, — диде Степан Васильевич. Аннары өстәп әйтте: — Шулай булыр дип ышанабыз. Яшьләр сүзе...

Залдан хор белән диярлек ялгап киттеләр:

— Каккан казык!

Көн тәртибендә икенче мәсьәлә бик үк гадәти түгел иде. Кайберәүләргә ул сәеррәк тоелды.

Салих Минкашевка ачык хатны укып тикшердек. Яшьләрнең күбесе Рашат фикеренә кушылдылар.

9. ӨМӘДӘ

Көн күпме генә елак булмасын, яшьләр шимбәне көтеп алдылар. Күктән таш яуса да, шәһәргә танцыга барырга үрсәләнгән кызлар жомга көнне кичтән үк күлмәк үтүкләп, туфли ялтыратып, чәч бөдрәләтеп йөрделәр. Мансур да берничә көн элек: «Шимбә көнне кичке сәгать жидедә концерт программасын хәзерләү буенча чираттагы репетиция үткәрелә» дип, су бие чаклы игълан язып әлгән иде. Тик кызлар ымсынып, Мансур репетиция үткәрәм дигән өмет белән ясканып кына калдылар. Смена тәмамланыр алдыннан партбүро членнары һәм комсомол комитеты вәкилләре барлык участокларны йөреп чыктылар. Кичке сәгать алтыдан иртәнгә чаклы төзелеш материалы ташу өчен өмә оештырылганлыкны әйттеләр.

Өмә ясаудан берьюлы ике куян атабыз. Бердән, вагоннарны бушату вакыты кыскара. Югыйсә, юл биләп торган өчен, тимер юлчылар дөнья кадәр штраф алалар. Шунысы да бар: участокларда кирпич тәмам беткән. Дүшәмбедә көнозынга да житмәс.

Өмә ясау Хасәйгә бер дә ошамаган. Мин бүлмәбезгә кайтып кәргәндә, ул бер ялгызы сүгенеп йөри иде.

— Тапканнар апальный рабучи. Субботник, имеш, атасының арт сүзгә сынгыры. Воинов үзе барсын да эшләсен. Приказ бирергә бар да мастер... Ярар, карарбыз. Алар гына акыл иясе тегел.

Нәкъ сәгать алтыда тимер юл станциясенә юл алдык. Егермедән артык автомашинага төялгән эшчеләр төнге суыкка бирешмәслек итеп киенгәннәр. Барчабызның күңел күтәренке. Алдагы машинага менеп кунаклаган Мансур кулына чыбык алган, дирижерлык итеп маташа (хорга катнашучыларны шул машинага жыеп утырткан икән). Анын янәшәсенә баскан Шәяхмәт белән Элфия, барыгыз да ишетегез, дигән төсле, кычкырып жыр башладылар, башкалар аларга дәррәү кушылдылар.

Хасият мине үз машинасына чакырып алды. Кузовта берничә кыз да бар иде.

Шәһәргә кереп, бер-ике квартал узуга, Хасият машинасын юлдан читкәрәк борып туктатты. Үзе елт итеп кабинасыннан чыкты һәм, ка-

потны күтәрәп, нидер эзләнә башлады. Ул маташкан арада арттагы машина безне куып житте. Хасият, кузовтагы кызларга карап:

— Йөрәк майларым, теге машинага күчеп утырсагызсана. Мотор отказ бирде, — диде. Ә миңа китмәскә кушты. — Хәзер күлибез, — ди.

Кызлар күчеп утырдылар һәм күздән дә югалдылар.

Өмәчеләр барысы да узып беткәч, Хасият машинаны жәһәт кенә кабызды да, туп-туры барасы урынга, сул тыкрыкка борып алып китте.

— Бесплатный эш гелән унжиде яшътә ул. Қартаймый, суынмый. Әдә, минем знакум Хәйретдин әбзәйләргә кереп цыгабыз, — диде.

Шофер анда озак юанмады, чыкты. Йорт хужасы булса кирәк, зур башлы, күсе койрыгыдай нечкә мыеклы, карыш буйлы, бүксәсе тулган үрдәк шикелле уңга-сулга чайкалып атлаучы бер агай да ияргән иде. Абзый баштарак миңа шикләнеп карады, капылт кына ачылып китмәде. Хасәй белән нидер чүкердәшкәч кенә:

— Исәнме, энекәш! — диде. Ул безне озатып калды.

Хасәй дүртенче тизлек белән, газны арттыра-арттыра, машинаны станциягә куды. Үзеннән арагы исе килә иде. Кай арада эчәргә дә өлгәргән. Арагы диңгезе булса, беренче булып Хасәй шунда сикерер иде, дип уйламый булдыра алмадым.

Без килеп житкәндә, биек багана башларындагы прожекторлардан көлтә-көлтә булып төшкән нурлар яктырткан состав буена йөк машиналары артлары белән тезелеп өлгәргәннәр иде инде. Эш кайный. Авыр кирпичләр кулдан-кулга күчеп, кузовларга төялэләр. Энә алданрак килгән машина, сыйдыра алган кадәр йөк алып, төзелеш мәйданына таба кузгалды да инде.

Хасәй кабина ишеген ачып, муенын сузып, кайдарак туктатым, дигән кебек, як-ягына карангалап торды. Шул вакытта Степан Васильевич Воинов килеп чыкты.

— Нәрсә булды, Алләмов? — диде состав буйлап ашыгып килүдән сулышы ешайган Степан Васильевич.

— Свечалар капризлана, Степан Васильевич. Искра югала, бизабрази...

— Үзеңнең искраларың югалып китмәдеме? — диде Алләмовның холкын белеп өлгәргән прораб. Ул моны чәнчеп әйттеме, шаяртып куюы булдымы, төшенмәдем. Хасият, теленә шайтан төкергән шикелле, жавапсыз калмады:

— Шту сез, Степан Васильевич. Рашат берәр нәстә сүләп ташлагандыр. Ышанмасагыз, мыни Сабитовтан сорагыз. — Шофер мине шаниит итте.

Кара, нәрсә ди бит. Хасият сүзләрен расласам, Степан Васильевичны алдау булачак. Дөрөсен әйтсәм, әләкче булам. Бер минут эчендә тегесен дә, монысын да үлчәп алдым да эндәшмәдем.

Сүз шуның белән очланды. Прораб безгә әле генә кузгалып киткән автомашина урынына барып туктарга кушты. Үзе якында гына көлешә-көлешә кирпич төяүче яшъләр янына атлады. Анда аның калын, көр тавышы ишетелде:

— Көч, дәрт артсын, иптәшләр!

— Рәхмәт, Степан Васильевич. Әйдәгез, мәжлеснең уртасында булыгыз. — Кызлардан кемдер ярым чынлап, ярым уйнап әйтеп ташлады.

— Була ул, кызлар, була. — Прораб платформага менеп, кирпич төяшә башлады. — Тик, пожалуйста, сак булыгыз. Кирпичләрне ыргытмагыз, ватмагыз. Бу килеш алар наять, беренче сорт, кисәк-косак булды исә кыйммәте яртылаш кими...

Мин кирпичләрне кузовка алып тордым. Хасият үзе дә булышты. Тотынса, ике-өч кеше кадәр эшли икән ул.

Ярты сэгать үтмэгэндер, машина шоссега чыкты һәм үкереп алга чапты. Аның фараларыннан алга сирпелгән яктылык тасмалары эле жиргә кадала, эле югарыга сикерә. Ара-тирә төшкән яңгыр тамчылары фаралардан сузылган яктыда көмөш бөртекләредәй ялтырыйлар иде. Ташбуа урамыннан үткәндә, кинога ашыгучы байтак яшьләр юлыкты. Бер кыз белән бер егет култыклашкан килеш юл уртасында аптырап калдылар. Хасият кат-кат сигнал бирде. Тегеләр уңга да, сулга да тайпыла алмыйча аптырадылар. Автомашинаның йөрешен акрынайтырга туры килде. Гашыйклар аннары гына олы юлдан читкә йөгөрделәр. Аларга карап, Хасият:

— Мехэббэттән исергәннәр. Ике дөнья бер савыт аларга хәзер,—дип куйды. Тирән көрсенгәч, сөйләп китте: — Бар иде яшь цаклар минем дә... Мехэббэткә ышана идем, патаму што үземнең бәгырьне кромсайт итә иде. Үләндем и мехэббэт жылгә оцты. Туйда ырладылар диярсең.

Беренче карашка туң йөрәкле булып күренгән, аракыдан башка һичнәрсә турында уйларга да теләмәгән шикелле кешедән ишетелгән бу сүzlәр мине сискәндергәндәй булды. Үзем дә тоймастан, аңа сорау бирдем:

— Нәрсә булды соң, Хасият абый?

Ул миңа карамыйча, рульдән кулын, юлдан күзен алмыйча гына җавап бирде:

— Урманда урынсыз, кырда куриксыз булып үстем мин. Ятим үстем. Армиядән каткяц, үзебезнең Яртуганда Күпер баш Җамали кызы дип атаулы Сүембикәгә үләндем. Колхозда шофер идем. Бабай инде байтяктан үлгән. Эби белән, хатынның анасы белән, значит, бергә яши башладык. Выт шул, хатын үзе дә, бер писатель, этмешли, атом бомбасы, но килешеп була иде аның белән. Эби, значит, Даллес прямо. Семьяда сугыш кузгатуцы. Тәкатем калмады, ташлап киттем. Эби куды, дисәм дә хата булмас. Кызы белән адәм рәтле яшәгәндә цыдамады. Хәзер алимент түлим. Ылан бар и шул жалко. Но алимент түлгәц, миңа нәстә кала? Ягадан табыштырма келисең. Табасың да кайгыдан кабасың.

— Иптәшеңне, балаңны монда китертеп булмыймыни, Хасият абый?

Ул әрнеп җавап кайтарды:

— Бер кискән эпәй кире ябышмый, дип язган. Выт теге көнне хат алган идем. Хәзер йөрим бак дуадак каз шикелле.

Мин дә уфтанып куйдым. Хасият абыйны да, Яртугандагы Сөембикәсен дә, баласын да кызгандым. Ләкин юату сүзе әйтергә, акыллы киңәш бирергә минем көчемнән килми иде. Олылар эшенә тыгылып буламыни!

Алай да, үземчә нәтижә ясап, «Син дөрөс эшләмәгәнсең, Хасият абый!» димәкче идем. баягы тыкрык буйлап болынга, елга буена килеп чыгуыбызны күргәч, икенче сүzlәр әйтеп җибәргәнемне искәрми дә калдым:

— Хасият абый, кая киттек без?

Шофер кырыс кына: «Монда гына, курыкма, пажалыста», диде. Үзе машинасын арты белән капкага терәп шып туктатты, утларын сүндерде һәм кыска итеп сигнал биреп куйды. Ул арада кабинага берәү якынлашты. Текәлебрәк карасам, баягы йорт хужасы икән.

Ишек алдына кердек. Кирпечләрне ашыгып бушата башладылар. Миңа да булышырга куштылар. Хасәй колакка гына пышылдагандай:

— Мәгәрицен ресторанда алдан каптык. Ятьрәк бул. Эләксәк, барыбызга да хана! — диде.

Яланаяк көенчә керпегә бастырдылармыни! Эсселе-суыклы булып киттем. Ресторанда, Шәяхмәт киткәч, безнең янга килеп утырган адәм шул идеме икәнни?

Күсе койрыгыдай мыеклы кеше Хасәй сүzlәрен ишетте булса кирәк:

— Я, пан, я пропал, энекеш. Балтаң суга төшкән төсле, уклау йо-
тып торма. Бушат! — дип өстәде. Үзе арырак китеп басты һәм өзеп-
өзеп кенә мыгырданды: — Басып торырга... эшлэгән эшкә пичәт сугар-
га гына булса... синең хажәтең дә... аз булыр иде... Авыр күтәрү... бү-
еремә ярамый... Шуңа дип... сиңа сүз куштык.

Минем жаным әрнүгә чыдый алмыйча кычкырып жибәрәсем, бүсер-
е абыйны жирдә тәгәрәтеп таптыйсым һәм урамны яңгыратып кара-
мал саласым килде. Ләкин шулай итсәм, мәгънәсезлек кенә эшлэгән бу-
лыр идем. Әлеге абый белән Хасәй авызны тиз томаларлар иде. Посе-
локка, тулай торака кайтканчы түзәргә кирәк дигән карарга килдем
һәм кирпич бушатырга керештем.

Кирпечләрне йөрәксенә-йөрәксенә ташладым бугай, дөбердәтүгә
кәефе кырылган Хасәй, килеп, янбашыма төртте.

— Син нәстә... атаңның арт сүзгә сынгыры... «Без монда!» — дип
разбой салган шикелле дыбырдыйсың!

Саграк селкендем, тавышсыз-нисез генә бушата башладым. Тик һәр
кирпечне кулыма алган саен учыма утлы кургаш тамган төсле булды.

Яңадан станциягә кайткач, кешеләрнең күзенә карарга кыймадым.
Рашат безнең автомашина янына килгәч, агарынып ук калдым бугай.
Ни генә әйтсәм дә, мин жинаяткә катнаштым бит. Дәүләт кесәсенә
керүчеләргә булыштым.

— Башкалар икешәр рейс ясадылар. Ә син, Алләмов, ташбака
төсле кыймылдыйсың, — диде комсомол комитеты секретаре. Аның тү-
гәрәк йөзөнә ризасызлык бәрәп чыккан иде. — Машинаңны көндөз ка-
рап куйсаң булмыймыни?

Хасәй сүз көрәштермәде.

— Нишлим соң, агай-эне! Цыгымцы алаша кебек, тыр-пыр итә дә
тора бит, — диде.

Мин аңа:

— Алдыйсың! Урлашып йөрдең бит! — дип кычкырмакчы идем,
индидер эчке бер көч телемне бәйләде. Үземнең, ирексездән булса да,
кыңгыр эштә өлешчегә әверелүем, кыек куллы кешеләр белән төне бую
әвәрә килүем телдән калдырды.

10. ҮР МЕНҮ АНСАТ ТҮГЕЛ

Төнге өмәдән соңгы бер атна гомер минем өчен иң зур жәза булды.
Минуты айга, сәгәте елга тиң иде ул атнаның.

Баштарак үзем икеләнәп йөрдем. Хасият белән Хәйретдиннең эшәке-
лекләрен фаш итәргәме, юкмы? Кинәт үземә бәйләнә башласалар?..

Шулай булып чыкты да.

Хасәй нәрсә дип маташты? «Кирпечне икәү кинәшәп ырладык.
Акчасын уртақ бүлдек, уртақ эчтек. Сабитовка ул калжа берсәк житми
калды ахры. Выт шыңа явит иткән ул», — ди.

Тубалбаш Хәйретдин тәмам эт каешына әйләнгән. Бер карауга һич
бәйләнерлек жире юк. Хезмәт кешесе, тире-яры жыючы агент. Келәтенә,
кар بازیна, хәтта ак мунчасына төягән ашлыкны да «хәләл тиеннәре»-
нә алган, имеш. Ярый әле, тикшерүчеләр зирәк. Күрше «Таң» колхозы
басуыннан югалган ашлык икәнән ачыкладылар.

— Боргаланма, Хәйретдин Ильясов, — дигәннәр аңа прокуратура-
да. — Каян килде сиңа бу кадәр ашлык?

— Элегрәк заем откан идем, аннан ары латари уйнады, халадиль-
ник чыкты. Шуның акчасы да кергән иде, — ди икән.

Нечкали торгач, лотерея отышы чыккан кешенең билетын, тиярен-
нән артык бәя биреп, үзенә сатып алуы мәгълүм булды. Тире-ярычы
булып ат асравының да сере ачылды. Йортта ат бармы? Бар. Шул

сылтау белән ике-өч ат асрый икән. Берсен ала, берсен сата. Барышник түгел диген!

Ә Хасәй аның «автомашиналы хезмәтчесе»нә әйләнгән булган.

Хөкем залыннан алып чыгып барганда, Хәйретдин миңа шундый итеп карады, кодрәтеннән килсә, карашы белән көйдереп ташлар иде. Елан ыжгыргандай пышылдап:

— Сдачасын алырсың, тәти егет! — диде һәм кулларын артына куеп чайкала-чайкала китеп барды. Ләкин бу — канаты сынган козгын карылдавы гына иде инде. Минә ул сүзләр өркетмәде, иптәшләрнең, дусларның ышанычсыз караулары үзәкне өзде. Мансур тәмам кырын йөри башлады, Әлфия дә теләр-теләмәс кенә исәнләште. Бригададагы кызлар, хәтта Шәяхмәт тә миннән шикләнделәр. Аларның күз карашыннан: «Син, чыннан да дәүләт кесәсенә кергән бәндә түгелме соң?» дигән шик аңлашыла иде.

Бәхетемә каршы, Степан Васильевич белән Рашат миңа нык ышанганнар икән. Алар тикшерү органнарында да булганнар, комсомол райкомына кереп тә сөйләшкәннәр.

Ниһаять, кичә мине милициягә булышлык бригадасына член итеп кабул иттеләр.

Бүген — якшәмбе. Иртән торып физикадан мәсьәләләр чиштем, «Сүнмәс утлар» романын укып бетердем. Көрәш секциясенә барырга хәзерләнеп, киёмнәр үтүкләп ята идем, ишек шакидылар.

Майкадан һәм трусиктан гына булганга, гардероб артына посарга туры килде. Шуннан:

— Бер генә секунд сабыр итегез! — дип кычкырдым.

Сабыр итмәделәр. Берәү ишекне каерып ачты да дөп-дөп басып килеп керде. Тиз генә чалбарны эләктереп, каршы чыгыйм дисәм, Рашат шаярып маташа икән. Ташбуадан кайтып та житкән. Иттер, майдыр һәм бүтән азык-төлек алып кайткан.

— Менә, иптәш старшина, — ди, уң кулын чигәсенә куеп, — боерыгыгыз үтәлде. Әмма ләкин, иптәш старшина, кичке ашны пешерү үзегезгә йөкләнә.

— Ник? — дим. — Чират синеке, иптәш гвардия рядовое. (Югыйсә Рашат үзе старшина булган).

Көлә, каһәр, авызын йома алмый. Шатлыгы зур, димәк. Күзенә карыйм да:

— Кайттымыни? — дим.

Серне чишми хәле юк. Бүген кичке поезд белән чирәм жирләрдә эшләгән күңел күбәләге кайта икән. Телеграммасында: «Укулар башланганчы берничә көнгә Ташбуага кайтам» дигән.

Тиз-тиз генә жыендык та көрәшкә киттек. Кызыл почмакта жыр һәм баян уйнаган тавыш ишетелә иде. Бүген бездә яшьләр кичәсе. Мансур үзенең артистлары белән мәш килә.

Без килеп кергәндә, ашханә залы спорт мәйданына әверелгән иде инде. Стеналар буйлап урындыклар тезелгән, келәм эзерләнгән. Секциягә йөрүчеләр, көрәш киёмнәреннән генә калып, буыннарын язып маташалар. Рашатны көтәләр.

Мин бүген икенче парда көрәштем.

Шәяхмәт, әүвәлгечә үк, тыйнак кына чыгып баса, бермәл читкәрәк карап тора һәм билдән салмак кына эләктереп ала. Шуннан соң чайрта башлый инде, түз генә. Һәр занятие саен аның маһирлыгы арта бара.

Алай да бу юлы ул мине тинтерәтә алмады. Аның алымнарын бармак очы кыймылдавыннан сизә башладым. Келәм өстендә бер-ике кат әйләнүгә мин аны күтәрәп салдым. Егетләр моны көтмәгәннәр иде ахры. Барысы бергә диярлек:

— Молодец, Илсур! — дип кычкырып жибәрделәр. Шәяхмәт, мине жингәндәгечә үк, тыныч иде. Әмма, теге вакытта мин югалып калгандай, үрә катып тормады. Килеп кулымны кысты һәм елмаеп әйтте:

— Шәп ектың. Инде мин синең әмәлеңне отарга тиешмен.

Шул минутта гына үземнең теге вакытта тупаслык эшләгәнемне аңлап алдым. Ул чакта бит мин аның кулын кысып тәбрикли дә белмәдем.

Кичен яшьләр кичәсендә булдык. Башта Рашатның лекциясен тыңладык.

— Иртәгә заводның төп корпусының нигезен сала башлыйбыз,—диде ул сүзен тәмамлап. — Барлык участоклардагы яшьләр эшкә берәр сәгать иртәрәк кузгалырга һәм беренче кирпечләрне салуда катнашырга булдылар. Моңы хупламый мөмкин түгел.

Без гөрләтеп кул чаптык. Чыннан да, ул өмәгә чыкмыйча кемнең генә жаны түзәр икән?

Лекциядән соң концерт булды. Мансурның тырышлыгы җилгә очмаган. Үзешчәннәр шундый итеп җырладылар, биеделәр, Казаннан ансамбль килгән дисәң дә ышанмаслык түгел.

Аннары танцы башланды. Әмма мин биергә калмадым. Кайтып физикадан хәзерләним, дип чыгып киттем. Ләкин торакка кайтмадым. Олы юл буйлап, уйлана-уйлана, китеп барганымны тоймый да калганмын. Наратлы авылын ышыклап торган үргә менеп җиткәч кенә үзез без яши торган поселокка, төзелеш мәйданына әйләнеп карадым. Поселок нурга чумып утыра иде.

— Соклангыч! — дидем мин үз-үземә. — Яшәгән урыным, хезмәтем, дусларым, иптәшләрем — барысы да бик ошый. Степан Васильевич әйтмешли, мин монда якорьны ныгытып салырмын ахры.

Киләсе атнадан курслар ачыла. Хәзер мин үземне тормышта да үр менүче итеп сизәм. Тормышта биеккә менү, гомер үрләрәнә һәм тауларына күтәрелү һәрчак ансат кына булмый, билгеле. Әмма, эткәй әйтмешли, илгә таянсаң, Идел кичәргә мөмкин.

Аннары акрын гына атлап кайттым. Һаман уйлар өермәсе эчендә идем әле мин.

Яшьләр кичәдән таралганнар. Урамнарда шау-шу тынып калган. Бик ерактан яңгыраган төсле, баян тавышы гына ишетелә. Мансур өздереп «Зәңгәр күзләр»не уйный. Әлфиянең китәр көннәре, ул шуна ямансулый бугай. Мин дә, ни өчендер, күңелемнән Әлфиянең һаман биредә калуын тели идем.

Әлфия җыр башлады:

Күзләренә, күзләренә
Күз дә салмыйм, күзләмим.
Мин алай матурлыкларны
Тышкы яктан эзләмим.

Тулай торакка юнәлдем. Степан Васильевич фатирына күз ташлап уздым. Вакыт соң булса да, Степан Васильевичларның түр ягында ут якты яна иде. Укый, белем арттыра прораб.

Бүлмәбезгә кайтсам, анда берәү дә юк иде әле. Рашат та кайтып җитмәгән. Айлар буга күрешмәгән ике гашыйк тиз генә аерылып китә алалармыни?

Минем дә ятасым килмәде. Таңны керфеккә керфек тә какмый каршыларга риза идем мин.

АБДУЛЛА КАҺНАР

Кул житмәс кеше¹

Кич булып килә иде. Райком бинасы каршына юл йөрөп тузанга манчылган газик машинасы килеп туктады; машинадан олы яшьләрдәге, күзлекле бер кеше чыкты һәм гәүдәсенә ятышып бетмәгән тизлек белән райком баскычыннан йөгереп менеп китте.

Таһир Насыйровны күптән түгел генә райком секретаре итеп сайлап куйганнар иде, шуңа күрә хәзер ул, кешеләр белән танышып һәм яңа эшенә күнегергә тырышып, иртә таңнан кичкә чаклы район буйлап чаба иде.

Шул ук кызулык белән алгы бүлмәдән үтешли, ул үзенә ярдәмчәсе — егерме яшьләрендәге озын, зифа буйлы кызга баш иеп алды да кабинетына кереп китте.

Кыз ашыгып урыныннан торды һәм алдан ук хәзерләп куйган газета-журналларны, бик матур кызыл тышлык эченә салынган кәгазьләргә алып, Насыйров артыннан кабинетка керде. Шуларның барысын да секретарь өстәленә куйды да барып тәрәзгә ачты. Көн буена кызып, бөркүләнеп беткән кабинет эченә кичке салкынча һава белән бергә кавын исенә тартым рәйхан гөлә исә бөркелде. Кабинет кабинетлыгын югалтты: чыпчыклар чыркылдашканы, арыкта су чылтырап акканы ишетелә башлады.

Кызыл тышлык эченә көн буе жыелып килгән кәгазьләр салынган иде. Насыйров шуларның өстә яткан берничәсенә күз йөртеп алды да графиннан касәгә салкын чәй агызды, күзлеген маңгаена күтәреп куйды һәм аннары кызга, сынап караган кебек, озак кына текәлеп торды.

Кыз, кабинеттан чыгарга да, чыкмаска да белмичә, аптырабрак тукталып калды.

— Сөз нидер әйтмәкче идегез бугай?

— Әйе... хәер, соңыннан әйтермен.

Кыз:

— Яхшы, — дип, ишеккә таба борылгач, секретарь:

— Ярый алайса, Сәйдәхан, хәзер үк әйтим инде. Утырыгыз! — диде.

Сәйдә, күлмәк итәген бөгәрләнмәсен дип сакланып кына тотып, урындыкка утырды. Күлмәгә аның арзанлыгына ситсыдан тегелгән, ләкин бик килешле итеп тегелгән иде. Кыз буйлы-буйлы хәтфә камзулы кесәсеннән яза башламаган чиста блокнот алып алдына куйды һәм, мәктәп балалары шикелле, карандашын очы белән иягенә төртеп, Насыйровның ни әйтәсен көтеп тора башлады. Сәйдә — эшен тырышып, пөхтә итеп эшли торган кыз, — үз эшеннән канәгать булуын төсенә, чыраена чыгармаска артык яшь иде шул әле.

¹ Үзбәк язучысы Абдулла Каһнарынның яңа повестеннан өзек.

Насыйров касәдәге салкын чәйне бер сулыш белән эчеп бетереп, касәне өстәл өстендәге пыялага шак иттереп утыртты да, — ул житдирәк мәсьәләләрдә дә акрын кыймылдауны яратмый иде, — кояшта янып каралган такыр башын учы белән сыпырып, елмаеп куйды һәм гадәтенчә тиз генә сөйләп тә китте:

— Юл! Юл буйлап машина чаба! Һәм көтмәгәндә берәүне таптап уза! Бәреп ега, таптап китә, — кыскасы, милиция теле белән әйткәндә, тәртип боза! Әйтегез әле: шуннан соң ни булырга тиеш?

Сәйдә сискәнәп үк китте.

— Ай аллам, сезнең машина...

— Юк, минем машина түгел. Гомумән сорыйм мин: шуннан соң ни булырга тиеш?

— Милиция туктатырга тиеш...

— Әгәр машина милиционерның үзен бәреп еккан булса, ул чагында?..

Сәйдә, секретарьның чынлап сөйләвенә ышанмыйча, көлемсерәп куйды.

— Кем соң ул андый башсыз шофер?

— Арсланбәк Каландаров!

Кыз ышанмый булдыра алмады хәзер: Каландаров шикелле кешенең алай эшләве бик мөмкин иде.

Бу хәл моннан берничә генә көн элек «Бөстан» колхозы председателе Арсланбәк Каландаров белән булган иде.

Каландаров, райондагы атаклы председательләренең берсе (хәер, үзен ул күптән үк бердәнбер атаклы кеше дип санап йөри иде), биш тонна йөк сыешлы тагын бер өр-яңа машина сатып ала. Бу машинаны бүтән бер колхозның алуы мөмкин булса да, нишләптер ул, башкаларның борын төбеннән генә узып, Каландаровка килеп элгә. Шундый өр-яңа машина алгач, Каландаровның шатлыгы эченә сыймый! Ул, бик кәефе килеп, машинаны кат-кат тирәли әйләнәп карап чыга, бер генә тузан бөртеге дә кунып өлгермәгән яшел кузовны кулы белән тоткалап, сыйпап карый, шофердан капотны ачтырып, яңа моторның тавышын тыңлый, аннары инде руль артына кереп утыра. Шоферны үзе янына утырта һәм идарә каршындагы мәйданны уратып бер әйләнәп ала да шоссе буйлап район үзәгенә таба чаба. Башта ул болай, кәеф өчен, яңа машинада кул сынап карау өчен дип, берничә генә чакрым бармакчы була, ләкин әле яңа гына асфальт жәелгән тап-такыр юл аны үзеннән-үзе кызыктырып алып китә, ә Каландаров инде үзен мондый хозурлыктан тыеп кала торган кеше түгел.

Ул энә шулай, авыз эченнән күңелле генә бер жыр көйләп, ян-яктан елт-елт итеп үтеп торган яшел куакларга, агачларга күз салгалап, кабинага ургылып кергән жылы, саф һаваның рәхәтен тоеп, хозурланып барганда, кинәт, юл уртасында басып торган милиционер, кулындагы таягын күтәрәп, аның кәефен боза. Каландаров пошынып бер уфылдап куя да машинаны юл читенә туктата.

Туктатуның хикмәте шул: алдарак бер урында юлны яңгыр суы юып киткән икән, хәзер шул төшне төзәтәләр, һәм, райбашкарманың кушуы буенча, шул якка таба баручы һәрбер буш машина юл уңаеннан гына вак таш төяп илтә китәргә тиеш икән. Карьер якын гына, ди. Милиционер хәтта: «Энә генә!» — дип, таягы белән төртеп тә күрсәтә.

Каландаров ачуын тыеп кала алса, бәлки берни дә булмаган булыр иде: янында утырган шофер милиционерга машинаның яңа гына әле заводтан кайтканлыгын, аны беренче тапкыр йөртеп караулары икәнен, авыр йөк төяргә ярамаганын аңлатыр иде дә, бәлкем, берәз бәхәсләшкәч, жайлап кына узып та киткән булырлар иде.

Эмма юлга аркылы төшкән милиционерның таягы Каландаровның бөтен кәефен боза. Ул ачудан милиционерга ябырылып, аңа авыз ачарга да бирми.

Милиционерның да ачуы чыга, ул Каландаровтан шоферлык хокукын күрсәтүен сорый.

Каландаров аның әйткәннен колагына да элми, машинасы белән китә башлый.

Милиционер, кабина басмасына сикереп менеп, рульгә ябыша.

Каландаров аның башыннан фуражкасын алып ата.

Шуннан соң инде милиционер машина алдына чыгып баса.

Каландаров рульне берәз бора да, машинаның яны белән милиционерны бәрдереп, өченче тизлек белән чаптырып китеп бара.

Милиционер шундук сикереп тора һәм район үзәгенә чаклы ишетелерлек итеп, чарылдатып сыбызгысын сызгырта.

Аннары инде Каландаров, гаебен танып, шул көнне үк автоинспекциягә бара...

Насыйров, шунда чаклы сөйләгәч, көлеп куйды.

— Автоинспекциягә килә, шул үзе белән талашкан милиционерны эзләп таба, аңардан гафу итүен үтенә, ә тегесе начальнигына рапорт та биреп куйган икән. Эш начарга китә! Шулай да Каландаров чигенергә уйламый. Әлегә милиционерга тегеләй дип тә, болай дип тә ялынып карый, ничек кенә юмаламый: «Без ир кешеләр ләбаса, зинһар, эшне зурга жибәrmә, мине харап итмә, теләсәң никадәр штраф ал, хур итә генә күрмә мине», — ди. Телә белән дә юган, акчасын да жәлләмәскә булган, диләр. Кыскасы, эш начальникка барып житмәгән! Ә инспекциянең начальнигы хатын-кыз икән... Менә шундый хәлләр!

Сәйдә «һе» дип көлеп куйды.

— Шулайдыр инде... Безнең конференциядә кайбер председателләр турында әйткәннәр иде бит: кырык чөе кырылып ята, ә аңарда берәүнең дә эше юк диеп... Каландаров шундыйлардан бит ул! — диде кыз.

— Аңарда берәүнең дә эше юк түгел ансы, — диде Насыйров көлеп, — ә менә аның белән очрашкан саен, күңелдә начар бер тәэсир кала. Хәзергә мин аның турысында фикеремне әйтмим әле, шунысы гына бар — бик узындырганнар аны! Бусы хакында теләсә кем белән бәхәсләшә алам.

— Нигә бәхәсләшергә? — диде Сәйдә. — Элек бит иптәш Кадыйров, — сез мине аңа карата начар фикердә икән дип уйлый күрмәгез, — Каландаровны шул хәтле узындырды, инде кулында гына күтәрәп йөртмәде аны! Ни өчен ул милиционерны машина белән бәрдереп еккан, диегез! Чөнки аны гел яклап килделәр. Ә хәзер ни өчен гафу үтенергә барган? Чөнки хәзер житәкчеләр башка. Элекке шикелле яклап калмаулары мөмкин! Шуңа күрә генә гафу үтенергә барган ул. — Сәйдә тагыш көлеп куйды. — Автоинспекциядә хәзер начальник чыннан да хатын-кызымы?

Насыйров та, Сәйдә дә — икесе дә күпертеп сөйләмиләр иде. Әле генә алар телгә алган кешене чыннан да узындырганнар, өстәвенә бик нык узындырганнар иде.

Каландаров турында сөйли башлаганбыз икән, дәрәслек өчен сүзгә ерактан, утызынчы еллардан ук башлыйк. Ул елларда зурлыгы белән дә, алдынгылыгы ягыннан да уртача гына, эмма таза хәллә бер колхоз бар иде. Председателе Арсланбәк Каландаров ул заманда үз колхозына андый бәя бирүләренә бер дә кимсенми иде. Киресенчә әле, утыз тугызынчы елда кайбер председателләр Ленин ордены алып, аңар Почет билгесе генә эләккәч, ул бу бүләккә дә бик риза булып, тыйнак кешеләрчә: «Исән булсак, зуррагын да алырбыз әле!» дип әйткән иде.

Қырык икенче елны Каландаровларның күршесе «Бөстан» колхозында жәмәгәт милкен үзләштерүче жинаятьчеләрне фаш иттеләр. Кызганычка каршы дигәндәй, иң дәү карак председатель үзе булып чыкты. Көшегә ышанып килгәннәр, ә ул, шуннан файдаланып, уртақ байлыкка кул сузган.

Ул чакта райбашкарма председателе фронтка китәргә жыена иде. Уйлап-уйлап торды да ул, — сугыш заманында озак уйлап торырга вакыт юк иде, — Арсланбәк Каландаровны чакыртып алды. «Мин китәм, мин сезне күптән беләм. Сез «Бөстан» колхозын хәзәр үк үз кулыгызга алырга риза булсагыз, фронтка тыныч күнел белән китәр идем мин!..» — диде ул Каландаровка.

Үз кулына шундый зур хужалыкны алырга дигәч, Каландаров бик дулкынланды, эчтән хәтта берәз шүрләп тә куйды, — ул чагында Каландаров хәзәр без белгән Каландаров түгел иде әле, — һәм райбашкарма председателен кочып, әйтте: «Барысын да булдырырмын дип ышандыра алмыйм, әмма булдыра алганымча тырышырмын. Борчылмагыз, күнелегез тыныч булсын», — диде.

Председатель фронтка китеп, ике елдан соң аның үлгән хәбәре килде, ә Каландаров аңа биргән вәгдәсендә торды, сәләтеннән килгәннен барысын да эшләде, ә сәләте аның үзе уйлаганнан зуррак булып чыкты. Ике ел буена ул, көн димәде, төн димәде, «Бөстан» колхозын аякка бастырырга тырышты. Фронтка киткән райбашкарма председателе үлгәннән соң Сугышчан Кызыл Байрак ордены белән бүләкләнгәндә, Каландаровка Хезмәт Кызыл Байрагы ордены бирделәр.

Сугыш бетәрәк, райком секретаре да фронтка китте, ә аның урынына яшъ кенә егет — Рөстәм Кадыйров килде.

Район зур, секретарь яшъ, ә «Бөстан» колхозы райonda иң зур колхоз иде. Бөтен жиргә барып кайтуы кыен, бер жиргә баруы ансатрак! Барлык кешене белеп бетерүе дә жиңел түгел, бер кешене белүе жиңелрәк. Шулай итеп, яшъ секретарь «Бөстан» колхозына ешрак бара башлады, ә анда килгәч, Каландаров янына гына керә торган булып китте. Бер килүдә төрле кешедән төрле нәрсә турында сорашып булмый бит! Ә председатель барысын берьюлы сөйләп бирә.

Элекке секретарь вақытында Каландаров фамилиясеннән бигрәк «Бөстан» сүзе күбрәк әйтелгән булса, яшъ секретарь килгәч, киресенчә булып китте: «Бөстан» сүзе торган саен сирәгрәк ишетелә, ә Каландаров фамилиясе телдән төшми башлады.

Шуннан соң инде Ташкент газеталарыннан берсе «Бөстан» колхозы турында үз хәбәрчесенен зур гына мәкаләсен бастырды. Их, мәкаләсе дә соң мәкаләсе! Каландаров бу мәкаләне укып чыккач, түзмәде, кисеп алып, бөтен кеше күрердәй жиргә элөп куйды!

Мәкаләненең исеме «Бөстан», ягъни гөлләр бакчасы диелгән булса да, анда бернинди дә гөл юк, тик бер генә чәчәк — Арсланбәк Каландаров кына бар иде: «Янәсе, менә бу нәрсәне Арсланбәк эшләгән, монысын да ул уйлап табып планлаштырган! Арсланбәк, түтәлләр арасында басып торган килеш, тыйнак кына елмаеп, фәлән-фәлән дип әйткән! Арсланбәк, үткен карашлы күзләрен кыса төшеп, шундый-шундый тәкъдимнәр ясаган!..»

Райком секретаре иптәш Кадыйров бу газетаны «Бөстан»га үзе алып килде һәм Каландаровны кочып, шунда жыелган колхозчыларның сәерсенеп торуларына да карамастан, аны колхоз кырларының арсланы дип атады. Житәкче кешеләрненең үзенә арслан дип мактавына кем генә сөөнмәс икән! Каландаровка секретарьның андый сүзе, әлбәттә, бик ошады. Кадыйровның үзенә дә бик әйбәт әйткән кебек тоелды шикелле. Район масштабындагы арсланың булу начармыни!

Житәкче работникларга үз кул астындагы кешеләргә бер күрүдә үк андый мэхәббәт белдерергә ярамый, диләр дә диюен, нишлисең бит! Ярамый да, ә менә андый хәлләр була! Район житәкчеләре, жай туры килгән саен, хәтта туры килмәгәндә дә, «Бөстан» колхозына юл тоташа башладылар. Билгеле, күбрәк йөргән юл такыр була, ә такыр юлдан инде йөрүе дә ансат. Энә шулай гадәткә дә кереп китте бу хәл.

Ә «Бөстан» колхозына килүче кунакларның исәбе-хисабы юктыр! Аларны каршы алып торы өчен генә дә үзенә бер бригада төзәрлек иде!..

Өлкәдән кунак килдеме — «Бөстан»га бара!

Республикадан килсә дә — «Бөстан»га!

Райкомга фотограф, журналист яисә язучы килсә: — Кая барырга тәкъдим итәр идегез? — дип сорый. Кадыйров, уйга калгандай, бармагын маңгаена куеп тора да: — «Бөстан»га барыгыз! — ди. Үзе инде югыйсә кунакны шунда жибәрәсен әллә кайчан алдан ук уйлап куйган була.

Энә шундый хәлләрдән соң инде Каландаров район житәкчеләре канаты астына гына сыенып калмый, хәтта өлкә белән республикада да аны «жил-яңгыр»дан сакларлык канатлар табыла.

Насыйров белән Сәйдә хәзер райкомда энә шул кеше турында сөйләшеп утыралар иде.

— Иң яманы шул: Каландаров ни теләсә, шуны эшли, — диде Насыйров ачу белән. — Икә ел эчендә колхозда биш тапкыр партия секретаре алмашынган, һәм бишесе дә әлегә шул Каландаров аркасында! Каландаров таләп иткән, райком риза булган. Секретарьны колхоздагы коммунистлар арасыннан сайлап куйсалар, Каландаров аны үзе теләгән якка бора икән. Райком тарафыннан жибәрелгән коммунистны куйсалар, Каландаров аның белән сыеша алмый, аны китәргә мәжбүр итә икән. Ниткән хәл инде ул: партия оешмасы аның өчен атланып йөри торган атмыни? Колхозның бер бригадиры, Зөлфәкаров дигән кеше, — сез аны ишетеп белә торгансыздыр, — шул бәндә инде бер хатыны барлыгын исеннән чыгарып, тагын икенче берәүгә өйләнә, ә үзе партия членлыгына кандидат икән! Аның шул эшен бюрога куйгач, Каландаров бу мәсьәләне төрле сылтау белән көн тәртибеннән алдырып, бер ел ярым буена сузып килә! Идарә членнарын да үз кулында тоташа икән ул: каршы сүз әйттерми!

Сәйдә инде секретарьның Каландаров турында ни өчен бу кадәр озаклап һәм тәфсилләп сөйләвенә аптырый да башлаган иде, сүз кыстырып куйды:

— Эшне яхшы оештыра белә диләр бит үзен.

— Дөрөс ансы, эшне оештыра белү зур нәрсә ул! — диде Насыйров. — Ә менә оештыручы кеше үзе оештыра торган кешеләрне каплап торса, әйбәт түгел! Анар ужымнарга яуган вак яңгыр төсле генә булырга иде дә бит, юк шул, аларны кояш яктысын каплаган койма шикелле томалап тора ул. Бездә энә шундый оештыручылар да бар әле!

Насыйров сүзеннән туктап калды һәм, ачу белән, бармакларын өстәл өстендә биетеп алды.

Сәйдә, секретарьның сүзе бетте бугай, дип уйлап, торып, чыгып китәргә жыенган иде.

— Утырыгыз әле, — диде Насыйров. — Боларын мин болай гына сөйләдем, төп сүземне әйтмәдем әле. Кичә без бюрода киңәшәп «Бөстан» колхозына яңа секретарь тәкъдим итәргә булдык. Беләсезме кемне? Сезне! Бер елга гына, колхоздан үзегезнең урынга куярлык кеше хәзерләгәнче генә!

Сәйдә, бу көтелмәгән хәбәрдән авызын һәм күзләрен балаларча зур ачып, урыныннан торды да, башын куллары белән тотып, лып итеп кире утырды!

— Таһиржан әкә, — дип кенә әйтеп куйды ул.

Насыйров көлеп жибәрде.

— Гажәпләнәсегезне белсәм дә, болай ук куркырсыз дип уйламаган идем.

— Соң мин бит... булдыра алмам бит мин! — диде Сәйдә, өзеп әйткәндәй.

— Нигә алай булдыра алмаска?

— Каландаров миңа житди кеше итеп карамаячак бит!

— Карамаса, бик шәп! Әгәр ул сезне беренче көннән үк житди кешегә санап кабул итсә, шул көнне үк чукый да башлар иде! Ә менә беренче көннән үк алай карамагач, сезгә башта ук бәрелергә өлгерми калачак, аннары инде аның ялгышканын исбат итәргә дә жиңелрәк булыр сезгә!

Сәйдә башын иеп сүзсез калды.

— Ягез, ягез, вакыт барында әйтеп бетерегез! — диде Насыйров, кызны юри үртәгән кебек.

Сәйдәнең авызыннан ишетелер-ишетелмәс кенә:

— Ничек була инде ул, мин хатын-кыз бит... — дигән сүз ычкынды.

— Ай-яй-яй, сеңелем, болай мескенләнгүне сездән ишетермен дип һич уйламаган идем, — диде Насыйров, шаккаткан төсле итеп. — «Мин хатын-кыз, мин көчсез, мин зәгыйфь бәндә...» димәкче буласызмы? Әллә ялгыш ишеттемме? Қалым түләү, берничә хатын тоту кебек нәрсәләргә без хөкем итәргә, аларга хатын-кызны кимсетү, хәтта кешелекне мыскыл итү дип карарга өйрәнгәнбез, ә менә сүздән эшкә күчкәч һәм шул эшнә сезгә кушкач, сез үзегезне көчсез бер кеше итеп күрсәтә башлыйсыз!.. Билгеле, сез дә, минем шикелле үк, баһадир түгелсез, шулай да әйтәгез әле: сез менә коммунист кыз, берәр төрле кыен хәлдә калсагыз, сезне жәмәгәтчелек тә, партия дә, дәүләт тә яклавына ышанмыйсызмыни? Сездә андый ышаныч юкмыни? Алай булганда, әлбәттә, сездән бернинди дә секретарь чыкмас! Мондый ышанычыгыз булмагач, сез шәхси тормышыгызда да кыю була алмассыз! Каландаров шикелле арслаң белән көрәшүгә әйтсә дә юк инде! Комсомол сезне начар тәрбияләгән, партиягә дә ашыгып тәкъдим иткән, күрәсен... «Мин хатын-кыз, мин көчсез кеше» дип әйтүгез дәрес булса?

Сәйдә башын күтәрдә дә, йөзгә беркадәр ачу чыгарып, туп-туры торып басты.

— Гафу итегез, Таһиржан әкә, андый сүз телемнән ялгыш ычкынды. Әлбәттә, мин берәз аптырабрак калдым. Ни дисәң дә, көтелмәгән хәл бит! Бүрә ничек дип карар кылса, шулай эшләргә. Мин бернинди кыенлыктан да курыкмыйм... Мин ул эштән баш тартмыйм, шулай да берәз уйлап карасагыз иде дим...

Ләкин Насыйров уйларга жыенмый иде бугай, бу турыда инде ул уйлаган, күрәсен. Хәзер ул Сәйдәгә җавап бирим дип авыз ачкан иде...

Аңар комачауладылар: шул вакыт шыгырдап ишек ачылды һәм ишектән Арсланбәк Каландаровның чандыр йөзгә, бөтен районга мәшһүр булган, кылыч шикелле ике якка тырпайган мыек чылгыйлары күренде.

— Рәхсәтме? — диде Каландаров, әдәп өчен генә сораган кебек. — Сез мин югында минем колхозга килеп киткәнсез икән...

— Рәхим итегез, рәхим итегез. Бик вакытлы килдегез... — диде Насыйров, шат тавыш белән.

Бу сүзләрне әйткәннән соң, Сәйдәгә Насыйров чак кына көлөп тә куйган кебек тоелды. Бәлки, алай булмагандыр да, Сәйдәгә шулай тоелгандыр гына.

— Ә сез, — диде Насыйров, Сәйдәгә карап, — мин әйткәннәрнең барысын да ныгытып уйлағыз, ә берсекөнгә сөйләшөп бетерөрбез.

Сәйдә, кабинеттан чыкканда, кыз кешегә килешөп үк бетмәсә дә, ирексөздән, Каландаровка озак кына текәлөп карап торды. Каландаров хәтта, моны сизгәндәй, әйләнөп карады. Хәтәр председатель бу юлы инде алай ук хәтәр төслө тоелмады — мыгы гына чыннан да арслан-ныкы шикеллө идө. Дөрөсө дә шулай ич!

Х. Я х и н тәржөмәсө.

ШИГЫРЬ ЛЭР

* * *

Ү ләннәр өстендә күк рәшә.
Алмагачлар, бөгелеп, талпынып,
Кичке жыллар белән сөйләшә.
Яшь миләшләр утыра янәшә.

Бакчачы карт һәрбер агачның
Кәүсәсеннән сыйпап сөйгәндер,
«Зур булып үс, дускай», — дигәндер.
Тар сукмактан үткән-сүткәндә
Яшь ботаклар иңенә тигәндер.

Тармакларын жәеп, таралып
Карлыганнар пешкән каралып.
Үтеп чыкмас бакча утыра
Бодай чаклы төштән яралып.

Ә бакчачы гомере максатын
Күзе белән күреп тапкандыр,
Һәр тамырны тоткан кулларын
Күкрәгенә куеп яткандыр...

Хөрмәт белән хужа төсенә,
Гөлләр үрелеп менгән өстенә.
Ул һаман да үзе эшендә,
Ул, гүяки, жәйләр кичендә
Яшь тамырлар белән киңәшә...
Болыннар өстендә күк рәшә.

МЫЕК БОРАМ

Т әрәзәдән карап торам,
Гайрәт белән мыек борам.
Төрле хәвеф-хәтәр белән
Тулып яши безнең урам.
Мөмкин түгел күрми узу —
Адым саен тәртип бозу,
Алпан-тилпән һәр урамда
Эчеп йөргән хулиганга
Бирер идем каты жәза,

Килеп чыгар бәла-каза;
Тешне кысып карап торам,
Гайрәт белән мыек борам.

Үгез күзле аю егет,
Трамвайда бушка килеп,
Мәсхәрәли кондукторны,
Бу ишәктә намус зурмы!
Ничек түзим тыныч калып!
Якасыннан борып алып
Бирер идем каты жәза,
Чыгып куяр бәла-каза.
Таш атканга ат, диләр, аш,
Ике түгел минем дә баш
Күрмәмешкә салынып торам,
Гайрәт белән мыек борам.

Ни әйтсәң дә, бушка инде,
Минем күршем чучка инде.
Кайчан кермә, күзең салма —
Өе тулы тавыш-гауга.
Эшләмичә өйдә ятыр,
Табак-савыт кырыр, ватыр,
Көне-төне хатыны белән
Сугышалар дөбөр-шатыр.
Биреп булмый каты жәза,
Килеп чыгар бәла-каза,
Дәшми генә тыңлап торам,
Гайрәт белән мыек борам.

Түзеп ятып булмый алай;
Өй түрендә малай-шалай
Иртә димә, кичен димә,
Чыр-чу килеп футбол тибә.
Ачу эчтә, тынмый һич тә.
Күрше малай бөтен көчкә
Капкага дип бер тибә дә
Чалтырата тәрәзәмә.
Бирер идем каты жәза,
Чыгып куяр бәла-каза;
Форточкадан карап торам,
Гайрәт чәчеп мыек борам..



ЭНЭС ГАЛИЕВ

* * *

Күптәнмени әле урман иде...
Хәзер анда асфальт урамнар.
Зур төзелеш дәвам итә көн дә,
Ерак түгел энә краннар
Тезелгәннәр тигез сафлар ясап,
Гүя сузган алар кулларын
Каршыларга яңа өйгә безне —
Сөйгән кызларын һәм улларын.
Күп этажлы йортлар мәгърур анда
Зәңгәр күккә башын чөйгәннәр.
Алар тирәсендә шаулап тора
Карт наратлар, яшел имәннәр.
Аңладым мин шунда бу йортларның
Нигә миңа якин булганын. —
Алар минем күптән көтеп алган
Зур шатлыклы татлы хыялым.

ИБРАҺИМ АБДУЛЛИН

ТОРНАЛАР КИТКЭНДЭ

Хикәя

Торрыйк-торрыйк...»

Ерактан, аксыл-зәңгәр сентябрь күгеннән моңсу аваз ишетелә. Туып-үсеп кош булган жирләре белән хушлашып, торналар жылы якка китә. «Торрыйк-торрыйк...» Бу — «Торыйк, торыйк әле» дигән кебек яңгырый. Ләкин алда баручы тәжрибәле, ихтыярлы карт торна яшь кошларның сагышлы тавышына колак салмый. Ул карлыгач койрыгы кебек ике чатлы торналар төркемен чиксез-кырыйсыз күк диңгезеннән алга, бер үзенә генә билгеле урынга алып бара.

«Торрыйк-торрыйк...»

— Хәерле юл! — дип кул болгый озын буйлы, озынча битле кеше ачык тәрәзәдән.

— Язын шул торналар Тәзкирәмә канат алып килсә ярар иде, — дип пышылдый моңсу күзле хатын.

Озынча йөзле кеше, диванга утыргач, күп еллар буге спирт белән юганлыктан шомарып беткән кулларын «Кавказны онытма» дип язылган самшит таякка куйды, киң соры кашларын жимереп, мамык ястыкта яткан чырайсыз кызга карап алды. Моңсу күзле хатын бу кешедән күзен алмый тилмереп нидер көтә иде.

Киң кашлы кеше, яңа укырга өйрәнгән бала кебек, тотлыга-тотлыга сөйли башлады:

— Мең тугыз йөз... жиденче елның... әйе, әйе, жиденче елның көзендә (ул чакта әле миңа унөч яшь тә тулмаган иде) бер торна баласы безнең авыл янындагы Камышлы күл буенда торып калган. Канатын сындырган, мескенем. Әтием белән без аны өйгә алып кайттык, үзебезчә дэвалалдык, борчак ашаттык. Торна тора-бара безгә ияләште: артыбыздан ияреп йөри, әйткәнне аңлый башлады. Без аңа озын муенлы, озын аяклы Күпер буге Сәмигулла абзыйның исеме куштык.

«Сәмигулла!» дисәң, мескенкәй, «Торрыйк!» дип кычкыра да яныңа килә торган иде. Бервакыт торнабыз исеме белән әйтмәсәң дә кычкыра башлады. Без, сарайда ятып ялыккандыр, дип, аны ишек алдына чыгардык. «Сәмигулла»быз һаман тынмый, биргәнне ашамый, озын, нечкә аяклары белән, кәефе бозылган солдат кебек, әрле-бирле йөри. «Мескен кошның очасы килә, — диде абыем, торнаны күзәтеп торганнан соң. — Кайгырма, «Сәмигулла», бездә генә кышларсың. Без сиңа жылы оя ясарбыз, ә язын Камышлы күлгә илтеп куярбыз».

Торна, әйтерсәң, шушы сүзләргә генә көткән... Абыема муенын сузып карады да: «Торрыйк» дип кычкырды һәм күккә күтәрелде. Без, әллә куркуыбыздан, әллә шатланып, «Сәмигулла!» дип аның артыннан йөгердек.

— Кая ашкына ул?.. Хэзер егылып төшә инде... Төшә... Төшә... —
Абыем үзе егылып төшкәндәгеннән дә ныграк борчылды.

— Абый-абый! — дип кычкырдым мин ярып. — Торналар! Жылы
якка китәләр...

Абыем минем киндер күлмәгемнән эләктереп алды.

— Их, безнең «Сәмигулла» шуларны куып житсә... вәт шәп булып
иде, малай.

— Ә куып житсә, аны ияртерләрме соң, абый?

— Куып кына житсен әле...

Торна баласының очуы акрынайды.

— Хэзер егылып төшә инде...

— Нигә соң аны көтеп тормыйлар икән?..

— Күрмиләрдер...

— Әһә, кызулады... Ишетәсеңме, кычкыра, хәбәр бирә...

— Шаулама... житә, житә, житте, иярде, иярттеләр. Ну батыр торна
икән безнең «Сәмигулла»...

Шул вакыт күктән «Торрыйк!» дигән моңсу аваз ишетелде. Бу, күрә-
сең, «Сәмигулла»ның безнең белән хушлашуы булгандыр. Без дә киез
эшләпәләребезне болгап: «Хуш, исән-сау әйләнеп кайт!» — дип, аңа хә-
ерле юл теләдек.

Озын кеше торды.

— Тәвәккәл, ихтыярлы торна иде «Сәмигулла».

Күзләрен йомып яткан кыз йомшак күкрәк тавышы белән сорады:

— Ул бит барыбер Африка ярларына барып житә алмагандыр...

— Барып та житте, әйләнеп тә килде. Икенче елны яз көне үз күзем
белән Камышлы күл буенда күрдем.

— Анык канаты гына сынган шул, профессор, ә минем йөрәгем...

Профессор Сорур апага мәгънәле итеп карады.

— Мин сина, Тәзкирә, дөньядагы иң көчле даруны калдырам. Син
терелерсең. Ә хәзергә хуш. Боекма. Ишетәсеңме? Башыңны имә!

Профессор артыннан Сорур апа да чыкты.

— Бөтен ышанычым сездә, Абдулла абый. — Сорур апа күз төбен-
дәге яшьләрен бармак очы белән сөртте.

— Юк, бөтен ышаныч кызыгызының үзендә, Сорур. Аның йөрәгеннән
бигрәк кәефе начар. Апатия. Апатия бик хәтәр чир ул. Иң элек менә
шуннан котылырга кирәк. Үзең дә бик боек күренәсең. Ярамый. Төн-
боеклы күлгә карап утырган «Аленушка»ны хәзергә алып куй. Радио-
приемникны эчке якка, Тәзкирә янына керт. Ялгыз моңаеп ятмасын,
музыка тыңласын.

— Врачлар бит аңа дулкынланарга ярамый, — диделәр.

Абдулла агайның киң соры кашлары соры күзләре өстенә төште.

— Кем, нинди врач әйтте? Ышанма! Ярсый, дулкынлана белмәгән
йөрәк — йөрәк түгел ул. Ә Тәзкирәнең йөрәге йоклаган. Йоклаган йөрәк-
не сүндерүе жиңел, Сорур кардәш. Кызыңны тизрәк терелтәсең килсә,
врачлар чакырып мәшәкәтләнмә. Шушы даруларны бир, мин әйткән-
нәрне эшлә. Кабатлыйм, иң ышанычлы дару — ышаныч, көрәш. Көрәш
бетсә — тормыш бетә, Сорур кардәш. Ярый, хуш.

Сорур апа иягенә таянып бик озак утырды... Тәзкирә, Тәзкирә...
Аның бердәнбер өмете, бердәнбер шатлыгы. Әгәр шул шатлык та сүнсә,
дөньяда яшәүнең ни яме дә, ни тәме калыр. Тәзкирә атадан бик иртә
калды. Бала чагы тормышның иң авыр вакытында, сугыш елларында
үтте. Сөт-май житешмәде, шикәр дә бәйрәм көннәрендә генә тиде. Әмма
Тәзкирә шат күңелле, таза булып үсте, яхшы укыды. Дус-ишләре, укыту-
чылары: «Безнең Тәзкирә математика профессоры булачак. Ул бит тугач
та хисап чыгара башлаган» дип, зиһенле булуына сокланып туймый
торган иделәр. Унынчыны алтын медаль белән бетергәч, Тәзкирә кинәт
икенче төрле уйлады — гаризасын медицина институтына илтте берде.

Башта аның бу кыланышын аңламадылар да, ошатып та бетермәделәр. Ә Тәзкирәгә бертөрлө үгет тә кермәде. Көннәрнең берендә ул әнисен кочаклады да серен чиште:

— Әни, безнең иң эшәке дошманнарыбыз кем, беләсеңме?

— Кем дип ни... Сугыш ачарга йөрүче мәлгуһнәр инде.

— Алардан башка күзгә күренмәгән дошманнарыбыз күп әле. Чир. Күпме кешеләр чәчәк аткан вакытта гүргә керә... Бөтенесенә дә авыру гаепле, әни. Шуңа күрә кешенең гомере бигрәк кыска. Козгыннар да өчәр йөз ел яши, ә ни өчен кеше өч йөз ел яшәмәскә тиеш? Син көлмә, әнием. Килер бер заман, кешеләр теләсә нинди авыруны жиңә белерләр. Юк, алай гына да булмас, авыру якынлаша башлагач та, аны куып жиберерләр. Кешеләр икешәр-өчәр йөз ел яшәрләр, газетаны күзлексез укырлар, волейбол уйнарлар... Син көлмә, әнием, бу әле хыял гына... әмма тормышка ашырлык хыял. Нигә, хәзер дә икешәр йөз ел яшәгән кешеләр бар бит.

Менә шундый күтәренке күңелле, күкрәге тулы нур булган кыз, көтмәгәндә аяктан язды — салкын тидереп, айдан артык авырып ятты. Инде терелде, инде институтка укырга йөри башлады дигәч, өзлегеп китте.

Их... ниләр генә күрми аналар!.. Ниләр генә кичерми аналар... Сорур апаның өч улы, ире фронттан әйләнеп кайтмады. Дүрт ай эчендә ул военкоматтан дүрт тапкыр шомлы «извещение» алды. Кайгы шулчаклы зур булды — хатыннар түгел, ирләр бөгелеп төшәрлек иде. Ә аналар түзә, иң авыр кайгыны да жиңә, коточкыч авырлыкларны да күтәрә белә.

Әгәр Тәзкирә терелә алмаса, Сорур апа нишләр... Юк, ул бу кайгыны күтәрә алмас. Их, бала, бала... Мөмкин булса, үз гомерен биреп, кызын терелтер иде...

Сорур апа күңеле бушаганчы елады да, битен юып, кызы янына керде.

— Кызым, профессор калдырган даруны эчәсеңме?

— Торналар былтыр да шушы вакытта безнең өй өстеннән очып киткән иде, әни...

— Мә әле, кызым. Яңа, көчле дару.

— Әни, теге торна баласы әйләнеп кайтты, дип профессор дәрәс әйттеме, әллә?..

— Профессор башы белән алдашмас инде, кызым. Алар аның сул аягына кызыл ефәк теккәннәр... Яз көне шундый аяклы торнаны күл буенда күргәннәр.

— Аның канаты гына сынган шул, әни...

— Кызым, хәзер мин сиңа, бик матур күлмәклек алып кайтам, терелгәч күлмәк тектерерсең.

— Ни төсле, әни?

— Жирлегә аксыл яшел, аллы-гөлле күбәләкләр очып йөри... Сиңа шундый килешер..

— Элек булса килешер иде дә... Хәзер мин энә ул Аленушкага охшап калдым... Әни, ә «Аленушка» кайда?

— Ә... аны профессор сораган иде... Улым художник булырга жыена, ди... Шуңа карап төшерергә дип алды... Кассада акча алам да магазинга барам. Ә син даруыңны эч. Бакчага чыгып утыр.

— Әни, жирлегә зәңгәр булса, миңа ныграк килешер иде...

— Син ниндине теләсәң, шундыйны алырмын, кызым.

— Әни... акчаңны эрәм итмә, барыбер кала бит.

Бик еш энә шулай булды: Тәзкирәнең күңелен күренер-күренмәслек өмет чаткысы аз гына яктыртып торды да сүнде. Ул жүнлөп ашамады, килгән иптәшләре белән рәтлөп сөйләшмәде — Аленушка белән киңәшләшеп тик ятты. Дус-ишләре аны үгетлөп тә, гарьләндереп тә карадылар.

Юк, үзгәреш булмады. Тәзкирәне дөньядагы бер нәрсә дә кызыксындырмады — әйтерсең, ул тере мәет иде.

Абдулла агайга рәхмәт. Эшнең нидә икәнлеген әйтте. Әйтү генә житми шул... Тәзкирәне бу хәленнән чыгарырга, йөрәген уятырга кирәк. Ә ничек уятасың аны? Әнә шундый күңелсез, сөрәмле көннәрнең берсендә аларга бер шат егет керде. Аңа карасаң, елмаймыйча түзеп булмый иде. Егетнең өстендә шакмаклы костюм, кар төсле ак күлмәк, янып торган кызыл галстук.

— Сәлам, иптәшләр! — диде ул кәргәч. — Танышыйк: мин — Янтимиров. Исемем — Һади. Фамилиямә караганда исемемне ныграк яратам. Шулай булгач, аңларсыз инде.

— Сөзгә кем кирәк? — диде Сорур апа, ачык чырайлы егеткә сокланып карап.

— Барыгыз да. Мин — участковый врач.

— Врач? Ә теге...

— Аны кудылар. Мин сезнең өйдә авыру кешеләр юктыр, дип ышанам.

Сорур апа бер кызына, бер яшь офицер кебек зифа гәүдәле яңа врачка карап алды да:

— Аллага шөкер, икебез дә исән-сау, — диде.

— Бик яхшы. Тазалык — зур байлык, дигән борынгылар. Хушыгыз.

Врач шул чак, чынаяк кебек ак йөзле, зур зәңгәр күзле, алкаланып торган кара бөдрә чәчле Тәзкирәне күрәп алды. «Нинди матур... Әнисе дә кыз чакта шулай булгандыр. Тик чәчләре генә иртә агарган...»

— Хәзер чәй эзерлим, кузгалмагыз, энекәш.

— Рәхмәт, кәргән бер жирдә чәй эчә китсәм, участканы бер елда да әйләнәп чыга алмам... — Ә үзе эченнән генә: «Тагын бер тапкыр «утыр» дисә, бер самовар чәй эчәргә дә ризамын», — дип уйлады.

— Хәлебезне белүегез өчен рәхмәт инде. Элекке участковыйны чакырып та китереп булмый иде.

Ишекне ачкач, Һади чәчәкле халат кигән кызга тагын бер карады. Нигә табигать бер кешегә шул чаклы матурлык бирә икән?.. Борынгы греклар матурлык идеалын — классик фигураны мәрмәргә сынландырырга тырышканнар... Әгәр алар мондый кызы күргән булсалар, Венера Милосскаядан да гүзәлрәк статуя эшләп калдырган булырлар иде. Ә-әһ... Матурлык кешегә нигә шул чаклы тиз һәм тирән тәэсир ясый икән... Шундый гүзәл кызлар тудырган өчен рәхмәт сиңа, табигать. Һәм кинәт аңа начар уй килде — их, шул сылу кыз ике-өч көнгә генә авырса... Мин аның янына иртә дә, кич тә, көндөз дә, төнлә дә килер идем. Тын алганын, кәрфекләре селкенгәнән карап, баш очында утырып идем... Әх, врач... авыруларны дөвалаучы кеше. Ә син үзең авыру чакырасың... Бар, бар, тизрәк чыгып кит, сине сәламәт кешеләр түгел, авырулар өметләнәп көтә.

Врач киткәч, Тәзкирә гажәпләнәп әнисеннән сорады:

— Нигә аны алдадың, әни? Әллә минем...

— Ярар, әллә ниләр уйлама. Хәзер бер врачны да якын китермим, берсенең дә сүзен тыңламыйм.

Дөрөс әйтсәң, Сорур апа. Қайчак бер сүз, саксыз, уйламый әйтелгән бер сүз кешенең башына житә бит. Синәң кызыңны да авыру түгел, бер сүз шушы көнгә төшерде. Син үзең дә бу сүзнең кайчан, кем авызыннан очып чыгып, Тәзкирәнең йөрәгенә кадалганын белмисең.

... Ул моннан бер ай элек булды. Авызыннан да, кулларыннан да спирт исе киләп торган участковый врач ярты сәгать буе Тәзкирәнең йөрәген тыңлады да: «Да-а» диде. Штурм алдыннан уйланган генерал кебек, баш бармагын иягенә терәп торгач, янә: «Да-а» диде һәм ымлап Сорур апаны алгы якка чакырды.

— Мин врач та бит, Сорур ханым, — диде ул чэнчэ бармагын селкеп. — Минем миссия — кешелэр тергезү, но... «но» дигәч, сезгә анлашыладыр дип уйлыйм. Мин алдашырга яратмыйм.

— Терелмәс микәнни?

— Шикле. Хәтта бик шикле. Йөрәк. Ә йөрәгә хөрт. Йөрәкне дэвалап булмый. Ну, дэвалавын дэвалап була, но... «но» дигәч анларсыз инде. Мин түгел, Сорур ханым, ме-ди-ци-на гаепле. Ә ме-ди-ци-на әле безнең... — Ул тагын чэнчэ бармагын күрсәтте. — Шешне дә тиз генә бетерә алмыйбыз. Жалко, жалко, кыз матур, яшь, но... «но» дигәч, сезгә анлашылыр дип уйлыйм.

Бу сүзләр Сорур апаның күңеленә дөрләп торган ут салды. Ә Тәзкирә... Тәзкирә нәкъ шул вакыт бакчага чыгарга дип урта ишекне ачкан иде. Тәжрибәле врачның шәфкатьсез сүзләре аны тетрәтеп жибәрде. Ул, үзе дә сизмәстән, йөрәген тотты. Пульсен санады. Тәнендә шикләнәрлек бер генә кимчелек тә тапмагач, ул үзенең кыланышыннан үзе көлдә. Агулы сүзләрдән көлеп кенә арына алмады шул. Теләмәсәң дә уйландырды, уйламасаң да шикләнәрдә. Уң кул күкрәкнең сул ягын әледәнәле тотты... Ә шикләнгән саен йөрәкнең тибеше үзгәрде...

Тәзкирә, төн урталарында уянып китеп, пульсен санап, йөрәк тибешен тыңлап ятты. Кеше йөрәгенә шикләнү корты гына төшсә, аннан бөтен начарлыкны көт тә тор инде. Тәзкирә дә тамактан язды, йончыды, аңа дөнья күңелсез тоела башлады... Нигә бишәр катлы йортлар салып этләнәргә инде. Нигә житмешкә житеп килгән Хөснетдин бабай алмагач утыртып йөри, барыбер озакламый үлә бит инде, дип уйланды ул, чәчләрен туздырып күл буенда утыручы Аленушкага карап...

Шундый көннәрнең берсендә, Тәзкирә артка китә башлагач, Сорур апа иренең танышы профессор Абдулла Кәримовны чакырды. Соңлабрак чакырдың шул, Сорур апа. Без күршеләребез, танышларыбыз әз генә авырса да: «Тизрәк врачка күрен, дэвалан», — дип киңәш бирергә, өйрәтергә яратабыз, ә менә авыру үзебезгә килсә... үтәр, бетәр әле, дип врачка күренергә иренәбез.

Врачлар сумкасы урынына зур, ике йозаклы күн портфель тотып, Һади икенче көнне дә Сорур апаларга килде.

— Энекәш, кичә мин сезгә бездә авыру кеше юк, дип әйткән идем түгелме?

Врачның исе китмәде:

— Эшем шундыйрак бит, апа... Көн саен участокны карап чыгам — профилактика.

Сорур апа яхшы сүзгә яман җавап кайтара алмады.

— Кергәч, утырыгыз. Хәзер чәй эчәбез.

— Рәхмәт.

— Эчкәч рәхмәт әйтерсен. Утыр, утыр, кичә дә эчмәдең.

Һадига шул гына кирәк иде. Ул күзлеген салып сөртте. Тәзкирә аның кара гәрәбә кебек күзләренә карады. Күзләр, күзләр... Карап торуга бөтен кешедә дә бертөсле була кебек: я кара, я зәңгәр, я соры, я коңгырт... Ә жентекләп карасаң, һәр кешедә фәкать үзенә генә хас, кабатланмаслык матур күзләр була икән. Һадиның күзләре дә карап туймаслык матур, акыллы иде. Бер күрсәң, аларны гомергә оныта алмассың. Кызганыч, күзлек кия.

Һади көн саен сәгать өчтә «профилактика өчен» Сорур апаларга килде. Көн саен, Тәзкирәгә күтәрелеп карарга оялып, тирләп-пешеп чәй эчте. Сорур апа аның гамьсез, һәрвакыт елмаеп торган йөзенә, пөхтә киemenә карап, бәхетле мул семьяда туып үскән бала, дип көнләшеп тә куйды.

— Атаң-анаң бармы, Һади?

— Бар.

— Қартлармы?

— Юк. Этием профессор, энием инженер.

— Семьягыз зурмы?

— Юк. Мин баш бала да, төпчек тә.

— Институтны күптән бетердеңме?

— Юк. Быел гына.

— Авылга жибәрмәделәрме?

— Әй, алар жибәрү белән... Качып кайттым.

— Сез дә, башка да качып кайтса, авылда кем эшләр?

Үади очлы башлы модный замш туфлиләрәнә карап куйды.

— Дураклар беткәнмени?..

Бүлтәебрәк торган аскы иренен салкын чәй белән чылатып утыручы Тәзкирә Үадига күтәрелеп карады, ләкин бер сүз дә әйтмәде. Күрәсен, аны бу сүзләр аз гына да кызыксындырмагандыр.

— Минем кызым кебек нужда күрәп үскән булсаң, икенче төрләрәк сөйләшер идең дә, — диде Сорур апа, ачынып.

— Бөтен кеше дә нужда күрәргә тиешмени? — Үади урыныннан торды: — Рәхмәт, Сорур апа, күптән шундый тәмле чәй эчкәнәм юк иде инде.

— Сез чәйне сирәк эчәсездер шул.

— Эти бит... Профессорлар сөтсез кофе эчәләр, дип безне аптырата. Хушыгыз. — Үади бөгелә-сыгыла рәхмәт әйтеп чыгып китте.

Тәзкирә жавап кайтармады.

— Әни, тагы килсә, кертмә.

— Килешеп бетмәс бит.

— Кертмә, дим.

Ә Үади болай да килмәде. Атна-ун көн үтте... Тәзкирәне бу хәл аз гына да борчымады. «Очынгыч, мактанчык егет... килмәве хәерле», — дип уйлады ул, ләкин Үадиның гәрәбә кебек күзләре күз алдыннан китмәде.

Шул, әлеге дә баягы тел... Эшне хур итүче дә озын тел, эшне хөр итүче дә тел. Ашыгыч йомыш белән кәргән күрше Хәсби апа сәгать ярым утырып чыкты. Башта өендәге, аннан урамдагы, каладагы хәлләр турында сөйләде. Хәтта Африкага да барып житте.

— Ни, теге Мисыр президенты... Әй, Мисыр дигәннән безнең яшъ врач искә төште... Кызым булса, үзенә ике куллап бирер идем. Шундый матур, шундый акыллы... Ходай бирсә, бирә икән. Кичә үзенәң янына барып килдем әле. Авырып ята, бичаракаем. Ашарына әзерләп, кәрләрен юып кайттым.

— Йортта йөрүче кешеләре юкмыни?

— Үи-и... кайдан килгән ди. Алар бит ятимнәр. Үади атасыннан дүрт яшендә калган. Аталары сугышта үлгәч, үги әнисе аларны ташлап киткән. Үади өч әнесен тәрбияләгән, өчесен дә кеше иткән, Сорур апакай гынам. Дүрт малай — дүрт яшъ имән, берсеннән-берсе матур, берсеннән-берсе акыллы. Кызларым булган булса... Ходай бирмәде шул. Сорур апакай гынам, мин нинди йомыш белән кәргән идем әле? Ә, исемә төште...

Чыгарга дип ишек ачкач та ул ярты сәгатьләп телен чарлап торды:

— Үзе авырып ята, үзе әллә нинди китап язып ята. Өс-башларын юучы, аш-су хәзерләүче әбиләре бар иде, ул да үткән айда вафат булды. И-и... бу фани дөнъя... фани дигәннән, төпчек улымның ботинкасын мастерскойга илтәсем бар икән. Ярый, чыгыйм әле. Кызыңа күз тимәсен, рәтләнә башлаган. Тфү, тфү.

Хәсби апа чыгып киткәч, Тәзкирә урыныннан торып утырды: «Нигә Үади аларны алдый икән? Әллә Хәсби апа алдыймы? Әллә Үади Хәсби апаны юри өйрәтеп куйганмы? Килсен әле, мин аны... Юк, килмәсен... Эзе дә, үзе дә булмасын...»

Үади, әйтерсәң, Тәзкирәнең теләген ишетте. Ул ун, унбер көн Тәзкирәләргә килмәде. Ә Тәзкирә унике көн буге: «Килмәсен, килмәсен. Нигә

һаман килми икән, әй, килмәсә тагы...», — дип икеләнәп борчылып кетте. Һәм менә ишекне ачканчы ук сөйләнә-сөйләнә, әлекке кебек үк шаян Һади килеп керде.

— Тәмле чәегезне эчәргә килдем, Сорур апа. Исән-сау гына торасызмы? Ачуланмагыз, мин сезгә кечкенә генә күчтәнәч алып килдем. Моңысы сезгә, Сорур апа, ә моңысы Тәзкирәгә. — Беренче тапкыр аларның күзләре очрашты. Күзләр очрашып бер-берсен аңлашса, тагы да ни кирәк иде...

Тәзкирә: «Терелдеңме, Һади?» — дип сорамакчы булган иде. Сорур апа күз кысты.

— Күренми башладың, Һади, үзенең сагынып беттек.

— Участка зур, Сорур апа, өлгерең булмый. Минә бит сәламәт кешеләргә караганда авырулар ныграк көтә. Этигә әйтәм әле, я минә берәр клиникага күчәрсен, я үзенең «Победа»сын бирсен.

Тәзкирә кычкырып көлеп жибәрде. Кинәт бүлмә балкып китте. Борынгы сәгатьнең агач күкесе түгәрәк ишектән чыгып өч тапкыр кычкырды. Сорур апа әлек, күп көлсәң, ирләр кебек көлсәң, дип кызын шәл-тәли торган иде. Ә менә хәзер аның күзеннән яшьләр атылып чыкты. Тәзкирәнең күптән шулай көлгәнә юк иде бит.

— Нигә көлдегез, Тәзкирә?

— Былтыр булган бер хәл исемә төште.

— Мин әллә миннән көлдегезме дип торам... Сорур апа, әйтегез әле, шундый тәмле чәйне сез ничек әзерлисез? Рецебы ничек?

— Әниң килсен, өйрәтермен.

— Ул... Ул Сочида. Икенче ай инде.

— Отпускасы ике аймыни?

— Ул... былтыр отпускан алмаган иде шул. Ярар, исән-сау булып торыгыз. Участка зур, ашыгам.

Һади чыгып киткәч, Тәзкирә әнисен янына чакырып алды, аның вакытсыз агарган йомшак чәченнән сыйпады.

— Әни, син нигә бая күз кыстың? Мин аны кызык итмәкче идем.

— Қирәкми, кызым, үзенә ничек ошый, шулай сөйләшсен.

— Ә нигә алдашып, мактанып йөри ул?

— Әллә бәлки аның профессор улы буласы киләдер.

— Әни...

— Әйе...

— Ярар инде...

— Минем барып кайтасы жирем бар. Син күңелсезләнәп, борчылып ятма, кызым.

Тәзкирә ялгыз калгач, Һади турында бик озак уйланып ятты һәм елмайган килеш йоклап китте. Сорур апа кызының елмаеп йоклаганын күреп, өч айга беренче тапкыр шатлыгынан елады.

Икенче көнне Тәзкирә иртүк торды, ашыкмый, көзгегә бик еш карый-карий киенде дә:

— Әни, мин дус кызларым янына барам, — дип чыгып китте.

Юк, Тәзкирә дус кызлары янына китмәде, ул Хәсби ападан адрес алып, Һадиларга барды. Дулкынлана-каушый өченче катка күтәрелде дә, ишек кагарга кыенсынып, аска төшеп китте. Урамның икенче ягына чыгып ул Һадиларның тәрәзәсен табарга тырышты. Әйтерсен, дүрт егет кенә торган квартираның тәрәзәсе бөтенләй башка булырга тиеш: чәлтәр пәрде урынына газета эленгән, гөл-мазар юк. Бу көнне ул, Һадиларга керергә батырчылык итми, өйләренә кайтып китте. «Иртәгә оялып тор-мыйм, керәм. Керсә, ни гаеп? Кайткач әниемә сөйлим дә бирәм. Сөйләсә? Кызлар янына егетләр килсә, гаеп түгел, ә менә кызлар егетләр янына барса — гаеп. Кызык кына. Барыбер түгелмени соң, ул бит әллә ни уйлап бармый, ә Һадиларның хәлен белергә генә тели». Ни чаклы үзен тәвәк-

кәл итәргә тырышмасын, Тәзкирәнең икенче, өченче көндә дә Һади-лар-ның ишеген кагарга кыюлыгы житмәде.

Тәзкирә шулай озак йөрер иде микән, билгесез. Көинәрнең берсендә Һади аны үзләренең ишек төбөндә очратты. Һадиниң шат, гамьсез йөзе кинәт житдиләнде, тавышы калтыранды.

— Тәзкирә... Безгә килдегезме? Без... ы-ы...

— Юк, нигә, әллә бу сезнең квартирыгызмы?

— Әйе. Менә алтынчы номер.

— Ә-ә... мин дус кызым янына килгән идем дә, өйдә юк икән.

— Дус кызыгыз янына? Бу катта кызлар юк та.

Тәзкирә ничек тә судан коры чыгарга тырышты.

— Һи-и, бу өченче катмыни? Мин икенче дип торам.

— Тәзкирә, әйдә безгә керәбез.

— Юк... Эти-эниенән оялам.

— Алар өйдә юк бит.

— Сочидамыни?

— Юк, ерактарак. Алар бөтенләй юк.

— Беләм.

— Беләсез? Кем сөйләде?

— Барысын да беләм, Һади...

— Тәзкирә, сез мине...

— Һади, сез нигә безне алдадыгыз?

Һади тагы элекке шаян, гамьсез Һадига әйләнде.

— Хыялда гына булса да, профессор баласы буласым килде.

— Һади... Сезнең шефыгыз булуйммы?

— Тәзкирә...

— Һади...

— Юк, юк. — Ул ике йодрыгы белән ишекне кага башлады. — Әй, малайлар...

Ишекне чәче-башы тузган, уника-унөч яшьлек малай ачты. Аның бите, куллары кара майга буялып беткән иде. Ә өстәлдә, урындыкларда радиоалгыч частьлары ята.

— Таныш булыгыз: минем иң кече дустым: фантазер һәм фанатик. Инде өч радиоприемник ясады. Һәй, малай, исәнләшәргә кулыңны сузганчы, кырык кат сабынлап ю!.. Без менә шунда торабыз инде, Тәзкирә.

Бүлмә эче ничаклы жыйнак һәм чиста булмасын, хатын-кыз кулы житмәгәнлеге ишектән кергәч тә сизелеп тора иде.

Шушы көннән алып, Тәзкирә көн саен «дус кызлары» янына барды. Көн саен иртән ул көзгегә еш карый-карый киенде, авыз эченнән генә жырлады, элекке кебек кычкырып, бөтен күңеле белән көлә башлады. Сорур апа профессорга рәхмәт әйтеп туймады, дару килеште, кызым аякка басты, аллага шөкер, дип сөенде.

* * *

Биектән, бик биектән, язгы зәңгәр күктән дәртле аваз ишетелә: «Торрыйк-торрыйк». Ерактан, бик ерактан, Африка ярларыннан торналар бала чыгарып үстерер өчен Уралга киләләр. Алдан иң көчле, иң тәжрибәле торна һава ярып оча. Арыса, аны икенче торна алыштыра, ә ул иң артка күчә.

— Хуш килдегез, — ди эшләпәсен болгый озын буйлы кеше һәм Агыйдел яры башында житәкләшеп торган егет белән кызга сокланып та, көнләшеп тә карый. Ә язгы йомшак жыл аларның чәчләрен тарый...

— Син булмасаң, мин диссертациямне бер елсыз тәмамлый алмас идем, Тәзкирә. Рәхмәт, бәгърем. Син миңа көч, дәрт алып килдең.

— Ә син, минем йөрәгемә канат китердең, Һади.

— Ёи-и...

— Ёади, э шулай да, нигә син башта мине, профессор малае, дип алдадың?

— Мин, эчем тулы ут булса да, кеше алдында уф димим, Тәзкирә. Кайгы кайгырган саен кабара бит. Э миңа кайгылы йөрергә ярамый, мин бит врач... Кешеләр дэвалаучы.

Гашыйк булган кешенең хисләре кебек ташып, ярларыннан чыгып Агыйдел ага... Зәңгәр күктән торналар тавышы ишетелә: «Торрыйк-торрыйк». Абдулла абзый аларга эшләпә болгый.

— Ёади...

— Э?

— Синен диссертацияңнең темасы нинди әле?

— Йөрәк.

— Йөрәк? Йөрәк...

— «Торрыйк-торрыйк...»



ДМИТРИЙ ГУЛИА¹

БОЛАН

Тора иде горур басып
Елга ярында болан:
Аяклары — талдан нечкә,
Мөгезләре — наратсыман.

Инде аны төрле яктан
Алганнар тәмам чолгап.
Ә күзләрдә алтын төсле
Очкыннар тора уйнап.

Яр астында төпсез упкын,
Тын йөзә анда томан.
Ташланып башын жуйсынмы,
Кулга төшсенме болан?

Әйе, бирелер төсле ул,
Упкынга очсын ни дип?
Атыла ләкин кыядан
Куркусыз бер кош кебек.

Кешеләр катып калалар,
Телләрен йоткансыман.
Югала чумып томанга
Кыядан очкан болан.

Шундый бер уйга китерде
Әле сөйләнгән бу эш:
Кол булып жирдә калганчы,
Гүргә кер азат килеш.

ЯШЬЛӘРГӘ

Синең алда, дускай, киң юл ята:
Иң якты юл, зур юл, туры юл.
Һәр таң ата анда бәхет булып,
Тик син үзең шунда тугры бул.

¹ Шушы елның 21 февралендә Абхазиянең халык шагыйре, абхаз әдәби теленә нигез салучы Дмитрий Гулиага 85 яшь тулды. Күренекле язучының шигырьләрен беренче тапкыр татар теленә тәржемә итеп урнаштырабыз. Редакция.

Мәгънәсезгә ләкин әрәм итсәң
Бер көнәңне шушы юлда син,
Гафу итмәс һичкем һәм белеп тор
Һәрчак сиңа шелтә буласын.

Беләбез ич, бар ул шундыйлар да,
Яшерен-батырын түгел һичкемгә:
«Мин карт, диләр, мин хөрмәткә лаек» —
Утыралар юлың өстендә.

Көннәреңне җилгә җибәрдеңме,
Һич ихтирам кәтмә дөнъяда.
Шул картларга килгән кебек әнә
Чал чәч кенә килер сиңа да.

Тере мәет булып йөрерсең дә
Вакытыннан элек сүнәрсەң.
Юк, теләмим, кеше үзен алай
Мәгънәсезлек белән күммәсен.

Ил бәхете өчен ялкынланып
Яну булса әгәр йөрәктә,
Ихтирамы белән килә картлык,
Чынлап лаек була хөрмәткә.

Зыя Мансур тәржемәләре.

ДУСЛАР ЖЫРЫ

Журнал үз укучыларын тугандаш эдэбиятлар белэн таныштыруны давам итэ. Анын битлэреннэн төрлө халыктарнын үзөнчөлөк тавышын ишетеп, күзлэр явын ала торган милли бизэктэрне күрөп, без эле бик күп куанырбыз!

Менэ бу юлы сезнең игътибарга, хөрмэтле укучылар, ерак Якутиядагы якын дусларыбызның тырыш һәм сугышчан поэзиясе үрнэктэре тэкъдим ителэ.

Дөһесен эйтергэ кирэк, аларны беренче тапкыр укыганда да, соңыннан үзөбезнең туган телебезгэ тәржемэ иткэндэ дә куңел күзлэрем белэн мин тирэн кар баккан Лена буйларын, Якутия күгендэгэ ап-ак кояшны күрөп тордым шикелле. Каршымда калын тайга шаулагандай һәм алмазлар эсемел эгэндэй булды, эйтерсең, ул якларда саяхэттэ булдым да, дуслар мине үз Сабан туйларында (ысыах) кымыз белэн сыйладылар, үзлэренең батырлары турында матур һәм моңлы экият-жырлар (олонхо) көйлэп күрсэттелэр... Жырда очрашып, без бер-беребезнең жылы кулларын кысыштык. Жыр йөрөктән-йөрөккэ күчтө, бэхетле язмыш, батыр хезмэт һәм туган илгэ чиксез мэхэббэт турында үзенең алмаздай үткен һәм бизэктө теле белэн онытымаслык итеп сөйлэде.

Якут халкының язма эдэбияты эле шактый яшь, ләкин шул ук вакытта шактый бай да, көчлө дә. Бу республиканың каләм осталарынан кайберлэре белэн танышу сезнең өчен дә куанычлы булыр дип ышанасы килэ.

Зәки Нури.

ИННОКЕНТИЙ ЭРТЮКОВ

КЫШ

Шаяралар тирэн кар ерып
Болан туны кигән балалар.
Кардан ясап ап-ак шар-йомрык
Агачларга тидерэ алар.

Күктө кояш ап-ак үзе дә.
Бик охшый ул куян халкына:
Бер күренэ дә кеше күзенэ,
Тиз-тиз кача урман артына.

Кайчак чаба болыт-боланнар,
Ә кайчакта, салмак калтырап,
Акрын йөзэ салкын томаннар,
Поши сырты төслө ялтырап.

Шул томанны сөзөп юл уза
Корыч канат диеп атаган
Бер генэ кош!

Көн-төн ул безгә
Алма ташый Алма-Атадан.

Ботак сына шартлап салкыннан,
Һәм йолдызлар туңып күз йома.
Эй салкын ла Төнъяк, салкын ла —
Чыда гына кышын, түз генә!..

Якташларым минем алдады
Шул кышны да! Эйтим үз күреп:
Жәйне жәйгә алар ялгады
Теплицада кыяр үстөрөп.

УМЫРЗАЯ

Котлыйм сине, умырзая дустым,
Шәп чәчәк син, житез, күркәм син!
Кар астыннан кыю бәрәп чыктың —
Туң катламны жиңдең, иркәм, син.

Көч күп кирәк чыгар өчен астан,
Белмәгәнсең ару, талуны.
Зурлыйм синең
өскә каты баскан
Салкынлыкны жиңә алуны.

Батырлыгың белән горур мактан!
Син — канатсыз очкан яз кошы.
Синең язмыш — үскән, чәчәк аткан
Һәрнәрсәнең кыю язмышы.

Халык синең зирәклеке сөйгән —
Курыкмаганга кардан, бозлардан.
Шуңа бәлки Ньургусун¹ дигән
Исем кушалардыр кызларга.

Котлыйм сине, умырзая дустым,
Яңа язның тәүге бизәген, —
Кар астыннан кыю бәрәп чыктың,
Жиребезне безнең бизәдең.

СЕМЕН ДАНИЛОВ

БЭЙРЭМГЭ ЧАКЫРУ

Каеннан каенга чуклы бау сузылган,
Бауларда жилферди ал, гөллө тасмалар.
Күр өнө, ни хәтле олаулар тезелгән,
Олауда кымыз да, ширбәт тө, аш та бар.

¹ Ньургусун — якутча житез (ньургун) һәм буйчан (усун) төшенчөлөрөн аңлаткан кушма сүз. Умырзая, ягъни эргәзембай чәчөгә исеме.

Ысыах була ул елына бер генә,
Зур бэйрәм биредә — кил менә, күр менә.
Зур «Сайды» колхозы бүгөн жир селкетә,
Кунакның һәркайсын сый кетә, жыр кетә.

Телисең икән син чабышта узарга,
Кил безгә, көч сынаш — кетәләр егетләр.
Күз салыйм дисәң син иң гүзәл кызларга,
Кил безгә — табылмас бездәге кебекләр.

Сөясең икән син уенны-көлкене,
Зур бэйрәм биредә, кетәбез, кил, сине.
Кил безгә, уен ул күңелне көр итә,
Кунакның һәркайсын сый кетә, жыр кетә.

Жыр бездә чиксез күп, кил, тыңла һәрберең
Безнең шәп жырчылар олонхо сузганны.
Акыллы сүзләрнең кем белә кадерен,
Утыртык без картлар янына шуларны...

Ишетим дисәң син өр-яңа хәбәрләр,
Ул бездә киң дәрәя, биек тау кадәр бар.
Кил безгә — бэйрәм ул күңелне көр итә.
Кунакның һәркайсын сый кетә, жыр кетә.

Савытта шаяра яшь бия кымызы —
Өзер ул сибәргә очкынын, күбеген.
Утыртып түрләргә сыйларбыз көн озын,
Сыйның син тапмассың бездәге кебеген.

Күп итеп, мул итеп чыгардык сыйны без,
Без бэйрәм итәбез, без кунак сыйлыйбыз.
Кил безгә — бэйрәм ул күңелне көр итә,
Кунакның һәркайсын сый кетә, жыр кетә.

МИНЕМ КҮҢЕЛ МОҢАЙМАСЫН ӨЧЕН...

Минем күңел моңаймасын өчен
Туган якларымны сагынып,
Якташ наратларым үсә монда
Яшел бөркәнчекләр ябынып.
Һәм каеннар үсә як-ягымда
Дымын эчеп Балтик ягының.
Алар мине якын, тиң итә,
Сагыну сагышларын киметә.

Минем күңел моңаймасын өчен
Туган якларымны сагынып,
Зәңгәр күктә кара шөлдер чыңлый —
Тургай сайрый канат кагынып.
Якут моңы итеп күңел тыңлый
Шушы көен Балтик ягының.
Даугава киң — сөям мин аны,
Уйлыйм ләкин ерак Ленаны.

Минем күңел моңаймасын өчен
Туган якларыма ашкынып,
Латвиянең гүзәлләре миңа
Күрсәтәләр бию ташкынын.
Кызлар монда — тиңләр чәчәк белән,
Жырның монда матур яшь моңы...
Сөйгәнемне сагыну хисләрен
Тараталар шулар кичләрен.

Минем күңел моңаймасын өчен
Сагынганда туган ягымны,
Жәя миңа латыш дуслар монда
Киң күңелле, сүзчән табынны:
Бар да белә алар русча монда,
Бар да сөйли матур, ягымлы.
Шатлык сала дуслар йөрәккә
Якут жирләреннән еракта.

СЕРГЕЙ ВАСИЛЬЕВ

БАЛАЛАР ХАКЫНА

Шаярмаса жәен балалар,
Уйнамаса шушы рәхәттә,
Киң тугайлар, болын, далалар
Күмелмәсен куге чәчәккә.

Салкын көндә ак кар өсләрен
Бала эзе чуар итмәсә,
Кирәге юк безгә кышларның,
Кар яумасын жиргә ичмаса.

Мәңге салкын синең кочагың..
Сыенмаса балаң кочакка,
Бала жылытмаса учагың
Нигә кирәк учак ул чакта!..

Яшәү өчен жирдә гөрләшеп
Иң кадерле нәрсә — бала ул.
Була ала сиңа зур бәхет,
Үлемсезлек була ала ул.

Зур яз итеп аны сөясең,
Йөрәкләргә жылы үтсен, дип,
Бар көчеңне эшкә бирәсең,
Чәчәк булып бала үссен, дип.

Тау ишәбез бала хакына,
Киң-киң итеп канал казыйбыз,
Шәһәр калка шәһәр артыннан,
Чүлгә килә яшел языбыз.

Без атлыйбыз узып вакытны,
Без үтибез бөөк планны —

Елмаюлы, якты, бәхетле
Булсын өчен йөзе оланның.

Иң зур бакча бөтен бу җирдә
Булсын өчен безнең илебиз
Тырышабыз гомер-гомергә —
Балаларга бәхет телибез.

... Юл куймабыз атом утында
Яндырырга бала шатлыгын, —
Тынычлыкның сизгәр постында
Кыю тора безнең саф бүген.

Зәки Нури тәрҗемәләре.

ШӘРИФ КАМАЛНЫҢ ТУУЫНА 75 ЕЛ

Татар әдәбияты классигы, патриот язучы Шәриф Камалның тууына шушы елның 28 февралендә 75 ел тулды.

Шәриф Камал илебездә патша самодержавиесе, алпавыт-капиталистлар хөкем сөргән, хезмәт ияләре шул кара көчләр тарафыннан ерткычларча изелгән авыр заманда әдәби иҗат эшенә кереште. Ул жәберләнгән һәм изелгән хезмәт иясе халкының уй-тойгыларын, иң матур өметләрен чагылдырган дистәләрчә гүзәл новеллалар, көчле комедияләр язды. Бөек Октябрының беренче көненнән үк азатлык өчен көрәшкә чыккан һәм илдә яңа — Советлар властен урнаштырырга керешкән халык массаларына хезмәт итү юлына баскан бу саф йөрәкле, зур талантлы әдип әдәбиятыбызның алтын фондына кергән киң полотнолы романнар, сәхнәдән төшми уйнала торган драма әсәрләре, заман сулышы бөркелеп торган хикәяләр бирде. Шәриф Камалның соклангыч дәрәжәдә киң кырлы һәм гажәп бай иҗат мирасында әдәбиятчыларыбызның ныклап, төпченеп өйрәнүен сорый торган бик күп кулъязмалары, караламалары, хатлары һ. б. лар бар. Журналыбызның бу санында без, язучының архивыннан алып, 1933 елны язылган, ләкин моңарчы бер кайда да басылмаган «Алтынчы башня» исемле 4 пәрделек сатирик пьесасының 2 нче һәм 3 нче пәрдәләрен, карт әдип Хөснә Кәримгә һәм яшь язучы Х. Маннаповка язган хатларын, Шәриф аганың кызы Зәйнәп ханым Байгильдиеваның истәлеген урнаштырабыз.

ШӘРИФ КАМАЛ

АЛТЫНЧЫ БАШНЯ

(Шик)

Пьеса-сатира.

4 пәрдәдә, 6 күренештә.

Пьесаның 2 нче һәм 3 нче пәрдәләре.

Вакийга 30 нчы елларда зур индустриаль төзелешләребезнең берсендә бара.

БУ ПӘРДӘЛӘРГӘ КАТНАШУЧЫЛАР:

Тулаев — алдынгы эшче, удар бригада житәкчесе.

Таибә — яңарак кына авылдан килеп эшли башлаган хатын, яңалык яклы.

Равил — Тулаевның үлгән хатыныннан калган улы, пионер.

Жәмилә — уку йортын тәмамлап килгән кыз. Тулаевның сөңлесе.

Нурмәт — люмпен, ат караклыгы белән шөгыльләнгән. Хәзер төзелештә кара эшче.

Элмәкжан — колхозлашудан качкан урта хәлле крестьян, кара эшче.

Гитарин Сергей Петрович — чертежник, кадрлар бүлегендә эшли, бар нәрсәдән дә өркөп йөрүче, искелеккә сөйрәүче.

Миков Шабан Мазарыч — счетовод, Гитаринның дуслы һәм фикердәше.

Шумский Миклифон Аварыч — завком председателе, Гитарин белән Миковның фикердәше.

Фрося — эшче кыз, комсомолка.

Фәтхи — эшче егет, комсомолец.

Тальян — эшче егет, комсомолец.

Галия — эшче кыз, комсомолка.

Гриша — эшче егет, комсомолец.

Журба — эшче.

Галәү — буяучы.

Маша — буяучы.

Елена Андреевна — төзелеш житәкчесенең хатыны, конторада эшли.

Даша Измайловна — акчаны күп алу өчен бер учреждениедән икенчесенә

күчеп йөрүче гайбәтче хатын.

Федот — буяучы.

Сармаков — завхоз.

Геннадий поп — чиркәвен ташлап качкан поп.

Фәтхелгаян — мәчетеннән куылган мулла.

Тарас — аңлы эшче.

Шагай — кара эшче.

ИКЕНЧЕ ПӘРДӘ

ИКЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Сәхнә икегә бүленгән.

Уң якта Тулаев бүлмәсе. Сулда Таибә бүлмәсе. Тулаев бүлмәсендә Равил укып утыра. Таибә үз бүлмәсендә әйбер ямый, Жырлый.

Таибә,

Кайсы илнең күкрәге киң,
Зәңгәр күге яктырак,
Кояшы да нурлар чәчә
Артыграк ялтырап?

Кайсы жирнең чәчәкләре,
Ал-гөлләре ямьлерәк,
Чылтырап аккан чишмәләре
Шәраплардан тәмлерәк?

Бу ил — шатлык иле,
Ирекле хезмәт иле;
Бу ил — Совет иле,
Бөтен илләр иле.

Кайсы илдә хезмәт — илһам,
Хезмәт — намус нигезе,
Сала гигант, төзи колхоз,
Хайран кала жир йөзе?

Кайсы ил төзи сыйныфсыз
Жәмгыять, киң көнкүреш,
Якты шатлыклы күмәк эш,
Ирекле матур тормыш?

Бу ил — шатлык иле,
Ирекле хезмәт иле;
Бу ил — Совет иле,
Бөтен илләр иле.

Равил (үз бүлмәсеннән чыкты, Таибәнең ишеген какты). Таибә
апа, мөмкинме?

Таибә. Мөмкин, Равил, мөмкин.

Равил (керде). Менә бу газетаны күрдегезме?

Таибә. Бүгенге газетамы?

Равил. Әйе, бүгенге, свежий газета.

Таибә. Бүгенге газеталарны көтепханәдә караштырдым.

Равил. Моңысын дамы?

Таибә. Ә, юк, «Пионер газетасы»н карамадым бугай.

Равил. Карамагансыңдыр шул. Мин шулай уйладым да. Ә карар-
га кирәк иде.



Шәриф Камал, Кави Нәжми һәм Фәйзулла Туишев. (1940 ел.)

Т а и б ә. Кирәк иде дә бит, вакыт житми.

Р а в и л. Кирәк дип әйтсән, вакытны житкереп була. Сылтау гына ул. Аңар әллә ни күп вакыт китми.

Т а и б ә. Яңа әйбер бармы әллә?

Р а в и л. Иске әйберләр язгач, ул газета буламыни?

Т а и б ә. Газета булгач та, ул гел яңаны гына кайдан житкереп торсын?

Р а в и л. «Пионер газетасы»мы? Юк инде, ул житкерә, тутакан! Шуңа күрә дә аңа «Пионер» диләр! Рәсемнәрен дә карамадыгызмы?

Т а и б ә. Юк, бугай.

Р а в и л. Күренеп тора, мин шулай уйладым да.

Т а и б ә. Рәсемнәре әйбәтме соң?

Р а в и л. Кемгә ничек!

Т а и б ә. Шулай да.

Р а в и л. Безнең сыйнфый дошман өчен шәп түгел, күзенә — чәнечке, йөрәгенә — ук булып кадалырлык рәсемнәре. Ә безгә аның артыгы кирәкми дә!

Т а и б ә. Артыгы кирәкми дип тынычланырга ярамый. Тагын да зәһәррәк кирәк, дәрәс бит. Я әле, карыйк.

Р а в и л. Сезнең вакытыгыз юк ич. Эшегезне бүлмәгез. Мин чыгып торыйм.

Т а и б ә. Тукта әле. Кирәк булгач, вакытны житкереп була дисең ич.

Р а в и л. Юк инде, мин чыгыйм, эшегез бүленмәсен.

Т а и б ә. Я инде, ялындырма.

Р а в и л. Шулаймы? Ярар алайса. Пионер оешмасына тел тидермәс өчен генә сүзегезне тыңлыйм. Юкса, пионер ялындыра дип, бөтен оешма өстенә күлгә төшермәкче буласыз бугай.

Т а и б ә (караштыра). Әһемм... монысы кыяфәте белән сиңа бик охшаган.

Р а в и л. Эйе, Марат Энгельсов, безнең белән бер отрядта. Мәшһүр хәбәрче.

Т а и б э. Ә син хәбәрче түгелме?

Р а в и л. Мин дә хәбәрче хәбәрчесен...

Т а и б э. Ләкин ул хәтле мәшһүр түгел, эйе бит?

Р а в и л. Эйе, минем шигырьләр басылганы юк шул. Аның инде ике шигыре басылды. Ләкин мескеннең әткәсе прогулчы. Шунысы бик кызганыч.

Т а и б э. Фамилиясе Энгельсов, ә әткәсе — прогулчы!

Р а в и л. Менә шул, әткәсе прогулчы булганга күрә дә ул исем-фамилиясен алмаштырды. Элмәкжан агай ич аның атасы. Ә элекке исем-фамилиясе Элмәкжанов Морат.

Т а и б э. Шулай икән. Рәсемнәре дә әйбәт кенә эшләнгән. Әйбәт, әйбәт. *(Тегәргә кереште.)*

Р а в и л. Менә икенче ягы тагын да әйбәтрәк минемчә.

Т а и б э. Әттәт тә тә тә! Анлашылды! Ха, ха, ха!

Р а в и л. Нәрсә? Нигә көләсез?

Т а и б э. Анлашылды инде! Нәрсәгә азапланганыңны аңламый торадыр идем. Инде аңлашылды.

Р а в и л. Сез ялгышасыз! Мин әткәйнең рәсемен күрсәтергә азапланганмын, имеш! Юк, мин әткәй белән мактанырга кермәдем. Ул сәяси хата булыр иде. Чөнки мин һичбер вакыт аның шәплегә белән генә тынычланырга тиеш түгел. Бөтен пионер оешмасына кара тап булыр иде бу.

Т а и б э. Бөтенесенә үк булмаса да, Равилнең үзенә килешеп бетмәс иде.

Р а в и л. Анысын мин бик яхшы беләм. Әткәй дөнья күләмендә рекорд биргән икән, берничә елдан мин аның үзенә рекорд бирергә тиеш! Шулай да турысын әйтергә кирәк: аның ише кешенең малае булу әмма күңелле дә соң, Таибэ апа!

Т а и б э. Әйтерен бармы! Аның ише кешенең күршесе булу да шактый күңелле.

Р а в и л. Мин шулай уйлаган да идем. Ялгышмаганмын икән.

Т а и б э. Эйе, ялгышмагансың. Пионер ялгышамы соң!

Р а в и л. Гарантия бирер хәл юк. Пионер түгел, комсомол, хәтта коммунист абыйлар да кайчагында ялгышалар. Ләкин ялгышны признать итәргә һәм төзәтә белергә кирәк.

Т а и б э. Ә синең ялгышканың бармы?

Р а в и л. Быел ялгышканым юк. Былтыр бервакытны бик зур сәяси хата эшләгән идем.

Т а и б э. Төзәттеңме соң?

Р а в и л. Төзәттем төзәтүен дә, ләкин төзәлүе әллә ничек кенә... жайсызрак булды.

Т а и б э. Хатаң зур булгач, төзәтүе жайсыз була шул.

Р а в и л. Бер караганда, зур да түгел иде төсле. Әнә әлегә теге моның хәтле генә рогатка ташлары була бит. Мин, шул рогатка белән уйнап йөргәндә, хаталык белән бер агайның жылкәсенә тидергәнмен. Шуннан дерт итеп эләктереп алды бу агай мине. Мин тиз генә, хатамны признать итеп, төзәтергә керешкән идем, ә бу кеше беспартийный булган булырга кирәк, аны-моны уйламастан, чалт иттереп яңагыма берне кундырды. И сөйләшмичә үк китеп тә барды.

Т а и б э. Сәяси түгел түгелен, шулай да зур гына хата эшләп ташлагансың. Ярый әле, теге кеше берне генә кундырган, икенчене дә кундырып ташламаган.

Р а в и л. Кандидат партия булды микәнни?

Т а и б э. Не выдержанныерак коммунист булырга да мөмкин.

Р а в и л. Әйе шул. Өстөвенә яхшы тәрбия формалары белән таныш булмаган коммунист та булса, рәхәтләнеп кундырыр хәтта.

Т а и б ә. Шуннан соң кешеләр жылкәсенә рогатка ташы тидереп уйнауны ташлагансыңдыр бит?

Р а в и л. Былтырдан бирле кулыма да тотканым юк.

Т а и б ә. Димәк, алаймы-болаймы, хата төзәтелгән.

Р а в и л. Ләкин яңак бик сызлады шул.

Т а и б ә. Анысы инде теге кешенең тәрбия формасы начарлыктан.

Р а в и л. Мин шулай уйлаган да идем. Ялгышмаганмын икән. Ярый, апа, эшегезне бүлдердем. Гаеп итмәгез.

Т а и б ә. Зарар юк, эч пошканнан кергәли тор, тартынма.

Р а в и л. Кайда ул эч пошу? Муеннан эшкә күмелгәч эч пошамыни? Түгәрәкләр бик күп бит бездә: политехнизм, политзанятия, физкультура, санитария, шашка-шахмат, музыка, драма, трагедия, комедия...

Т а и б ә. Әйе! Бетәсе түгел икән.

Р а в и л. Опера һәм оперетта түгәрәкләре дә төземәкче булган идек, ләкин вожатыйның нагрузкасы бик зур. Отказаться итте. Ә руководителсез алып баруы, үзегез беләсез, авыр мәсьәлә.

Т а и б ә. Шулай. Кайберсе калып торганда да ярый, минемчә. Бигрәк тә вожатыегыз отказаться иткәч...

Р а в и л. Нагрузкасы зур шул, аны да гаепләп булмый. Әй, оныта язганмын икән: миңа азрак кара жеп биреп торыгыз әле, Таибә апа.

Т а и б ә. Ямыйсы әйберең бармы әллә? Китер, үзем генә ямап бирим.

Р а в и л. Ямыйсы әйбер бар да бар. Ләкин аңа кул тими әле. Иртәгә үзебезнең клубта спектакль куябыз. Бөтен нәрсә эзерләнеп житкән, ә кара жеп алырга онытканмын. Бик интересный спектакль. Карарга барыгыз, яме?

Т а и б ә. Нинди пьеса куясыз? Балалар пьесасыдыр ич?

Р а в и л. Балаларга да, зурларга да ятыш пьеса ул. Без аны эшчеләр клубында куярга уйлыйбыз. Пьесаның исеме: «Әй, сез, өй хәшәрәтләре, һаман бетмисезмени әле?».

Т а и б ә. Исеме шактый озын икән.

Р а в и л. Ул тагы да озынрак иде. Рационализация түгәрәге аны утыз процентка кыскартты. Ул элек болай иде: «Әй, сез, өй хәшәрәтләре, һаман бетмисезмени әле? Сөзгә бетәргә вакыт инде!». Ләкин, аның исеме озын булса да, үзе кыска ул. Санитария түгәрәге аны ашыгыч арада гына язды.

Т а и б ә. Шулай булса да, пьеса әйбәтмени? *(Катушкалы жеп бирде)*.

Р а в и л. Пьеса на яты! Барырга онытмагыз, ярыймы?

Т а и б ә. Вакыт таба алсам, барырмын. Ямыйсы әйберләрегезне монда кертәп бирерсең, яме?

Р а в и л. Ярар. Бераз репетиция ясап алам әле.

Р а в и л чыкты. Таибәнең бүлмәсе әйләнеп артка китте.

Р а в и л *(үз бүлмәсендә)*. Кара жеп булды, инде эшкә тотынырга кирәк. *(Шкаф ящигын ачты. Чәйнек зурлыгында катыргыдан эшләнган хәшәрәт фигуралары чыгарды)*. Менә бу — чебен, бу — үрмәкүч, бу — кырыгаяк, монысы — таракан...

Н у р м ә т белән Э л м ә к ж а н кызмача хәлдә керделәр.

Әйе, кырыгаяк һәм кара таракан...

Н у р м ә т. Кем? Безме кара таракан?

Р а в и л. Менә ич, реквизиит.

Э л м ә к ж а н. Ә, ликвидированныйдыр, малай. Безгә ул некасаемый, Нурмөхәммәт.

Н у р м ә т. Ярар, шулай булсын. Ә Тулаев кайда?

Р а в и л. Управлениедә яисә клубта булыр.

Н у р м э т. Э минем хатын кайда?

Р а в и л. Менэ сорау! Шаккатарсың! Э минем капитал кайда? Сез белмисезме?

Н у р м э т. Эйтәсең килмимени, чучка малай?

Р а в и л. Мин чучка малай түгел. Мин — пионер! Сыйнфый дошман гына безне алай дип атарга мөмкин!

Н у р м э т. Молодец! Нык әйттең! Э ник сораганга жавап бирмисең?

Э л м ә к ж а н. Ипләп сөйләш, акыллым Равил, ипләп.

Р а в и л. Хатыныгыз бар икән, аның кайдалыгын сез үзегез миннән яхшырак белергә тиеш ләбаса!

Н у р м э т. Белмим шул, нишләтерсең?

Э л м ә к ж а н. Белми ул, акыллым, белми. Яңа килгән ул. Таибәне сорый.

Р а в и л. Таибә апаны сораса, ул үзенең бүлмәсендә, әнә күршедә генә ич.

Н у р м э т. Барина! Үзенең бүлмәсендә...

Э л м ә к ж а н. Нишлибез, дускай, керәбезме? Минемчә, керергә кирәк.

Н у р м э т. Икәүме?

Э л м ә к ж а н. Малайны да алып керик микәнни?

Н у р м э т. Ни эшкә ул?

Э л м ә к ж а н. Белмим шул. Булмаса, үзебез генә керик.

Н у р м э т. Синең беләнме?

Э л м ә к ж а н. Малай кирәкми, дисең бит.

Н у р м э т. Сине әйтәм әле, кирәк булырсыңмы икән?

Э л м ә к ж а н. Белмим шул. Булмаса тагын берәрне эчеп килик. Әй, бик чая хатын ул. Э син уйна, акыллым, уйна, без сиңа тимибез.

Р а в и л. Тияргә кирәк иде! Шул гына житмәгән тагы. Э мин уйнамайым, эш эшлим.

Э л м ә к ж а н. Эшлә, эшлә, алайса, өндәним.

Н у р м э т. Малай ядрән! Үскәч атасы төсле, монысы да кеше хатыннарын чәлдәргә мастер булыр.

Р а в и л. Эткәйне кимсетергә сезнең хакыгыз юк! Мактаулы бригадир! Дөнья күләмендә рекорд биргән кеше ул. Э сез кем?

Н у р м э т. Мин кем?

Э л м ә к ж а н. Тынычлан, Нурмөхәммәт! Кызулама, Тулаевның үзе белән сөйләшерсең, тынычлан. Әйдә, булмаса, тагын берәрне эчик...

Н у р м э т. Кара син, яшь әтәчне! Колакларын бордырасы киләдер ахрысы!

Р а в и л. Сәяси хата булыр ул.

Н у р м э т. Нәрсә?

Р а в и л. Барыбер аны признать итми һәм төзәтми хәлең булмас.

Н у р м э т. Нәрсәне, колагыңнымы?

Р а в и л. Ух, э ул жиңел әйбер түгел. Яңак сызлавы да бик мөмкин.

Э л м ә к ж а н. Алла сакласын! Әйдә, дускай, тегендә барыйк әле. Чак кына тагын нитәрбез.

Чыктылар.

Р а в и л. Мин дә инде исерекләр белән сүз көрәштереп торам! Түзмисең шул. Мәжбүр итәләр, ләгънәтләр! Ни хәтле вакыт әрәм китте! Я әле, таракан жиңги, син мич буйлап үрмәләргә яратасың бугай. (*Мич буена жеп белән асып куйды.*) Син, кырыгаяк, хәзер өстәл астында яшеренеп тор. Син, чебен, син теләсә кай жиргә очып китә аласың, сине хәзергә үз ихтыярына куям. Э син, үрмәкүч эфәнде, һава гимнастикасына шәп бугай. Я әле сиңең һөнәрне карыйк. (*Жеп белән люстрага асып куйды. Жепнең очын ширма артына тартып үрмәкүчне югары күтәрде.*)

Гитарин белән Миков керделәр. Култык асларында папкалар.

Гитарин. Берәү дә юк ахрысы.

Миков. Наман кайтмаган күрәсең.

Гитарин. Кабер тынлыгы...

Миков. Дәһшәт!

Үрмәкүч акрынлап түбәнәя башлады.

Гитарин. Чү, нәрсәдер кыштырдый бугай.

Миков. Нәрсә?

Гитарин. Тукта, тыңлагыз, зинһар!

Миков. Юк бугай!

Гитарин. Тыңлагыз, дим, ходай өчен!

Миков. Чынлап та... Нәрсә икән?

Гитарин. Тукта, харап итәсез!

Миков (үрмәкүчкә күрә). Ах, дәһшәт!

Папкасы белән үрмәкүчкә сугарга селтәнде. Үрмәкүч кинәт югарыга күтәрелде. Папка Гитаринның башына эләкте. Үрмәкүч тагын төште. Гитарин аңар селтәнде.

Аның папкасы Миковның башына эләкте.

Гитарин (папкасын ташлады, урындык күтәрде). Кая, озынрак күсәк юкмы? Зинһар, китерегез!

Миков. Кая пычак? Кая балта! Колун юкмы, колун?

Равил (ширма артынан чыкты). Нәрсә инде балалар төсле шаярасыз, Сергей Петрович?

Гитарин. Шаярасыз?

Равил. Минем эшкә мешать итәсез ич!

Миков. Нишләп син качып торасың?

Гитарин. Әнә югарыда нинди әкәмәт үрмәкүч, күрәсеңме?!

Равил. Нишләп үрмәкүч булсын? Картон ич.

Гитарин. Картон?!

Равил. Әйе.

Гитарин. Тегеләй-болай тартып син мәтәштердеңмени аны?

Равил. Билгеле, ул үзе хәрәкәтләнә алмый.

Миков. Их, маңка малай! Безнең котны ала яздың ич!

Гитарин. Их, йөрәгем шартлый язды. Сыгылма сыйрак! Шушының ише котсыз әйбер белән шаяралармыни?!

Равил. Шаяру түгел ул, иртәгәге спектакльгә репетиция ләбаса. Әнә тегендә шундый ук зур таракан бар, курыкмагыз, әйтеп куйыйм, анысы да картон.

Гитарин. Картон диген, э? Ялгышлык белән сезнең башыгызга суктым бугай, Шабан Мазарыч, гафу итә күрегез, зинһар.

Миков. Мин дә шулай иттем бугай, сез дә, зинһар, кичерегез, Сергей Петрович.

Гитарин. Ярый әле, тараканын күрмәгәнбез, Шабан Мазарыч, сугышып эштән чыгарга мөмкин иде ләбаса! Хи, хи, хи!..

Миков. Хи, хи, хи! Чи канга батканчы сугышып китүебез бик мөмкин иде, Сергей Петрович.

Көләләр.

Равил. Менә әкәмәт! Кеше эш эшли, ә аларның исләре дә китми, чебен куып йөриләр. (Чыкты.)

Тулаев керде.

Гитарин. Менә үзе дә кайтты. Без, иптәш Тулаев, сезнең белән сөйләшергә килдек.

Миков. Һәм ныклап сөйләшергә.

Тулаев. Ярар, нәрсә турында? Рәхим итегез.

Гитарин. Эш менә нәрсәдә... Шабан Мазарыч, сез сөйләмисезме?

Миков. Юк, үзегез сөйлөгөз, Сергей Петрович. Мин үземнен фикерлөремне соңынтын әйтермен.

Гитарин. Ярар. Сөзгә, иң элек, бер вопрос, иптәш Тулаев. Алмазовнын планы турында берәр нәрсә беләсезме?

Тулаев. Беләм.

Миков. Я, ничек табасыз?

Гитарин. Сабыр итегез, Шабан Мазарыч, гафуыгызны үтенәм.

Тулаев. План искиткеч. Ул бөөк төзелешне төп сызыклары белән генә түгел, бөтен детальләре белән чагылдырган һәм үтәү срокларын күрсәткән.

Гитарин. Димәк, план яраксыз, дисез?

Тулаев. Юк, алай дип әйткәнем юк!

Гитарин. Шулай әйтергә тиешлекне хис итәсездер дип уйлыйм.

Тулаев. Юк, андый нәрсә һич тә сизелми.

Гитарин. Ничек ул алай?

Тулаев. Шулай.

Гитарин. Рәхсәт итегез алайса, үзем берничә сүз әйтим.

Миков. Ныклабрак әйтегез, Сергей Петрович.

Гитарин. План яраксыз гына түгел, куркынычлы. Ачыктан-ачык һәлакәткә алып бара!

Миков. Һәммәбезне кабергә илтә!

Гитарин. Чак кына сабыр, Шабан Мазарыч, үлем түшәгенә, аннан кабергә!

Миков. Аннан тартарарага...

Гитарин. Фу, сез! Үз фикерегезне соңынтын әйтмәкче идегез ләбаса!

Миков. Түзә алмыйм, Сергей Петрович.

Гитарин. Их! Минне дә калтырата башлады. Ботлар аркылы үтеп китә. Йөз житмеш миллион тәрәзә! Тыным кысыла, буылам!

Тулаев. Су эчегез тизрәк, су! *(Су салып бирде.)*. Сез дә, Шабан Мазарыч.

Гитарин. Рәхмәт, каһәр суксын! Бюро киңәшмәсендә кабул ителде. Ләкин юк, юк! Общий собрание кабул итмәскә тиеш! Менә сез — актив!..

Миков. Бөтен көчебез белән каршы торырга кирәк.

Гитарин. Юкса бөтенебез харап булабыз!

Миков. Материал юк, квалификацияле көч юк, белем юк...

Гитарин. Бер әйбер юк!

Тулаев. Юкны кирәк таптыра, диләр. Ә без — көч түгелмени?

Гитарин. Ә срок? Куелган срок?

Тулаев. Житәрлек, минемчә.

Гитарин. Житәрлек?!

Миков. Срок житәрлекме?

Тулаев. Әйе, ләкин бик нык кызуларга кирәк. План шуңар нигезләнгән.

Гитарин. Кызуларга? Ә диалектика законына сыямы соң ул?

Миков. Менә каптырды!

Тулаев. Сыйдырырбыз! Чак кына артып кала икән, анысы да безнең файдага булыр дип уйлыйм.

Гитарин. Шаярасызмы әллә сез? Кызуларга, имеш? Ә кызулау аркасында стеналар ишелеп төшсә...

Миков. Балкалар сынса, түшәмнәр, мичләр жимерелсә, балконнар, ишекләр, тәрәзәләр ватылса, түбә тирмәләре каерылса, баганалар ауса, кешеләр һәлак булса...

Гитарин. Их! Житәр! Күз алларым караңгылана.

Тулаев. Тагын су эчегез... *(Су салып бирде.)*

Миков. Зинһар, миңа да...

Гитарин. Артык кызулау аркасында энэ шушы хэллэрнең барсы да булуы мөмкин, иптәш Тулаев. Шуларның барын да күз алга китерә-сезме, юкмы?

Тулаев. Барысын да китерә алмыйм, Сергей Петрович. Әмма кайберсен китерә алам. Мәсәлән, энэ шушы мич авып, сез икәвегез дә аның астында калсагыз...

Гитарин. Их! Уй! (Торды.)

Тулаев. Утырыгыз, нишләп тордыгыз?

Гитарин. Тегендәрәк күчик.

Тулаев. Әйе, әйе, менә шушы мич авып, сезнең икәвегез дә аның астында калсагыз...

Гитарин. Уй, харап булдык!

Миков. Каравыл! Коткарыгыз!

Гитарин. Су, су, тизрәк су! (Эчте.) Тагы берне!

Тулаев. Житеп торыр, юкса Шабан Мазарычка калмый.

Миков (эчте). Чиләк белән су эзерлисегез калган.

Гитарин. Кисмәк белән кирәк иде, кисмәк...

Тулаев. Тынычланыгыз, берни булмас.

Гитарин. Дөрөсме? Я әле, Шабан Мазарыч, барып, селкетеп карагыз.

Миков. Икәү карыйк булмаса.

Гитарин. Әйдә алай булса, тәвәккәллә!

Курка-курка алга атладылар. Шумский керде.

Шумский. Нәрсә бар, ни булды?

Гитарин. Мич ава, Миклифон Аварыч.

Шумский. Ава?

Миков. Әйе, аумакчы була.

Шумский. Бетте баш! Ә соң нәрсә карап торасыз? (Антырап чыгып китте.)

Тулаев. Бер дә юкка кешенең котын алдыгыз. Мин, тегеләй, күз алга китерү мәгънәсендә генә әйттем. Ә сез шуңар реаль куркыныч төсле итеп карыйсыз.

Гитарин. Белер хәл юк шул. Әйберне бер дә юкка гына күз алга китерми кеше.

Миков. Чынлап ук булып куя ул күп вакытта.

Гитарин. Бигрәк тә менә, кызу темп белән, ашыгыч эшләнгән хәзерге стройкалар теләгән вакытта рәхәтләнеп авып китүләре мөмкин.

Миков. Ыч гарантия юк, Сергей Петрович.

Гитарин. Ниткән гарантия, Шабан Мазарыч!

Шумский иңбашына күтәреп зур гына бүрәнә башы алып керде.

Шумский. Кая, аудымы әле?

Гитарин. Юк әле, юк!

Тулаев. Ул агач нәрсәгә тагы?

Шумский. Нәрсәгә, ди? Мич терәргә!

Гитарин. Менә ичмасам акыл! Китер, китер!

Миков. Менә бу ярый! Әллә кайчан кирәк иде.

Гитарин. Китер, әйдә, әйбәтләп терәтеп куйыйк. Аннан соң сөйләшербез.

Миков. Күңел тыныч булыр ичмасам.

Терәтеп маташалар.

Гитарин. Агачы черек түгелме? Түзәрлекме?

Шумский. Юк, юк, черек түгел. Чуен төсле авыр.

Миков. Карагыз аны. Бурсыган-фәлән булмасын.

Шумский. Юк, юк, тыныч булыгыз!

Гитарин. Ярар. Булды бу.

Шумский. Мин Журба белән сөйләштем, Сергей Петрович.

Гитарин. Я, я, нәрсә ди?

Шумский. Безгә андый зур планнар — кул түгел, ди.

Гитарин. Менә, акыллы кешенең сүзе дә, ичмасам, колакка ятышлы ишетелә.

Миков. Молодец Журба!

Шумский. Алмазовның планы, ди, Журба әйтә, пычагыма да кирәк түгел, ди.

Гитарин. Моннан да акыллы сүзләр булырга мөмкин дә түгел!

Миков. Сүз түгел бу, Сергей Петрович, алтын бу, алтын!

Тулаев. Ә Тарас нәрсә ди?

Шумский. Мин Тарасны очрата алмадым. Чак кына тыңлагыз әле.

Гитарин. Я, я, сөйләгез, Миклифон Аварыч, сөйләгез.

Шумский. Аннан соң Журба болай ди: без, ди, бөтен артелебез белән, Сергей Петрович ягында. Ул кул күтәрә икән, без дә кул күтәрәбез. Ул төшерә икән, без дә төшерәбез, ди.

Тулаев. Ә Сергей Петрович аякларын күтәрсә?

Миков. Нәрсә бу, шаярумы?

Гитарин. Гафу итегез, иптәш Тулаев! Бөтенебезнең һәм дә революциянең язмышы турында, әйе, әйе, революциянең язмышы турында сүз барган чагында...

Тальян, Таибә, Фрося, Галия, Фәтхи, Гриша һәм башка яшьләр төркеме килделәр. Кергән чагында Тальянның аягы агачка эләгеп, агач авып китте. Гитарин куркып урындыгы белән тәгәрәде. Миков, сикереп торып китим дигәндә, аңар эләгеп егылды. Шумский, йөгереп качарга маташканда, яшьләр тарафыннан туктатылды.

Тальян. Нәрсәгә ул агач белән юлны киртәләдегез?

Тулаев. Киптерергә дип сөяп куйган идеклә! Сугылмадыгызмы, Сергей Петрович?

Гитарин. Мич нишләде, мич?

Тулаев. Шул көе тора.

Гитарин. Аумадымыни?

Тулаев. Юк, юк, уйламый да.

Тальян. Исерекләр дисәң, өстәлдә эчемлекләре дә күренми...

Таибә. Нәрсә булды соң сезгә?

Тулаев. Чынлап та нәрсә булды икән соң? Шабан Мазарыч, сезнең төсегез киткән.

Миков. Мич ауды дип торам бит, чорт возьми.

Гитарин. Мич басты инде, дип тыным кысыла язды, каһәр суккыры!

Тулаев. Ай-яй! Шәп йөгәрәсең, Миклифон Аварыч!

Шумский. Чорт, бик искәртмәстән булды.

Тулаев. Шулай, Тальян туганкай, кешеләр бөек төзелеш планы турында фикер алышкан чагында, син бүрәнә башын «хоп!» идәнгә! И фикерләр кайсы кайда!

Тальян. Бөек төзелешләр планы турында киңәшкән чагында бүрәнә башы белән юлны киртәләп куялармыни?

Тулаев. Ә ул нәрсә фикер туплауга һич тә файда итми.

Гитарин. Эһемм... шулайрак бугай... Карагыз әле сез дә, яшьләр! Ул саташкан план турында берәр нәрсә беләсезме соң?

Тулаев. Беләбез. Бик шәп таныштык. Искиткеч план!

Фәтхи. Планнар планы! Поэма!

Гриша. Тальян аңар багышлап жыр да чыгарды инде.

Галия. «Бөек төзелеш жыры».

Фрося. Ух! Матур да соң! Менә шуны, иптәш Тулаев, сезгә жырлап күрсәтергә дип килгән идек.

Тулаев. Жырлап жибәрәсеңме әллә, Фрося?

Т а и б а. Без аны хор белән жырлап күрсәтергә уйлыйбыз.
 Тулаев. Сөз дә тыңларсыз, Сергей Петрович.
 Гитарин. Кирәкмәс, минемчә.
 Миков. Аның йөрәге сикерә. Шау-шу аның йөрәгенә ярамый.
 Тулаев. Ә сезнеңчә, Шабан Мазарыч?
 Миков. Кирәкмәс, бала-чага эше.
 Шумский. Булмаса без кайтып торыйк, Сергей Петрович. Тарас
 белән дә сөйләшсә бар, Шабан Мазарыч. Ничек уйлыйсыз?
 Миков. Шулай, шулай, дәрәс.
 Гитарин. Ярар, алайса, киттек.
 Тулаев. Карагыз әле, Миклифон Аварыч, сөз беләсезме икән: Та-
 расның квартир стенасы ул хәтле нык түгел бугай. Хәтта бер кыры-
 дан азрак чатнаган түгелме икән?
 Шумский. Шулаймыни? Шабан Мазарыч, ишетәсезме, нәрсә ди?
 Ул чагында бүрәнәне калдырмыйк.
 Миков. Әйе, әйе.
 Гитарин. Алырга кирәк, алырга! Ич ярамый алмыйча. Рәхмәт
 әле искә төшердегез, иптәш Тулаев.
 Тулаев. Аның ише генә рәхмәтнең кирәге дә юк. Башлагыз, әйдә!

Бүрәнәне алып чыктылар.

Т а л ь я н. Кая, гармоньны бирегез әле! (*Жырлый башлый.*)
 Таулар-ташлар кисеп, далаларны,
 Киң чүлләрне бакча итәбез;
 Чиксез биек матур бина салып,
 Жир йөзенә ямьнәр кертәбез.

Х о р. Омтылабыз алга,
 Туктаталмый карга,
 Без — житез карчыга,
 Әйдәгез югарыга!

Т а л ь я н. Ташкын дәръялардан зур көч алып,
 Табигатьне эшкә жигәбез;
 Ичбер киртә, ичбер авырлыклар
 Безне туктаталмый, жиңәбез!

Х о р. Омтылабыз алга...

Т а л ь я н. Безнең төзелеш бөек, ич тиндәшсез,
 Безнең темпны тарих күрмәгән;
 Якты, ирекле тормыш кору өчен
 Бу төзелешне акыл күзләгән.

Х о р. Омтылабыз алга...

Т а л ь я н. Без төзибез матур, биек бина,
 Бу төзелешкә гимн жырлыйбыз.
 Шатлык белән күкрәк киереп эшләү —
 Безнең симфониябез, гимныбыз.

Х о р. Омтылабыз алга...
 Туктаталмый карга,
 Без — житез карчыга,
 Әйдәгез югарыга!

Т у л а е в. Без — житез карчыга, дисең, ә? Шәп әйткәнсең, Тальян.
 Ала каргаларның канатларын сындырырлык көч бар, димәк?

Т а в ы ш л а р. Бар, иптәш Тулаев, бар!

Г р и ш а. Дөнъяның астын өскә китерерлек көч бар бездә!

Ф а т х и. 18 нче йөз философлары дөнъяны аңлатып маташканнар. Ә
 без аны, Маркс әйткәнчә, үзгәртәргә тиеш. Шулай бит, иптәшләр?

Ф р о с я. Ай-яй, политграмотага шәп икәнсең үзең дә, Фәтхи. Тик
 көймәнең төбен ялгыш тишеп куйма тагын.

Г р и ш а. Тишелмәс, Фрося. Ул Гитарин көймәсе түгел ич.

Г а л и я. Нәрсә, Гриша, Гитаринның көймәсе тишелгәнме әллә?

Г р и ш а. Әйе, Галия. Бервакыт Сергей Петровичның көймәсе тишелеп, су керә башлаган. Шуннан соң ул бөтенләй көймәгә утырмас булган. Хәтта, пароходка утырган чагында да, пароходның төбе тишелерлек түгелме дип сорашканнан соң гына билет ала икән. Анда да бөтен кешедән соң кереп, бөтен кешедән алда чыгарга тырыша икән.

Г а л и я. Кара син аны! Үз шкурасы үзенә ни хәтле кадерле.

Г р и ш а. Үз шкурасы үзенә кадерле булмагач, оппортунист буламими ул?

Т а л ь я н. Анекдот беттеме?

Г р и ш а. Тагын бар әле, иптәш командир.

Т а л ь я н. Отставить!

Г р и ш а. Тыңлыйм, иптәш командир.

Т а л ь я н. Равнясь! Смирно! Колонна, по-двое, левое плечо вперед! Шагом марш! Раз, два, три, четыре! Левоу! Левоу!

Т а и б а белән Тулаевтан башкалар чыктылар.

Т у л а е в. Шулай итеп, Таибә, югары, һаман югары үрмәлибез.

Т а и б а. Әйе, иптәш Тулаев!

Т у л а е в. Тагын да ныграк кызуларга кирәк бит! Бөек план шуны сорый.

Т а и б а. Кызуларбыз!

Т у л а е в. Хәзерге кызулык кына җитми.

Т а и б а. Тагын да кызуларбыз!

Т у л а е в. Бик биек бит, күрәсәңме? *(Тәрәзә пәрдәсен кырыйга тартты.)*

Т а и б а. Әйе, биек.

Т у л а е в. Курыкмыйсыңмы?

Т а и б а. Юк. Син дә шунда ич.

Т у л а е в. Әйе, мин шунда.

Пауза.

Без бит аны тагын әллә ничә кабат биегәйтергә тиеш.

Т а и б а. Биегәйтербез!

Т у л а е в. Куркасыңмы?

Т а и б а. Курыкмам.

Т у л а е в. Буыннарың калтырамасмы?

Т а и б а. Корыч пружина төсле нык торырлар.

Т у л а е в. Башың әйләнмәсме?

Т а и б а. Биек җирдә минем баш әйләнми. Түбәндә, менә, кайчагында әйләнә.

Т у л а е в. Әйләнә?

Т а и б а. Ләкин ул хәтле зарарлы булмый. Чак кына сөрөм тигән төсле.

Т у л а е в. Егылырлык түгелме?

Т а и б а. Юк, нишләп егылырлык булсын, бик иркенләп йөрөм.

Т у л а е в. Иркенләп йөргәч, куркыныч түгел.

Т а и б а. Анысы юк, тик менә күңел әллә нишләп китте. Чак кына исерек кеше төсле буласың. Елыйсы, көләсе, сөйләшәсе килә. Йөрәк үзенең урынында түгел төсле.

Т у л а е в. Урынында түгел төсле? Ә чынлап үзенең урынындадыр ич?

Т а и б а. Шунда булмыйча, кирпич ватыгы түгел лә! Жиргә тәгәрәп китсенме әллә?

Т у л а е в. Анысы, Гитарин әйтмешли, зур юаныч.

Т а и б а. Әйтерәң бармы?

Т у л а е в. Еш буламы соң ул хәл синдә?

Т а и б а. Эштән туктаган арада һәр көн диярлек.

Тулаев. Э эшлэгэн чагында?

Таибэ. Булмый.

Тулаев. Освобождение листоги кирэк түгел алайса?

Таибэ. Анысы инде врачына карап. Лэкин сездэн листок сораган кеше юк бит!

Тулаев. Син нервничать итәсең...

Таибэ. Итәм шул. Сез үчеклисез. (*Күзләренә яшьләр тулды.*)

Тулаев. Нәрсә? Елыйсыңмы әллә?

Таибэ. Елыйм, үчекләдегез.

Тулаев. Менә сиңа комсомолка! Нык ударница, житез карчыга! (*Пауза.*) Ничек әле, яңа гына жырладыгыз ич. «Омтылабыз алга, тук-таталмый карга, без — житез карчыга! Әйдәгез югарыга!» Э шулай да канатларың төшә. (*Башыңнан сыйпады.*) Ничек инде, акыллым, бу канатлар белән очарсың, э?

Таибэ. Ха-ха-ха! Мин юри генә ич! Сез нәрсә кыланасыз икән, дип сынар өчен. Хи-хи-хи!

Тулаев. Юкка гына башыңнан сыйпаганмын алайса.

Таибэ. Хур булдыгыз бит, хи-хи-хи! Ниндидер әүлияны шайтан шулай алдаган ди ич.

Тулаев. Ул икенче төрләрәк алдаган бугай...

Таибэ (*уйланды*). Мин шайтан түгел лә.

Тулаев. Мин дә әүлия түгел ич.

Таибэ. Чагыштыру дәрәс түгел, дисезме?

Тулаев. Уңышсыз. Э ник күзләрең яшьле?

Таибэ. Көлгәнгә ул.

Тулаев. Әйе, кызык шул.

Равил керде.

Равил. Сез әле аны кызык дисез, әткәй. Менә монда, сез юк чагында, кызык булды. Кызык дисәң дә, ичмасам, кызык инде. Көлә-көлә эчем катып тәгәри яздым. Сез тегеләй кызык дисез, э үзегез көлмичә утырасыз. Таибэ апа, еладыңмы әллә? Күзләрең кызарган ич.

Таибэ. Юк ла, каян уйлап чыгардың? Бик нык көлдем, шуңар күрә ул...

Равил. Э ул ярый. Елый күрмә, юкса елак кешене без пионердан чыгарабыз, э комсомол бигрәк тә.

Тулаев. Я әле, нинди кызык булды? Сөйлә, улым.

Равил. Әмма кызык булды да соң, әткәй. Башта болай булды: ике исерек килеп керделәр. Элмәкжан агай белән әлегә теге үзебезнең авылының ат карагы...

Тулаев. Нурмәтме?

Равил. Әйе, Нурмәт, Нурмәт!

Таибэ. Ул нишләп йөри монда?

Равил. Башта әткәйне сорады, аннан сезнең кайдалыгыгызны сорады. Минем хатын кайда, дигән була.

Таибэ. Нахал!

Равил. Анысында сүз булырга да мөмкин түгел. Уйлап карагыз! Миңа нәрсә ди: чучка малай, дигән була. Шуның өстәвенә, колакны борырга маташкан була. Ну, анысы кызык түгел.

Тулаев. Билгеле, өстәвенә бит әле ул...

Равил. Әйе, өстәвенә. Тегесен исәпкә алмыйча. Шуннан, исерекләрне озатып, эшкә генә тотынган идем... эш болай булды: мин энә теге үрмәкүч белән үземнең рольгә репетиция ясаган чагында, Шабан Мазарыч белән Сергей Петрович килеп керделәр. Тегеләр, үрмәкүчне күрү белән, әллә юри шаярып, әллә юләрләнәп, папкалары белән алмаш-тилмәш, үрмәкүчкә һөжүм итәм дигән булып, «шап»та «шап» бер-берсенен башына кундыралар. Кызык инде менә, үләм көлеп! Шуннан берсе

урындык күтәрде, урындык белән селтәнә, икенчесе күсәк, балта эзли башлады. Үзем дә аптырап киттем. Папкалар белән генә бетмәде, настоящий сугыш башлана ахрысы дим.

Тулаев. Шуннан?

Равил. Шуннан тиз генә ширма артыннан чыгып мир ясадым.

Тулаев. Ә үзең контрибуция-фэлән түлэргә туры килмәдеме?

Равил. Юк. Аның ише булмады. Бары: «Сыгылма сыйрак, шушының ише котсыз әйбер белән шаяралармыни?» диде Сергей Петрович.

Тулаев. Ә Шабан Мазарыч?

Равил. Анысы начаррак әйтте.

Тулаев. Нәрсә ди?

Равил. Маңка малай, дигән була.

Тулаев. Мә әле яулык. Борыныңны сөртеп жибәр.

Равил. Тукта, тегендә барып сеңгереп килим. (*Умывальникка йөгерде.*)

Таибә. Балакай... эше бик күп шул. Борын сеңгерергә дә вакыты юк.

Равил (*әткәсе янына килеп утырды*). Сугышта шулайрак була торгандыр, әйе бит, әткәй?

Тулаев. Ничек? Борын сеңгергән төслеме?

Равил. Юк, энә теге Сергей Петрович белән Шабан Мазарыч ничек итеп элек папкалар белән шаярган төсле генә... аннан тирәннән-тирәнгә.

Тулаев. Энемм... Әйе, шулайрак бугай.

Равил. Ә сыйнфый сугыш бөтенләй икенче төрле, әйе бит, әткәй?

Тулаев. Әйе, улым, ул икенче төрле.

Равил. Тагы да катыракмы?

Тулаев. Бик каты!

Равил. Беләм мин аны. Үзебезнең гражданныр сугышын да яхшы беләм.

Тулаев. Син кайдан беләсең? Китаптан укып кына бит.

Равил. Китаптан гына түгел шул. Маратның әнкәсе Хәлимә жиңги сөйләде.

Тулаев. Нәрсә сөйләде?

Равил. Ә син сөйләмисең. Синең эшен күп шул. Мин сине гаепләмим. Бик яратам мин сине, әткәй жаным.

Тулаев. Мин дә, бәбкәм, сине яратам ич.

Равил. Беләм мин аны. Син бәлки мин кайгырмыйм дип, мине кызганганга күрә, юри сөйләмисеңдер. Ләкин мин барыбер белдем инде.

Тулаев. Нәрсәне белдең? Нәрсә әйтмәкче буласың, балакаем? Әйе, унбер ел инде аңар. Сиңа ике яшь тә юк иде әле ул чакта.

Равил. Ә ул үлмәгән?

Тулаев. Ни дисең? Ничек үлмәгән?!

Равил. Шулай, үлмәгән, аны газлап үтергәннәр.

Тулаев. Хәлимә сөйләдемени?

Равил. Әйе, син партизанда, акларга каршы сугышып йөргән чагында, ак бандитлар әнине кулга алганнар. Синең турыда бернәрсә дә әйттерә алмагач, тешләрен сындырып, күкрәкләрен телгәләп үтергәннәр. Мин бит, пионер булганга күрә генә, еламыйм. Юкса мин һәр көнне аның өчен елар идем. Пионер булгач кына еламыйм...

Тулаев. Елама, бәбкәм, еларга ярамый. Пионерлар еламый.

Равил. Мин еламыйм.

Тулаев. Нәрсә син? Елыйсың бит, жаным...

Равил. Мин еларга теләмим! Мин икенче һич еламам.

Әткәсенә капланып елап жибәрде. Куллары белән йөзен каплады. Тулаев Равилны кочаклады, күзләренә яшьләр тулды.

ӨЧЕНЧЕ ПЭРДЭ

ӨЧЕНЧЕ КҮРЕНЕШ

Төзү участкасы конторасы. Г и т а р и н чертежлар карап утыра. М и к о в счет сала.
Ш у м с к и й язып утыра.

М и к о в. Ни әйтсәгез дә, Сергей Петрович, монда эшләү управлениедәге шикелле түгел инде.

Г и т а р и н. Мондамы? Монда, әйе... Аркылы-торкылы жәелеп эшлисең.

М и к о в. Нәрсә дисез?

Г и т а р и н. Монда жәелеп эшлисең, дим, ичмасам. Аркылы-торкылы. Ә тегендә, управлениедә, үзегез беләсез инде!

М и к о в. Анысы шулаен шулай...

Г и т а р и н. Бик шулай, Шабан Мазарыч.

М и к о в. Белмим шул. Мин икенче төрле әйтмәкче идем.

Г и т а р и н. Тегендә бит Алмазов, күзләре белән чыбыркылаган төсле, мина карый. Гел, синең эшене тикшереп, куалый да тора. Монда, ичмасам, чак кына иркенрәк сулыш алып булыр, дип уйлыйм. Сез нәрсә турында әйтмәкче идегез?

М и к о в (счет сала). Тегендә, мәйтәм, менә моның ише эшләрдә бухгалтерия чокчына иде. Ә менә монда үзеңә счет шакылдатып утырырга туры килә. Дөрөс чыгамы-юкмы әле ул! Каһәр суккан ике тиен каядыр чәнчелеп киткән менә, сәгать ярымнан бирле шакылдатып утырам, нич табар хәл юк үзен! Әнә тегендә бухгалтерия шакылдатадыр иде. Сезнең эш тә шулайрак бугай.

Г и т а р и н. Әһем... Әйе, ул яктан караганда...

М и к л и ф о н А в а р ы ч, авызына су капкан төсле, нәрсәдер эндәшми утыра.

Ш у м с к и й. Шабан Мазарыч бик дөрөс әйтә шул. Управлениедә бит, анда, директив биреп утырасың. Жиңгел түгел, әлбәттә. Ләкин бит директив, шуны онытырга ярамый, директив!

М и к о в. Ә монда?

Ш у м с к и й. Монда директив чыбыркысы белән үзеңне югарыдан чыбыркылайлар!

Г и т а р и н. Әйе, ул яктан караганда... Ә бит управлениедә чагында менә моның ише чертежларны фәкыйрегез үзе участкаларга жибереп тора иде. Ә хәзер инде алар сиңа югарыдан килә.

М и к о в. Һәм син аларны, рәхим итеп, һич сүзсез тормышка ашыр менә!

Ш у м с к и й. Мин дә профвзнослар жыеп, отчетлар төзеп маташмыйдыр идем шул анда...

Г и т а р и н. Мичләр терәтеп йөрү харап итте шул безне.

М и к о в. Их, их, их, их! Әйтер идем инде сезгә дә, Миклифон Аварыч!

Ш у м с к и й. Нәрсә, Шабан Мазарыч?

М и к о в. Кайдан гына шундый бүрәнә табып алгансыз?

Ш у м с к и й. Үзегез бит, мич ава, дип котны алдыгыз.

М и к о в. Ауган, ди! Аумаган кая! Әле дә булса дөрләтеп ягалар. Әнә Сергей Петрович каяндыр уйлап чыгарды шунда.

Г и т а р и н. Мин нәрсә? Мин бит тегеләй генә. Турысын әйткәндә, чак кына шикләнгән төштем. Ул-бу булмагае иде, дигән сүзем булды. Ләкин бит...

М и к о в. Сөйләмәгез инде, зинһар өчен.

Ш у м с к и й. Житмәсә тагын өчәү, алмаш-тилмәш, жылкәгә күтәрәп йөрисез шуны!

Г и т а р и н. Хи, хи, хи, каен агачы иде бугай үзе дә.

Миков. Ниткән каен булсын инде? Чыңгылдап торган имән иде ләбаса!

Шумский. Хи, хи, хи! Нәрсә генә булмасын — ифрат авыр иде, нәгълэт, тәмам жылкәсез кала язды бит кеше.

Елена (керде). Иһи! Сезгә бик күңелле бугай. Нәрсәгәдер көләсез.

Гитарин. Көләбез инде шунда, Елена Андреевна. Исәнмесез! Рәхим итегез.

Елена. Рәхмәт. (Гитарин өстәле янына утырды.)

Миков. Еласак та барыбер кызганмас идегез, Елена Андреевна.

Шумский. Шулай булгач, әйдә, дидек, чак кына көлеп алыык ичмасам.

Елена. Мин сезгә шактый әһәмиятле бер эш белән килдем, иптәшләр, мәсьәлә өчәвегезгә дә кагыла.

Гитарин. Иптәш Алмазов жиһәргәндер сезне...

Миков. Яңадан управленига кайтаралар, ахрысы, Миклифон Аварыч...

Миков белән Шумский да Елена янына килделәр.

Елена. Сезнең үзегез өчен дә бик әйбәт булыр. Жанлы эш ичмасам.

Миков. Ичшиксез.

Шумский. Без каршы түгел, Елена Андреевна. Участка контора-сында эшләү эшмени ул!

Миков. Бөтенләй масштаб юк монда, Елена Андреевна, масштаб!

Гитарин. Гафу итегез, иптәшләр, Елена Андреевна сөйләп бетерсен.

Елена. Мин шулай уйлаган да идем һәм шатланып кабул итүегезгә һич шикләнмәдем.

Гитарин. Дәрәс.

Миков.

Шумский.

} Мөмкинме соң!

Елена. Сәз, Сергей Петрович, чертеж дәрәсләре алып барырсыз.

Гитарин. Дәрәс, ди? Нинди дәрәс?

Елена. Кадрлар хәзерләү курсларында. Сәз, Шабан Мазарыч, исәп-хисап дәрәсләре бирерсез. Ә сәз, Миклифон Аварыч, профсоюзлар хәрәкәте турында лекцияләр укырсыз.

Миков белән Шумский, күңелсезләнеп китеп, үз урыннарына утырдылар.

Үзегезнең төп хезмәтләрәгезгә аз гына да кимчелек килмәс, дип уйлыйм.

Гитарин. Көтелмәгәнчәрәк булды бу.

Миков. Кайда гына китте соң, каһәр суккан, бу ике тиен? Тагын яңадан салырга туры килә. (Счет сала.)

Шумский. Менә миндә ике тиен бар, бугай. Зинһар, ул хәтле баш ватмагыз, Шабан Мазарыч.

Миков. Эш сезнең ике тиендә түгел лә! Исәп-хисап дәрәс чыксын иде. Менә анысы гел бутала, Миклифон Аварыч.

Елена. Үзегезгә мәгълүм, иптәшләр, кадрлар хәзерләү эшендә Алмазов бөтен техника-культура көчләрәннән файдалану мәсьәләсен куйды. Башкача һич мөмкин түгел!

Гитарин. Анысы, әһемм... Әйе...

Елена. Менә сезгә расписание. Вакыты, сәгатьләре, һәммәсә күрсәтелгән. Тагын икене күчәрәп алырсыз, яисә стенага эләр куярсыз. Хушыгыз хәзергә. (Чыкты.)

Гитарин расписаниене карый. Миков белән Шумский эндәшмичә утыралар.

Гитарин. Бер нишләр хәл юк.

Расписание стенага эләр куелды.

Шумский. Менә сиңа масштаб, Шабан Мазарыч!
Миков. Әйе! Масштаб, Миклифон Аварыч! Ә ничегрәк соң, Сергей Петрович, тегеләй бик тар түгелме масштабы?
Гитарин. Житәрлек. Һәр көн кичләрен дүртәр сәгать!
Шумский. Выдвижение!
Миков. Ымм, да...

Тулаев белән Таибә керәләр.

Таибә. Делегация, Сергей Петрович.
Гитарин. Әйдәгез, хуш киләсез!
Тулаев. Исәннәрмесез, иптәшләр!
Миков. Ә монда бер сум утыз биш тиен артып кала.
Шумский. Теге ике тиенне чигерегез, азрак кими төшәр.
Гитарин. Утырышыгыз, иптәшләр. Әнә, урындыклар алыгыз.
Миков. Файдасы юк. Барыбер арта ич.
Гитарин. Нәрсә дисез, Шабан Мазарыч?
Миков. Бер сум утыз өч тиен артып кала, дим, Сергей Петрович.
Тулаев. Эш менә нәрсәдә, Сергей Петрович: йөз дә бишенче төзү участкасы йөз дә алтынчы участканы социалистик ярышка чакыра.
Шумский. Аны сез МОПР файдасына бирегез.
Миков. Профвзнос түгел лә ул, Миклифон Аварыч, хозяйственный акча ич.
Гитарин. Тукта, зинһар, бутамагыз, иптәшләр. Ярышка чыгарга дисезме, иптәш Тулаев?
Тулаев. Әйе, социалистик ярышка.
Таибә. Менә, иптәшләр, безнең договор проекты. Танышыгыз, аннан гомуми жыелышка куярбыз.
Гитарин (договорны карый). «Эш дисциплинасын күтәрергә, прогулларны бетерергә. Очучанлыкка урын калдырмаска...» Тыңлыйсызмы, Шабан Мазарыч?
Миков. Тыңлыйм, Сергей Петрович. Беренче һәм икенче пунктларга кул куярга ярамый. Ә «очучанлыкка урын калдырмаска» дигән пункт әллә ничегрәк. Һавага газдан киртә ясамаганда, башка материал табуы ансат булмас. Белмим тагын, профсоюз ничек карый торгандыр?
Шумский. Минемчә, профвзнос белән бәйләргә кирәк ул мәсьәләне.
Гитарин. Ягъни?
Шумский. Профвзносын, МОПР һәм Осоавиахим взносовларын аккучатно түли икән...
Миков. Хәерле юл!
Шумский. Прогул мәсьәләсе турында да мин шуны ук әйтер идем.
Гитарин. Дөрөсен?
Тулаев. Карагыз әле, Сергей Петрович, хәзер бу турыда бәхәс ачмыйча, гомуми жыелышка куярга кирәк. Эшчеләрнең үз фикерләре дөрөсрәк булыр.
Гитарин. Ярар, шулай да танышып чыгыйк. Энемм... тугызынчы пункт ничегерәк икән?
Тулаев. Ничегерәк?
Гитарин. Жайсызрак дипме әйтим инде, Шабан Мазарыч. Монда болай диелә: «йөз дә алтынчы участка ике декада эчендә йөз дә бишенче участка белән тигләшергә; моны эшкә ашыру өчен йөз дә бишенче участка йөз дә алтынчы участкага киң ярдәм күрсәтә — аны буксирга ала».
Миков. Буксирга? Миклифон Аварыч, ишетәсезме?
Шумский. Ишетәм, Шабан Мазарыч, бик ишетәм. Ләкин инде профсоюз гына түгел, Профинтерн да; МОПР да, хәтта Осоавиахим да монар нинди дә булса чара табудан гажиз. Шулай булгач, буксирга

тек буксирга. Хурлык булса да, мин күнәм, иптәшләр! Сез теләсәгез нишләгез.

Жәмилә керде. Өстендә кожан, кулында бәләкәй чемодан.

Жәмилә. Мөмкинме, иптәшләр?

Шумский. МОПР һәм Осоавиахим сызыгы буенча берәр нәрсә бармы соң?

Жәмилә. Юк, мин практикага.

Гитарин. Чак кына сабыр итегез, иптәш. Безнең эш бар әле.

Шумский. Бер-ике генә пункт булса да кертәсе иде, минемчә.

Тулаев. Ул сызыклар буенча ихтыярлы оешмалар эшләргә тиеш. Без монда төзү сызыгын гына алабыз. Бөтен эйберне бергә буташтырудан рәтле нәрсә чыкмый, иптәшләр.

Миков. Настаивать итмәгез, Миклифон Аварыч. Мин теге бер сум утыз өч тиенне МОПРга бирергә булдым.

Шумский. Ә, ул ярый, язып куям алайса.

Миков. Тукта, чак кына язмый торыгыз, бер сум ялгыш исәпләнгән бугай. Утыз өч тиен генәдер ахрысы.

Шумский. Тфү! Ярар, утыз өч тиен дип яздым. Моңысыннан инде чигенә алмассыз, дип уйлыйм.

Тулаев. Ярый хәзергә, без гомуми жыелышыгызга килергә тырышырбыз.

Таибә. Әлбәттә, килербез.

Тулаев. Жәмилә! Син ничек монда?

Жәмилә. Практикага жибәрделәр.

Кул бирештеләр.

Тулаев. Таибә, син кайта тор. Мин чак кына калам. Минем якын кеше (Жәмиләгә.) Ә син энә, Сергей Петровичка йомышыңны әйт.

Таибә чыкты.

Жәмилә. (Гитаринга кәгазьләрен бирде.) Минә монда эшкә жибәрделәр, иптәш начальник.

Гитарин. Эһемм... Төзү институтының актыккы курсынан... Бик әйбәт.

Миков. Сергей Петрович, ухым...

Гитарин. Эһемм... Ие, менә нәрсә, иптәшкәй: сезне менә без конторага, Шабан Мазарычка ярдәмче итеп куярбыз.

Шумский. Кыхым... кыхым...

Гитарин. Беләм, беләм, Миклифон Аварыч, нәрсәгә сезнең тамак кычытканын бик яхшы беләм. Ярар, бер уңайдан МОПР эшләрен дә аңа тапшырырбыз.

Шумский. Ә. Осоавиахим, ә ОДН, ОДД, ОПП, ОММ?

Гитарин. Әйе, әйе, дөрөс. Ул оешмаларны жанландырырга кирәк. Юкса бөтенләй онытылулары ихтимал. Бигрәк тә менә соңгылары тәмам минем истән чыга язган. Ничек дидегез әле, Миклифон Аварыч?

Шумский. ОДД, ОПП, ОММ, Сергей Петрович.

Гитарин. Менә күрәсезме? Ифрат әһәмиятле оешмалар булырга кирәк. Хәлбуки, Миклифон Аварычтан башка аларның тулы исемнәрен белгән кеше дә юктыр дип уйлыйм. Шулай булгач, иптәш, без сезне монда, конторада, эшләргә алабыз.

Жәмилә. Юк, мин монда эшләргә күнмим.

Гитарин. Ни өчен?

Жәмилә. Миңа төзелешнең үзендә оперативный эш кирәк. Жәмәгать эшләрендә, ихтыярлы оешмаларда житешкән кадәр мин барыбер эшләрмен. Ләкин аппаратта эшләмим.

Миков. Тагын ике тиен кимеде. Утыз бер тиен генә калды, Миклифон Аварыч.

Миков. Төзәтеп язарсыз, анда минем ни эшем бар.

Д а ш а керде.

Д а ш а. Иптәш начальник, мин сезнең конторага эшкә кермәкче булам. Уналты учреждениедән рекомендациям бар. (*Кәгазьләрен бирде.*)

Гитарин. Уналты учреждениедән рекомендация?

Шумский. Болай булгач, сез самостоятельный кеше түгел.

Д а ш а. Алай дип әйтергә сезнең хакыгыз юк.

Миков. Булмаса булмас, ләкин мин утыз бер тиеннән артык бирә алмыйм.

Д а ш а. Их, оятсыз, нәгъләт суккан! (*Миклифонны изуеннән эләктереп яңагына биргәли.*) Танык булыгыз, гражданнар! Каһәр суккан, оятсыз, мине хурлый! Их үләт коргыры! Их грибан аюы! ¹

Гитарин. Туктагыз, гражданка! Зинһар өчен, сабыр итегез.

Д а ш а. Ул заграница дип уйлый ахыры монда! Анда бит ул безработный хатын-кызны теләгәнчә мыскыл итеп була.

Миков. Мин сезгә әйтмәдем...

Д а ш а. Монда мине туксан тугыз учреждение, зинһар өчен дип, ялынып сорап торалар.

Миков. Билләһи менә, Миклифон Аварычка...

Д а ш а. Ә бәләкәй генә бер конторада нинди мыскыл итеп маташалар! (*Елый.*)

Гитарин. Их, Шабан Мазарыч, Шабан Мазарыч!

Миков. Әнә бит Миклифон Аварыч МОПР белән башны катырды.

Гитарин. МОПР! МОПР! Әлбәттә, кирәкле оешма, ләкин саграк булырга кирәк, иптәшләр. Бер дә гөнаһсыз кешегә аның бәләсе тимәсен иде. Тегеләрен ничек дигән идегез әле, Миклифон Аварыч!

Шумский. Нәрсәләрне?

Гитарин. Әлеге теге оешмаларның актыккыларын.

Шумский. ОДД, ОПП, ОММ.

Гитарин. Язып куйыйм, юкса истән чыгарлар, нәгъләтләр! ОДД, ОПП, ОММ. Булды. Бер бушрак вакытта аларның тулы исемнәрен әйтерсез, яме?

Шумский. Мөмкин.

Жәмилә. Минем мәсьәләне нишлисез, иптәш начальник?

Гитарин. Ярар, сезнеңчә булсын. Төзелешнең үзендә эшләрсез. Ләкин сак булырга кирәк. Бик югарыларга менеп, егыла-нитә күрмәгез, зинһар.

Тулаев белән Жәмилә чыктылар.

Шумский. Сез, зинһар, тынычланыгыз, туганкай. Шабан Мазарыч ул сезгә әйтмәде. Мин башым белән ручаться итәм.

Д а ш а. Ә кемгә әйтте соң?

Гитарин. Әнә үзебезнең завком Миклифон Аварычка әйтте ул.

Д а ш а. Туп-туры миңа әйткән төсле тиде шул.

Гитарин. Юк! Уйламагыз да! Мөмкинме соң? Ул яшь кеше түгел ләбаса! Чүмәлә хәтле хатыны. Жиде баласы, дүртәвесе кызлар. Ике кызы кияүгә бирергә житкән...

Миков. Шулай була торып нинди нахак бәла! (*Яулыгы белән күз яшьләрен сөртә.*)

Гитарин. Тынычланыгыз, Шабан Мазарыч. Елап файда чыкмый. Ә сез, иптәш, юкка һәм артыграк кызып киттегез. Сезнең исем һәм әткәгезнең исеме?

¹ Грибан авылында (элекке Нижегород өязендәге) аю йөртүчеләргә ишарә.

Д а ш а. Дарья Измайловна, уналты учреждениедән рекомендациям бар, туксан тугыз учреждениедә, зинһар өчен дип, ялынып сорап тора-лар.

Г и т а р и н. Менә күрдегезме? Э сез, Миклифон Аварыч, урынлы-урынсыз китерәсез дә МОПРны кыстырасыз. Димәк, безнең учреждение йөзенче һәм дә иң бәхетле учреждение?

Д а ш а. Әйе, тотә белсәгез.

Г и т а р и н. Шабан Мазарыч, ишетәсезме?

М и к о в. Ишетәм, Сергей Петрович, ишетәм. Бу бәхетне ычкындыр-мыйк инде. Минем яңаклар кызышып тора торуын, ләкин үтәр дип уй-лым.

Г и т а р и н. Үтәр, Шабан Мазарыч, һичшиксез үтәр. Тик кич белән салкын компресс куярга онытмагыз. Шешеп-фэлән чыкмасын.

М и к о в. Рәхмәт яхшы киңәшегезгә. Мин үзем дә аны уйлаган идем.

Ш у м с к и й. Горчица бәйләп куйганда тагын да яхшырак. Эсселек-не бик тиз ала ул.

Г и т а р и н. Ләкин сакалга зарар итүе ихтимал. Горчица белән саг-рак булырга кирәк.

Д а ш а. Э миңа нәрсә дисез?

Г и т а р и н. Сез икенче вакыт, Дарья... Дарья...

Д а ш а. Измайловна.

Г и т а р и н. Әйе, Дарья Измайловна, сез икенче вакыт, безнең кай-сыбызның гына булса да яңагына суккан чагында, йомшаграк сугарга тырышыгыз.

Ш у м с к и й. Бу безнең күмәк үтенеч, Дарья Измайловна.

Д а ш а. Анысына алдан вәгъдә бирә алмыйм. Эш мәсьәләсе турында сез миңа нәрсә әйтерсез?

Г и т а р и н. Ә! Ул мәсьәлә беткәнгә хисап. Миклифон Аварыч, эйдә әле, теге өстәлне әйбәтрәк урынга урнаштырыйк.

Күчереп урнаштыралар. М и к о в яулык белән өстәл һәм урындыкның тузаннарын сөртә.

Д а ш а. Кресло юкмыни?

Г и т а р и н. Энемм... Кресло... Хәер, миңа үземә урындык та ярар.

Үзенең креслосын китерә. М и к о в белән Ш у м с к и й да шулай итәләр.

М и к о в. Юк, мин үз кресломны бирәм.

Ш у м с к и й. Мәшәкәтләнмәгез, Шабан Мазарыч, сез — жәберлән-гән кеше. Мин үземнекен бирәм.

Г и т а р и н. Юк, мин бирәм, иптәшләр.

Ш у м с к и й. Жирәбә тотышабыз, жирәбә! Берәүгә дә жәбер бул-масын.

Г и т а р и н (*урындыкны ала*). Дисциплина кирәк, иптәшләр! Едино-началиене аңларга вакыт, наконец!

Ф е д о т керде. Иңбашында буяу пумалалары.

Д а ш а. Карагыз әле, иптәш, сез пумалаларыгызны тышта калдырып керәсегез калган.

Ф е д о т. Мин сезгә түгел, энә, Сергей Петровичка йомыш...

Кинәт Г и т а р и н га борылган чагында, пумаласы Д а ш а ның йөзенә тия.

Д а ш а. Фу, каһәр суккан хайван!

Ф е д о т. Нәрсә?!

Борылып пумала белән Д а ш а га кизәнгән чагында, пумала арт яктан Г и т а р и н-ның йөзенә тия.

Г и т а р и н. Шайтан алгыры!

Д а ш а. Менә нишләдең ич, шайтан!

Федот. Виноват, виноват, хэзер сөртөбөз. (Фартук чабуу белән сөртеп маташа.) Бер нәрсә түгел, күбрәк пудра сөрткән төслө генә. Сергей Петрович, мәсьәлә мондый...

Гитарин. Безобразне бу!

Федот. Фу! Чорт! Сөзгә дә элөккән! Виноват! Энә кәгазь белән сөртегез, зинһар, ялгышлык белән...

Гитарин. Ул шайтан таякларыңны тышта гына калдырсаң, жөн алып дип куркасыңмы әллә?

Федот. Алалар, Сергей Петрович, хатын-кыз миң буярга алып китә, яисә менә болай, башлары белән югары таба сөяп куйсаң, юри эшләгән төслө, аударып китәләр. Тузанга буяла. Ә алар чиста...

Шумский. Чиста дип инде кешеләрне ак бур белән буяп йөрергәмени?

Федот. Акбур бер ни түгел, завком иптәш. Кайчагында элекке завком Миротинга ничектер карасы элөккән иде. Аптырап бетте, парень. Сабын белән юып китәрә алмый. Ну үзе дә актыгында растратчик булып чыкты, суккин сын!

Миков. Аның ишегә за дело ичмасам.

Федот. Чортмыни белгән аны! Карагыз әле, Сергей Петрович, кузлаларны китермәделәрме?

Гитарин. Нинди кузлалар?

Федот. Журбага әйткән идем ләбаса, әзерләп куй, дип.

Гитарин. Нәрсәгә алар?

Федот. Менә сезне чистартабыз.

Барда. Ничек? Безне?

Федот. Юк, сезне түгел лә, контораны буйыйбыз.

Даша. Иптәш начальник, мин бүгенгә кайтып торам, чөнки буялган көйгә...

Гитарин. Ярар, шулай итегез... Эмма, минемчә, бер дә ашыгыч түгел, аны сонрак та буяп була, хәтта аркылы-торкылы...

Даша. Нәрсә дисез?

Гитарин. Ә... Ярар, кайтып торыгыз, Дарья Измайловна. Иртәгәдән әйбәтләп эшкә керешерсез.

Даша чыкты.

Сиздегезме, Шабан Мазарыч, чак кына миңа да элөкми калды.

Миков. Беләсез нәрсә, Сергей Петрович, мин болай туры торып хата иткәнмен. Башны бөгеп, өстәл астына тыгасы калган. Сөз дә аны истә тотыгыз.

Гитарин. Рәхмәт файдалы киңәшегезгә. Ә менә ләкин кузлалар китерүче булмады, Федот Макарыч. Нәрсәгә дидең әле син ул кузлаларны?

Федот. Контораны адәм рәтенә кертәбез, Сергей Петрович. Менә шуның өчен кузлалар кирәк.

Гитарин. Адәм рәтенә, ди?!

Федот. Әйе, менә дигән итеп.

Гитарин. Минемчә, болай да әйбәт. Шабан Мазарыч, сез ничек уйлыйсыз?

Миков. Әйбәтнең аръягында, минемчә.

Федот. Бирге ягына да житмәгән, Шабан Мазарыч. Энә бит стөналар ни хәтле каралган. Копить ителгән. Ә түшәм, түшәмгә күз сала-сызмы?

Гитарин. Нәрсә бар анда?

Миков. Ниң нәрсә юк бугай.

Шумский. Нәрсә? Чатнаганмы әллә?

Гитарин. Жимерелеп төшә микәнни? Харап кына булмыйк.

Урыннан тордылар.

Яхшылап карагыз, зинһар! Чатнаган бугай...

Маңгайларына кулларын куеп югары карыйлар.

Федот. Юк ла, нишләп чатнасын!

Гитарин. Нәрсә бар соң? Әйт инде, зинһар?

Федот. Күрмисезме эллә? Энә үрмәкүч оялары!

Гитарин. Әй, анысы гына! Куркынычлы әйбер бармы эллә дип торам!

Утырдылар.

Гитарин. Каян син дә шундый юк эшләр табып йөрисең, Федот Макарыч!

Федот. Сезнеңчә, ул шулай. Ә төбөндә ул алай түгел күрәсең. Алмазов безгә мондый приказ бирде: алтынчы башняның югарыгы яруслары өлгергәнчегә хәтле иң элек бөтен контораларны, аннан бөтен тулай торакларны менә дигән матур итеп буярга, һәммәсе чиста, һәммәсе матур булсын, ди.

Гитарин. Контора эшен туктатып торырбызмыни?

Федот. Туктатырга ярамый. Бер яктан икенче якка гына күченерсез. Мин малайларга әйтермен. Сизгә комачаулык итмәсләр. (Чыкты.)

Гитарин. Тынгысыз кеше, тынгысыз! Алмазовны әйтәм, Шабан Мазарыч.

Миков. Сөйләмә инде, Сергей Петрович! Нәрсәгә ашыга? Кайда ашыга соң бу кеше?

Гитарин. Үзе генә түгел шул. Ул бер үзе булса ерак бара алмас иде. Монолитовка таяна ул. Тулаев, Тарас шикелле халык та аның жырын жырлыйлар. Менә мәсьәлә кайда!

Миков. Дөнъяда тиндәше булмаган биек бина салабыз дигән булып, гөнаһсыз адәмнәрне эштән чыгаралар бит. Шунысы кызганыч.

Гитарин. Менә шуңар йөрәк сызлана шул.

Сармаков һәм таушалган рухани киемендә Геннадий поп белән Фәтхелгаян мулла керделәр.

Сез, нәрсә, иптәш Сармаков?

Сармаков. Менә бу гражданнар, Сергей Петрович, берсе — Фәтхелгаян, икенчесе — Геннадий...

Гитарин. Ә мин нишлим алар белән?

Сармаков. Алар сезнең белән һәм Миклифон Аварыч белән сөйләшмәкче булалар.

Гитарин. Миклифон Аварыч, якынарак килегез әле.

Шумский. Нәрсә бар, Сергей Петрович?

Гитарин. Менә бу гражданнар безнең белән сөйләшмәкче булалар.

Шумский. Нәрсә турында икән?

Гитарин. Утырышыгыз, гражданнар.

Утырдылар.

Я, без тыңлыйбыз.

Геннадий. Менә нәрсә, иптәшләр, без менә, Фәтхелгаян иптәш белән, сезгә эшкә дип килдек.

Гитарин. Нинди эшкә?

Геннадий. Без кул көче белән түгел, акыл көче, фикер коралы белән эшләргә телибез.

Гитарин. Ә, юк, анысы булмый. Кул көче белән булганда тагын бер хәл иде.

Шумский. Казма, көрәк, лом белән булганда сөйләшергә ярап иде.

Геннадий. Ләкин без политпросвет эшендә артыграк файда китерер идек дип уйлыйбыз.

Гитарин. Политпросвет!? Кара син аны, кайсы яктан инде ул?

Фәтхелгаян. Әлбәттә, совет ягыннан.

Геннадий. Социализм төзү ягыннан, иптәшләр.

Гитарин. Ничек ул алай? Мин аңлап житмим бугай сезне.

Шумский. Мин бөтенләй аңламыйм.

Геннадий. Шулай күренә, кадерле иптәшләр. Әмма мәсьәлә болай, диннең хезмәт ияләре өчен агу икәне, әлбәттә, сезгә мәгълүм. Ә без дингә каршы агитация-пропаганда алып бараچакбыз.

Гитарин. Дингә каршы?

Геннадий. Әйе, христиан диненә һәм...

Фәтхелгаян. Шулай ук мөселман диненә дә...

Геннадий. Гомумән диннәргә каршы...

Гитарин. Шабан Мазарыч, сез дә колак салыгыз, мәсьәлә шактый кызыклы.

Миков. Әйе, әйе, Сергей Петрович.

Геннадий. Ә без, бик тирәннән һәм саф вөждән белән, кабат-кабат уйлаганнан соң гына шушы дәрәс фикергә килдек. Чөнки дөнья революциясе ансыз мөмкин түгел.

Миков. Шулай да баланс һаман да дәрәс чыкмый. Дебет кырык биш, кредит туксан алты.

Геннадий. Менә безнең тезислар. (*Гитаринга бирде.*) Лекцияләргә шушыңа нигезлибез.

Гитарин. Тезислары ярыйсы төсле, Миклифон Аварыч? Кытыршылары юк бугай.

Шумский. Профсоюзлар хәрәкәте турында әйтелмиме?

Гитарин. Юк. Тик бары Коминтерн һәм Профинтерн белән канәгатьләнгән.

Геннадий. Кирәк булса тегесен дә кертәбез.

Шумский. Обязательно. Шулай ук МОПР, Осоавиахим һәм башкалар турында да берәр пункт кертелсә яхшы булыр.

Миков. Сергей Петрович, кыхым...

Геннадий. Була ул.

Фәтхелгаян. Язып ал, Геннадий иптәш.

Миков. Сергей Петрович, кыхым... кыхым...

Гитарин. Беләм, беләм, Шабан Мазарыч, чак кына сабыр итегез.

Шумский. Сергей Петрович, бу иптәшләргә киём мәсьәләсен нишлибез? Прокодежда белән булса да алмаштырасы иде, бу көе әллә ничек...

Гитарин. Әйе, әйе, Шабан Мазарыч, ЗРКга¹ ордер язып бирер. Иптәш Сармаков үзе рәтләр шунда.

Миков. Һаман кырык биш тә туксан алты чыга.

Сармаков. Аларның эш хакларыннан чигерербез, Шабан Мазарыч, барыбер түгелме?

Миков. Тагын бер исәплим әле.

Гитарин. Тагын менә нәрсә, иптәшләр: сез, культмассовый эшләрдән бушаган араларда, Шабан Мазарычка исәп-хисап эшендә дә булышкаларсыз. Һәрвакыт түгел, әлбәттә. Чөнки туксан тугыз учреждениедә зинһар өчен ялынып сорауга карамастан, Дарья Измайловна да хәзер бездә эшләргә булды. Шулай да, аларның эшләре тыгыз вакытлар булырга мөмкин.

Геннадий. Бик шатланып, Сергей Петрович!.. Без ул эшне суббота-никлар формасында алып барырбыз.

Фәтхелгаян. Әйе, әйе, иң яхшысы шул система буенча.

¹ ЗРК — ябык кооператив.

Миков (яза). Ике костюм, ике пальто, ике пар ботинка, ике кепка, бер дюжина белье, ике дюжина носки... Тагын кирэк эйберлэреге булса, Сармаков иптәшкә әйтерсез. Ордерсыз гына да бирергә мөмкин булыр.

Сармаков. Ә башка снабжение мәсьәләсе?

Миков. Ответработниклар снабжениесе булыр. Сергей Петрович, шулай дип уйлыйм.

Гитарин. Әлбәттә, әлбәттә. Анда ике сүз булырга мөмкин түгел.

Геннадий. Ответработник булгач, анысы инде нихәл итәсен...

Фәтхелгаян. Алай. Ә... иптәш Шабан Мазарыч, миңа бер портфель языгыз, портфель, материаллар куеп йөртергә портфель кирәк булыр, юк исә. Ә... брюка галифе булсын иде, галифе.

Миков. Аның ишеләрен иптәш Сармаковка тапшырабыз. Ул үзе һәммәсен рәтләр.

Сармаков. Ярар, булды!

Сармаков, Геннадий, Фәтхелгаян чыктылар.

Шумский. Кешеләре юньлегә охшыйлар.

Миков. Күренеп тора ич. Социализм төзөргә ашкынып кына торалар.

Шумский. Моның ише кадрлар белән эшләп була! Тик алардан файдалана белергә һәм яхшы условие бирергә кирәк.

Гитарин. Бик дәрәс әйтәсез. Ансыз мөмкин түгел. Тик менә Алмазов нәрсә әйтер икән моңар? Скандал күтәrmәс микән? Шабан Мазарыч, сез ничек уйлайсыз?

Миков. Тагын бер исәпләп карыйм әле. (Счет сала.)

Тарас (керде). Сергей Петрович, бу ни хәл бу?

Гитарин. Нәрсә бар, Тарас Матвеевич?

Тарас. Хурлык, адәм мәсхәрәсе!

Гитарин. Ни булды? Әйт тизрәк.

Тарас. Үзегез сизмисезмени?

Гитарин. Аңламыйм, нәрсә турында?

Тарас. Гел конторада утырасыз шул. Булмый ул алай.

Гитарин. Ә син нишләргә кушар идең?

Тарас. Площадкага ешрак чыгарга кирәк, төзү площадкасына.

Гитарин. Анысы ни эшкә? Иртән караштырдым ич. Сармаков һәрвакыт шунда.

Тарас. Сармаков?! Ташлагыз зинһар! Сармаков...

Гитарин. Калдыр аны! Я әйт, эш нәрсәдә соң?

Тарас. Эш менә нәрсәдә: безнең участкада эш ифрат акрын бара. Көннән-көн артта калабыз. Позор бит бу.

Гитарин. Алай ук түгел түгелен. Ләкин чак кына бар бугай...

Миков. Ә хәзер инде киресенчә!

Гитарин. Ничек киресенчә?

Миков. Дебет туксан бит, кредит кырык алты.

Гитарин. Әйтер идем инде, сез дә, Шабан Мазарыч! Тәки очлап чыга алмадыгыз бит шуны! Сәбәбе нәрсә, Тарас Матвеевич?

Тарас. Сәбәбе бик билгеле. Прораб йоклый. Эшчеләрдә дисциплина юк. Прогуллар тикшерелми. Кичә, например, Шагай белән Элмәкжан бөтенләй эшкә чыкмадылар. Эчеп йөргәннәр. Югарыгы ярусның сәндәрәләре кичә үк беткән булырга тиеш иде. Әле бүген аны төшкә хәтле суздылар. Подъемканың бер тәгәрмәче чатнаган. Хәзер үк алмаштырырга кирәк. Ә кладовка бикле. Сармаковның вакыты юк. Әллә ниткән поп белән мулланы житәкләп йөри. Искиткеч хәл! Нәрсәгә кирәк булдылар икән алар аңар?

Шумский. Без аларны культмассовый эшкә алдык, Тарас Мат-

веевич. Борчылма син ул турыда. Менә мин аларга профсоюз кенәгә-
ләрә язып утырам.

Т а р а с. Поп белән мулланы культмассовый эшкә?!

Ш у м с к и й. Шуның өстенә алар антирелигиозниклар.

М и к о в. Менә ичмасам бу юлы тигез чыкты. Дебет, кредит точь в точь.

Ш у м с к и й. Элмәкжан белән Шагай кичә эшкә чыкмадылар ди-
сеңме?

Т а р а с. Әйе, көне буге эчеп йөргәннәр.

Ш у м с к и й. Ә менә монда кенәгә буенча үткән айга профвзносла-
ры түләнгән күренә.

М и к о в. Ә МОПРга?

Ш у м с к и й. Өч айга алдан түләп куйганнар. ОДНгә дә шулай ук.
Тик бары ОДД, ОПП, ОММда член түгелләр. Ә синең кимсетеп кара-
ганың Геннадий поп белән Фәтхелгаян мулла массовый эш алып бара
башлагач, бу оешмаларга да байтак кешеләрне, шул жөмләдән Элмәк-
жан белән Шагайны да, тартып булыр дип уйлыйм.

Г и т а р и н. Менә күрдеңме: ничек итеп эшләр рәтләнәп бара, Та-
рас Матвеевич!

Т а р а с. Моңың белән генә эшләр бер дә рәтләнәр төсле күренми,
Сергей Петрович.

Г и т а р и н. Хәлбуки Дарья Измайловна эшли башлагач безнең
хәлләр тагын да шәбәеп китәргә тиеш.

Т а р а с. Ул ниткән Дарья Измайловна тагын? Бик шәп инженермы
әллә?

Г и т а р и н. Инженер түгел түгелен. Ләкин уналты учреждениедән
рекомендациясе бар. Йөзгә якын учреждение аны, зинһар өчен дип,
ялынып сорап торалар. Шулай түгелме, Шабан Мазарыч?

М и к о в. Бик дәрәс, Сергей Петрович. Салкын компрессны кай ва-
кытта куярга дигән идәгез? Кич белән бугай?

Г и т а р и н. Әйе, йокларга ятыр алдыннан.

М и к о в. Ләкин хәзер дә нәрсәгәдер бик сызлый. Чыдагысыз хәтта!
Шешеп чыкмыймы икән дип куркам.

Г и т а р и н. Ә! Алай булгач өйгә кайтыгыз. Ләкин хатыныгызга
икәнчә төрләрәк аңлатырга кирәк булыр. Юкса ул-бу булмагае иде ди-
гән сүзем.

М и к о в. Ишек яңагына сугылдым, диярмен.

Г и т а р и н. Шулай. Элек бер яктан, аннары икәнчә яктан ишек
яңакларына...

М и к о в. Ышанса ярый ла. Шулай да азрак утырам әле. Сызлавы
басыла төшмәсме... (Яулык белән бәйләде.)

М и т р о ф а н о в. Шулай, Тарас Матвеевич, эшне кызулату өчен
мөмкин булган бөтен чараларны күрәбез.

Т а р а с башын чайкады да чыгып китте. Ж у р б а, Ш а г а й, Э л м ә к ж а н,
Н у р м ә т кузлалар керттеләр.

Э л м ә к ж а н. Болай мөмкин түгел. Ят та үл. Моннан мең кабат
артык.

Ш а г а й. Ятмыйча аяк өстә йөри-йөри үлгәндә дә мең риза булыр-
лык чиккә җитте инде бу.

Э л м ә к ж а н. Дүрт аяклы ат та моңар чыдарлык түгел.

Н у р м ә т. Ат без түгел ул. Чыдамаган кайда! Чыдый ул. Мин
аны яхшы беләм.

Э л м ә к ж а н. Ну, ярар, анысын куеп торыйк, башка әйбер турында
сезнең белән сөйләшәсе бар.

Г и т а р и н. Ярар, сөйләгез.

Э л м ә к ж а н. Сөйли сөйли, зарлана зарлана да инде арып беттек,
ләкин шулай да сөйләми хәл юк. Үзегез уйлап карагыз: кызыл такта,

кара такта кирәкми дидек, аны бетермәдегез. Ударчылык булмасын дидек, аны шул көе калдырдыгыз. Шул көе калдыру гына түгел, отыры көчәйтә барасыз.

Гитарин. Ул турыда мине урынсыз гаеплисез, Элмәкжан иптәш. Ул мәсьәләләрдә Алмазов белән нихәтле көрәшкәнне белсә идегез, мине мондый сүзләр белән нахакка рәнжетмәс идегез. Ә сез нигә соң Алмазовның үзе белән ныграк сөйләшмисез?

Шагай. Аның белән сөйләштең ни, сөйләшмәдең ни! Кешегә сочувствие юк бит аңарда.

Элмәкжан. Алай. Андый кеше белән сөйләшүе дә ни стоит! Несознательный!

Шагай. Нурмәткә әйткән идем: утырып йөри торган атын урлап сат, дип, ичмасам. Юк, ди, ул әйтә: ташладым, ди, ул кәсепне.

Нурмәт. Батмый ул хәзер! Чөнки кайда барсаң да колхоз шул.

Шагай. Булса ни? Исең киткән икән!

Нурмәт. Каян чәлдердең дип тикшереп теңкәгә тияләр ич. Монда килмәстән элек, мин аны чамалап караган идем югыйсә. Бер колхозныкын икенчесенә һәм киресенчә әвештереп торырмын, дигән идем. Ләкин барып чыкмады. Чак качып котылдым. Инде хәзер икенче төрле уйлыйм.

Гитарин. Эһеммм?.. Диалектика.

Шумский. Тирәнрәк каптырырга исәплисеңмени?

Миков. Яулык бәйләгәч чак кына уңайрак төсле булып китте.

Нурмәт. Их! Бер нәрсәне жайсызрак эшләдем. Шулай да мин әле подлец.

Гитарин. Нәрсә ул?

Нурмәт. Журба!

Журба. Нәрсә бар, Нурмәт?

Нурмәт. Ничек уйлыйсың?

Журба. Уйлыйсы калмады инде хәзер.

Нурмәт. Ә шулай да мин подлец.

Шумский. Шагай, сез кичә Элмәкжан белән эшкә чыкмадыгызмыни?

Шагай. Чыгарга туры килмәде, Миклифон Аварыч.

Элмәкжан. Шагайның хатыны маляри белән авырган, ә минем хатынны эч катуы алган иде. Шулай итеп, тәки эшкә чыга алмадык, Миклифон Аварыч.

Гитарин. Шулай. Ә соң бу иптәшләрнең хатыннарында малярия һәм эч кату приступы булуы үзләренең эшкә чыкмаулары өчен уважительный причина була аламы, Миклифон Аварыч?

Шумский. Мин анысын профсоюзлар уставыннан һәм эш законнары кодексыннан карармын, Сергей Петрович, ләкин алар...

Гитарин. Кичә эчеп йөргәннәр бугай?

Шумский. Тарас, шулай диде.

Элмәкжан. Тарас? Их вредитель! Загибщик!

Шагай. Их, несознательный, примиринец, перегибщик.

Элмәкжан. Мөфлихон Аварыч, кенәгәдән карагыз әле: аның профвзносы түләнгәнме?

Шумский. Ай ярымга түләмәгән.

Элмәкжан. Күрдегезме!

Шагай. Профсоюздан чыгарырга кирәк. Бер секунд булсын тотарга ярамый!

Элмәкжан. Ә безнекен карап карагыз.

Шагай. Аккуратно! Карап торасы юк.

Элмәкжан. Ә шулай була торып мин сиңа әйтим...

Гитарин. Туктагыз әле, иптәшләр. Сез үзегезне бөтенләй акларга итәсез бугай. Миклифон Аварыч, сез устав һәм кодексны караганның соң, хөкүмәт һәм партия Үзәк Комитеты тарафыннан прогулщикларга

карата чыгарылган элге карарның бу иптәшләргә ни дәрәжәдә кагылганын миңа әйтерсез. Шуннан без, диалектикага нигезләп, бер нәтижә ясарбыз. Шабан Мазарыч, шулай бит?

Мик ов. Бик дәрәс, Сергей Петрович. Эч кату ул ифрат жәфалы авыру. Шунлыктан устав һәм кодексны ашыкмыйча, бик жентекләп тикшерергә кирәк. Элмәкжан иптәшкә дә жәбер булмасын.

Шага й. Ә малярня жәфасыз, дисезмени?

Мик ов. Тегеләй, простой малярня булганда, ул хәтле түгел, Шага й иптәш. Әмма ташкентский, бигрәк тә бухарский малярня булса, аны ходай күрсәтмәсен! Жирдән ярты метр югары сикертә.

Шага й. Менә нәкъ шул үзе инде минем хатында, как рас ачлык елны бажай белән кайнигәч Ташкент һәм Бохара якларынан йөрөп кайткан иделәр.

Гитарин. Ярар, Миклифон Аварыч анысын искә алыр. Ә менә социалистик ярышны нишләтәбез? Тулаев белән Таибә договор проекты калдырып киттеләр бит. Сәндерәләр ясап өлгертә алырсызмы соң?

Элмәкжан. Өлгертә алмыйбыз, Сергей Петрович. Тегеләй дә хәлдән тайдык инде. Алар, ударник дигән булып, ярышалар. Ә безгә тегеләй авыры терәлә.

Нурмәт. Эш вакытында эчеп йөрмәсләр аны!

Элмәкжан. Бәрәч! Син күптәнме эчми торган Әпсәләм? Я әле, авызыңны исним!

Нурмәт. Иснә, прогулщик!

Элмәкжан. Ә син? Ат карагы!

Журба. Сүгешмәгез, нәрсә булды сезгә?

Гитарин. Тынычланыгыз, иптәшләр.

Нурмәт. Тынычлана алмыйм, Сергей Петрович, кичәдән бирле тынычлана алмыйм.

Гитарин. Нәрсә булды соң сиңа?

Нурмәт. Әмма, белеп торыгыз, мин үзем генә гаепле булмам. Һәммәгез суд скәмьәсенә минем белән бергә утырырсыз. Хәтта Сергей Петрович та...

Гитарин. Ни дигән сүз?

Нурмәт. Журба, син ник эндәшмисең?

Журба. Мин нәрсә эндәшим?

Нурмәт. Менә болар кичә эшкә чыкмадылар. Сергей Петрович, без, Журба белән, югарыгы ярусның йөз дә беренче участкасына сәндерәләр ясадык. Эш ифрат ашыгыч булды. Мин агач сайлап тормадым. Басамакның бер ягын тоттым да кулга эләккән бер брусны куеп жи-бәрдем. Ә ул черек иде.

Журба. Ә үзең нәрсә дидең шул чагында?

Нурмәт. «Әйдә, мәшһүр ударник үзенә сөяргәсе белән кадалып китсен жәһәннәм астына!» — дидем. Ләкин мин аны уйламыйча әйттем.

Журба. Шулай булгач, башкалар ник гаепле?

Нурмәт. Син эндәшмәдең. Сармаков — черек агачлар әзерләгән вредитель. Менә болар кызу эш вакытында эчеп йөриләр. Ә Сергей Петрович...

Гитарин. Ах, чорт возьми! Инде нишләргә?

Гудок тавышы.

Нурмәт. Энә гудок! Икенче смена иң югарыгы яруска менәргә тиеш хәзер.

Пауза.

Журба (тәрәзгә карады). Энә Тулаев белән Таибә иң алдан менәп баралар.

Тәрәзә янына жыйналдылар. Нык борчылу.

Гитарин. Бар, тизрэк әйтегез: менмәсеннәр!

Журба. Хәзер соң инде. Житеп баралар.

Нурмәт. Их, һәлак булалар! Сөякләре көлгә туза. Бер генә ярус менәселәре калды.

Гитарин. Туганкай! Сигнал бирергә! Яулык селкергә!

Миков яңагына бәйләгән яулыгын чишеп, тәрәзәдән селки, башкалар да кайсы яулык, кайсы бүрек селкиләр.

Журба. Күрмиләр.

Нурмәт. Монда карамыйлар.

Журба. Бар, тизрэк, Нурмәт, бәлки өлгерерсең.

Нурмәт йөгереп чыгып китте.

Элмәкжан. Якынлашалар.

Журба. Эрәм була арслан кебек егет!

Гитарин. Их, икәвесе дә кызганыч!

Шагай. Нурмәт һаман күренми.

Шумский. Булмады! Менеп житәләр!

Гитарин. Уй, йөрәгем!..

Журба. Менеп життеләр...

Һәммәсе. Ой!

Гитарин куллары белән йөзен каплады. Һәммәсе берничә секунд катып торалар.

Журба. Ух!

Миков (*ботларын чабып*). Могжиза!

Шумский. Асылынып калды!

Журба. Бер кулы белән Таибәне эләктергән.

Гитарин (*йөзен ачып*). Ни булды?

Журба. Икәвесе ычкынып төшеп барганда, бер кулы белән асылынып калды, берсе белән Таибәне эләктерде.

Миков. Хәзер ычкыналар...

Гитарин. Барыбер харап булалар. Уф! (*Йөзен каплады.*)

Шагай. Югарыдан тиз генә аркан жибәргәндә коткарып булыр иде булуын...

Миков. Кешеләре дә жыйналып житмәгән күрәсең.

Шагай. Әйдә йөгериң, Элмәкжан.

Журба. Әнә Тарас белән Нурмәт менеп баралар инде.

Гитарин. Алар ычкынмадылармы?

Журба. Юк әле, юк. Асылынып торалар.

Шагай. Әнә югарыдан аркан жибәрәләр инде.

Журба. Чак кына чыдый алса, үлемнән котылалар. Чыда, егет, чыда!

Гитарин. Их! Йөрәгем!

Шагай. Эләктерә, эләктерә...

Журба. Эләктерде! Молодец, Тулаев! Хәзер ычкынды инде ул. Кулы гына шуып китмәсен!

Элмәкжан. Әнә күтәрә башладылар.

Микон (*яулыгын бәйләп куя*). Күтәрәләр, молодцы!

Элмәкжан. Таибәне поясыннан эләктергән бугай!

Шагай. Каян кирәк жирен белә ул эләктерергә! Аны өйрәтәсе юк ул турыларда.

Журба. Әйдәгез, Элмәкжан, Шагай, кул кысыйк ичмасам егетнең.

Журба, Шагай, Элмәкжан чыктылар.

Гитарин. Канәр суккан нервылар! Тез буыннарым һаман калтырый, йөрәгем дер-дер итә. Тотып карагыз, Шабан Назарыч.

Миков. Ай-яй каты бәрә! Минекә дә нык тибә тибүен, ләкин бу хәтле үк түгел. Миклифон Аварыч мыегын да селкетми бугай?

Гитарин. Профсоюз кеше гомумән нервыга ныграк килә. Ә Миклифон Аварыч аеруча тыныч табигатьле күренә.

Шумский. Сөйләмәгез, зинһар! Утырган жиремдә, автомобильдә барган төсле, селкенәм. Бармак араларымда каләм чайкалып, чак ычкынмый тора. Мондый дәншәтле картинаны күргәч, авырмасам гына ярар иде дип, котым алынып тора әле.

Гитарин. Менә шунлыктан да бит күнел ышанмый. Тагын да югары ярусларга күтәрелә-күтәрелә нинди дәншәтләр генә булмас, дисең әле! Их, их, их, их, их!

Буяу пумалалары һәм чиләкләр тотып Галәү белән Маша керделәр.

Галәү. Ну, интересно булды да соң!

Гитарин. Нәрсә ул?

Галәү. Тулаев нәкъ акробат икән, шайтан!

Маша. Нәкъ цирктагы төсле, хәтта аннан да шәбрәк булды. Йөрәгем жу итеп китте менә хәтта!

Галәү. Ә хәзер йөрәгең жу итмиме? Я әле, капшап карыйм!

Маша. Китсәнә! Капшаучы кушарлар. Нишләп хәзер жу итсен! Шунда ук бетте ич.

Галәви. Ну, бетсә, бик яхшы. Я әле, безнең сәндерәләр ничек, ватылырлык түгелме икән?

Чиләге, пумалалары белән кузлага менеп китте. Маша икенче кузлага менә башлады.

Галәү. Маша, кузлаң ватыла башласа, миңа кычкырысың, Тулаев төсле мин дә сине тотып алырмын.

Маша. Тоттың, пычагым! Үзең дә, егылырдан куркып, калтырап торасың бугай.

Гитарин. Чынлап та, Маша, егыла күрмә, акыллым.

Маша. Юк ла! Шаярып лыгырдый ич ул.

Гитарин. Юк, алай дияргә ярамый. Сак булырга кирәк, күгәрченем. Булмаса, мин чак кына тотып торыйм. (*Барып кузла баскычын тотты*).

Маша. Кирәкми, Сергей Петрович, кирәкми, тотмагыз, егылмыйм ич.

Гитарин. Юк, тотмыйча ярамый, егылуың мөмкин.

Шумский (*Миковка күз кысып, баш ишарәләре ясый*). Чынлап та егылуы бик мөмкин бит, Шабан Мазарыч...

Миков. Алла сакласын, Миклифон Аварыч!

Шумский. Әйдә, без дә тотышыйк булмаса...

Барып баскычка тотыналар. Машаның чиләгеннән берәз ак буяу болар өстенә чәчрәп китте.

Галәү. Ныграк тотыгыз, ныграк, жимерелә, бугай.

Гитарин. Егыла, мескенкәй!

Буяу тагын сибелде.

Миков. Харап була, бичаракай!

Шумский. Курыкма, курыкма, без тотабыз!

Маша. Егылмыйм, китегез, зинһар!

Галәү. Ныграк, ныграк! Ха-ха-ха!

Чиләкнең тотка чыбыгы бер яктан ычкынып китте. Әллә бер яктан бау белән генә кулына тоткан булып юри ычкындырды — ярты чиләк кадәр буяу боларның башларына түгелде. Маша кузлага менеп китте.

Маша. Тотмагыз, дидем ич мин сезгә!

Галәү. Әрәм итте ярты чиләк буяуны!

Маша белән Галәү буяу сөртәләр һәм шул уңайга жырлап жибәрделәр.

Г а л а ү.
М а ш а.

Иллә, иллә, илләллә,
Иллә, иллә, илләллә.
Совет иле бизәнә,
Матурла да, бизә дә!
Тарт пумала, сөрт буяу,
Пумаламның бите ак,
Матурла да, бизә дә,
Бер дә пудра сөртмичә.
Кайчагында сөртә микән.
Пумаланың башлары,
Мин манганны көтмичә.
Ефәк кебек чәчләре,
Иллә, иллә, илләлә,
Ап-ак кара кашлары,
Иллә, иллә, илләлә.
Тарт пумала, сөрт буяу.
Совет иле бизәнә,
Матурла да, бизә дә!



ШӘРИФ КАМАЛ ХАТЛАРЫ

Хөрмәтле Хөснә дус!

Мин Бондюжка килеп тора башладым. Завод шактый зур. Бик киң территория ишгаль итә². Уртача өяз каласыннан кинрәк урынга жәелгән... Тирә-ягы иген басулары һәм агачлыклардан гыйбарәт. Матур, күңелле жир. Завод шактый иске тарихлы. Кайбер моржаларында 1882 ел тарихлары ялтырап ята. Унлап цех төрле химияви матдәләр эшлиләр... Тагы да киңәйтеләчәк. Эшчеләрнең настроениеләре күтәренкә. Үзләренең хуҗа икәнлекләрен яхшы аңлыйлар. Промфинпланны аңлы рәвештә ярышып үтиләр. Сернистый натрий цехы ячейкасына беркетелдем. Ячейка жыелышында июньнең беренче декадасында планның ничек үтәлүе турында цех башлыгының доклады булды. Бу цех ячейкасында сиксәнләп член, күбесе татарлар. Доклад озын түгел, точный цифрлар белән бирелеп, предложение, замечаниеләр дә ифрат деловой, содержательный. Бер дә сүз боткасы куертып маташмыйлар. Ячейка жыелышына партиясез эшчеләр дә күп катнаша. Бөтенесе диярлек завод эшенә — производствога үз эше итеп карыйлар. Һәммәсендә бер омтылыш: социализм промышленностен күтәрү. Менә кайларда коммунизмның нигезләре чүкечләнә дип күңелемә шатлык хисләре тулды, туган. Яшь, гегемон сыйныф, буржуаның муннын сындырганда гына түгел, производства да үзенең кодрәтен — могуществосын житди бер мөнәсәбәт белән күрсәткәнлекне монда белү, күрү генә түгел, йөрәк белән дә хис итәсең.

Үзем хәзер «Дом для приезжих» дигән жирдә торам. Номерсыман нәрсә. Бәләкәй генә бүлмәгә егерме сум 50 тиен (айга) хак алдылар. Бу инде заводууправление тирәсендә. Заводтан читтәрәк тау-калку жирдә 25 иче елда гына эшчеләр поселкасы салынган. Бик матур агач йортлар, дача шикелле, агачлы, яхшы һавалы, матур жир. Бүлмә табып булса, анда күчәргә исәп бар. Бүлмә табылып төсле.

Үзем һәр көн берәр цехта булам. Кичләрие һәм иртә торып язучы белән шөгыльләнәм. Әлхасыйль, эч пошарлык түгел. Станокта булмасам да, эшкә йотылып, вакыт үткәне сизелми...

Татарстанның ун еллык бәйрәменә дүрт-биш көнгә Казанга кайтып килергә исәп бар. Азык мәсьәләсе Казандагыдан аермасы юк диярлек. Ак май 2 сум, күкәй 70—80 тиен. Тәмәке мәсьәләсе Казандагыдан уңайрак. Кооперативтан биреп торалар. Обед столовойда 55—70 тиен. Зарарсыз. Канәгатьләнәрлек.

Хөрмәтле иптәш Маннапов! ¹

18 нче мартта язган хатыңны 24 мартта алган идем. Ләкин ике айдан артык вакыт үттә — җавап яза алмадым. Гафу итәрсен дип уйлыйм. Чөнки мин сиңа үткән 37 елны Әстерхан районына язган хатыма елдан артык вакыт эчендә җавап ала алмаган идем... Бу үпкәләү түгел, әлбәттә. Тик бары бәләкәй шаяру дип кара. Чынында озак җавап яза алмавыма башка, вак-төяк сәбәпләр булды. Гафу ит, яме?

«Забойчы Булат» пьесалар җыентыгының баш өлешенә кертелде. Зургына уңышлы хәл. Тагын да матур һәм көчле әйберләр бирергә тырыш — син аны булдыра алачаксың.

«Машинист» дигән әсәреңә үткән ел Мәскәү адресы белән рецензия җибәргәннәр (Разин ²), «Шаулы ташкын» турында 8/V да җавап язганнар. «Дулкыннар арасында» чират көтә, диләр. Кыскасы, журналда («Совет әдәбияты») эшләүчеләрнең («Сиваш»ның авторы Разин) бәя бирүләре бик уртача. Ләкин аңар карап, син рухыңны һич тә төшермә, киресенчә, алга үрмәлә. М. Горькийны, Чеховны, Л. Толстойны һәм башка классикларны мөмкин кадәр күбрәк һәм дикъкат беләнрәк укурга тырыш. Иҗат эшенең (бигрәк тә социаль реализм нигезендә) үтә җитди (серьезный) хезмәт икәнлеген исеңдә тот. Берничә әсәрнең басылып чыгуы гына әле матур әдәбият өлкәсендә һәм гомумән матур сәнгать мәйданында зур художник исемен күтәрергә хокук бирмәгәнлекне оныта күрмә.

Ш. Қ а м а л.

¹ Х. Маннапов — ул елларда яза башлаган яшь язучы.

² Разин — язучы Гомәр Бәширов.

Хат 1938 елның июнендә язылган.



ЗЭЙНЭП БАЙГИЛЬДИЕВА

ХЭТЕРДЭ САКЛАНГАННАРДАН

Өстэл өстендэ вакыт үтү белэн кэгазе бераз саргайган, «Хөрмэтле Хөсни дус» дип башланган хат ята. 1930 елның 15 июнендэ язылган бу хатны укыганнан соң ирексездэн Шәриф Камалның хезмэт ияләрэнэ карата гомер буена сүнмәс, турылык-лы, тирән мэхэббәтен сизәсен.

1900 еллар. Булачак язучының туган авылы янында гына диярлек тимер юл төзелеше бара. Кысан патриархаль семьяда сыеша алмаган һәм һәрбер яңалыкка зур кызыксыну белән карый торган яшүсмер шул төзелешкә гади эшче булып килә. Эшчеләрнең тормышларын якыннан-рак белгән, аларның эчке тойгыларын аңлаган саен, аңарда дини горейф-гадәтләр белән сугарылган әйләнә-тирәгә нәфрәт арта бара. Дини мәдрәсәдә укыган бу шәкертнең семьясы һәм әйләнә-тирәсендәге мохит белән алыш-биреше шулай өзәлә, ул 16—17 яшеннән намуслы хезмәт юлына баса.

Туган жиреннән еракта, төрле шахта һәм промыслоларда эшләп йөргән яшь егеттә патша Россиясендә чиктән тыш авыр шартларда яшәгән эшчеләрнең тормышы, көнкүреше, аларның характерлары, тойгылары, үзара мөнәсәбәтләре онытылмаслык тирән тәэсир калдыра. Шунның өчен дә аның ижатында хезмәт һәм бәхет темасы үзәк урынны алып тора да. Әсәрләрендә хезмәт ияләрәнең бәхетле тормыш белән яшәргә хаклы икәнлекләрен исбат итәр өчен, ул аларны иң югары кешелек сыйфатлары белән, художестволы образларда күз алдына бастыра.

Ижат юлының беренче елларында Шәриф Камал физик һәм рухи газаплар кичергән хезмәт ияләрәнең фажигалы тормышлары турында әрнеп яза. Ләкин ул аларның һәрвакыт зур өметләр белән яшәүләрен, якты көн туасына тирән ышанычларын да сизә. Шулай ул сыйнфый көрәш юлын күрсәтерлек дәрәжәгә үсә бара. «...Октябрь мине бөтенләй яңадан тудырды, — дип яза ул. — ... Каты эксплуатацияле, культурасыз, караңгы тормыштан котылу өчен сызлану, сыкрануларның файдасыз булганлыгын, ул тормышны жимерү һәм якты, яңа тормыш төзү өчен революцион көрәш юлыннан башка икенче бер юл юк икәнлекне мин ачык күрдәм...»

1930 елның жәендә Шәриф Камал Бондюг заводында ижат командировкасында булды. Ул анда бик тиз арада эшчеләр белән аралаша алды. Ул, заводның цех партия оешмасына учетка кереп, эш һәм жыелыш вакытларында эшчеләр арасында торган бурычлар, кыенлыктар һәм уңышлар белән танышты һәм шул тормыш белән яшәде.

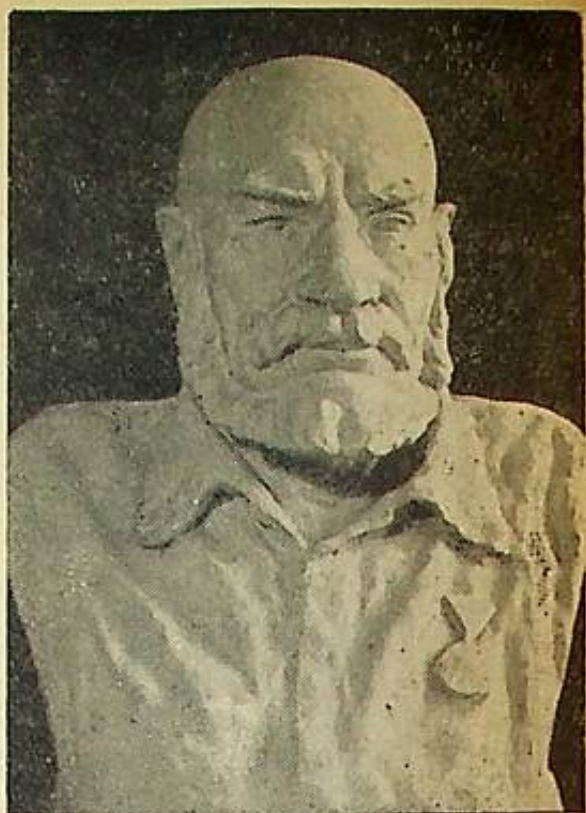
Хәзер гомеренең сигезенче дистәсенә чыккан карт һәм хөрмәтле әдип Хөсни агага язган һәм журналның бу санында китерелгән хат шул командировканың бер истәлегә булып сакланып калган.

Шәриф Камал язылачак әсәрләре геройлары белән көндәлек тормышында да якын бәйләнештә булды. Номерлардан ул эшчеләр поселкасына, заводта 45 ел эшләгән Сәләх абый Гыймазов квартирына күчте.

Бу тәҗрибәле карт эшче белән алар күп елларга сузылган якын дуслык мөнәсәбәтләрендә булдылар. Бондюг материаллары нигезендә язылган «Таулар» пьесасындагы образларда бу үткен, тапкыр сүзле, тормышка бик уяу, төпле карашлы, сыйнфый дошманнарга карата килешү ихтималы булмаган Сәләх абыйны һәм аның иптәшләрен тиз танып була.

Бондюг заводының ул атаклы эшчесе тышкы кыяфәте, киём-салымы һәм характеры белән «Акчарлаклар» повестендагы Шәрәфи картны бик нык хәтерләтә иде. Башында кара киез эшләпә, аягында йон оек белән резин галош булган бу кеше, заводның иң авыр цехында, искечә әйткәндә, жәһәннәм шикелле кызу сульфат мичләрендә, ярты гасыр эшләвенә карамастан, физик яктан гажәп таза, нык, ә инде рухи тормышына килгәндә, ул үзен эшли торган заводының гына түгел, бәлки бөтен тормышның хужасы шикелле тотар иде. Татарстан Үзәк Башкарма Комитеты члены буларак ул Казанга сессияләргә килгән чакларында безгә туктый иде. Алар әти белән кичләрен озаклап, бик жылы, самими, шунның белән бергә бик гади төстә сөйләшеп утыралар. Сәләх абый үзенең фикерләрен сөйләгән вакытта: «Шәриф, син моңа ничек карыйсың?» — дип, якын итеп эндәшә, яисә: «Шәриф, минем фрактик зур, фиория житешми», — дип зарлана, ә тирән психолог булган Шәриф Камал, елмаеп, бу гажәп үзенчәлекле картка карап утыра. Шул чакларда ул, һичшиксез, үзенең язачак геройларын күз алдына китергән булырга кирәк дип уйлыйм мин. Шул елларда әти «Бондюг»¹ дигән очерк һәм «Таулар» пьесасын язды.

Миңа гына түгел, бәлки миллионнарча китап укучыларына да бик кадерле булган бу язучының тууына 75 ел тулу көнендә ихтыярсız шулар хәтергә килде.



Карт эшче Сәләх Гыймазовның Татарстан дәүләт музеенда саклана торган бюсте. Л. Ф. Шулькевич эше (1943—1944).

¹ «Атака» журналы. 1930 ел, № 6—7.



ЗИННӘТ ВӘЛИ

КОММУНИСТИК ХЕЗМӘТ КЕШЕЛӘРЕ

†

Кыш кыш инде. Берара жылы көннәр булып ала да тагын чатнама суыклар башлана. Битләрне чеметеп-чеметеп алырлык эче жыллар исә, буран чыгып Казан урамнарына кар тутырып китә — урам себерүчеләрнең жен ачуларын чыгара.

Әле кичә генә хәтсез салкын иде. Ә бүген менә жылытып жибәрде. Кояшлы көн. Урамда йөрүчеләр ашыкмый гына атлыйлар. Аларга кушылып мин дә атлыйм. Ленин исемдәге Казан Житен комбинатына барыш.

Бирегә килүем — жил куып йөрү түгел иде. Ләкин... кунак булсаң, тыйнак бул дигәндәй, комбинатның туку фабрикасына кергәч, үземә кирәк кешене — астан сугулы станоклар цехының смена мастеры Клавдия Алексеевна Дарченкованы — сабыр гына көтеп алырга туры килде.

Мастер дигәннәре, өстенә зәңгәр халат киеп алган, бие-сыны спай, зәңгәр күзле, аксыл, чандыр йөзле яшь кенә, чибәр генә бер ханым булып чыкты.

— Цехка керергә телисезме? — дип, елмаеп кына сорау бирде ул миңа. Аннары, мин авызымны ачып ни әйтергә дә өлгермәдем, ишеккә юнәлде.

— Әйдәгез!

Әйдә икән әйдибез инде, шуның өчен килгән. Тукума үлчәү бүлегә аркылы цехка уздык.

Цех озын, киң. Ике як стеналары пыяладан гына диярсен — тәрәзәләр идәннән түшәмгә терәлә. Өч рәткә тезелгән йөздән артык туку станогы. Тавышка колагың тонар. Авызың колагыңа куеп сөйләүченең дә ни әйтүен аңлавы читен. Хәер, тукучы кызлар, илеп-үрелеп, авыз сузып маташмыйлар. Карыйм: мастер туктый, бездән өч-дүрт станок арада бер кыз, чәкән тутырган капчыгына кулы белән ишарәләп, нидер сөйли. Сөйли торгандыр инде — авызы ачыла да ябыла ич. Мастер аңа:

— Алып китегез! — дип кычкыра, һәм миңем гажәпсенеп торуымны күреп: — Без күнеккән инде. Иреннәребез кыймылдавыннан аңлашабыз, — ди.

Имәндә икән чикләвек! Елмайган ди иттем. Тукучылар үзләре сукранмыйлар икән, миңем жиллектән жил өрми, — артык төпченеп тормадым. Шулай да, колакларыма чүбек тыгарлык булып йөргән бер мәлене, күңелемә шундый уй килде: фән һәм техника дөньясында гажәп-сәер могҗизалар эшлängән тарихи чорда, туку фабрикаларында шау-шуны киметү мәсьәләсе хәл ителмәү аяныч. Ә бит бу туку фабрикаларында эшләүче миллионнарның сәламәтлек проблемасы. Һәм... хәл ителмәслек

проблема түгел. Күптән түгел генә Орел шәһәренең текстиль машиналары эшләү заводы аз тавышлы тигезләгеч (ровничная) машина ясап чыгарды. Димәк, аз тавышлы туку станоклары булдыру турында уйлау—конструкторлар һәм инженерларыбызның чираттагы бурычы булырга тиеш.

Бу цехта барысы да дип әйтерлек яшь кызлар, яшьләргә хас дәрт белән эшләүчеләр. Алар комбинатның күренекле эш осталары А. Богомолова, А. Горышин, Н. Миңнуллина, М. Хәбибуллина һәм башкалар белән иңсәне иңсәгә куеп, кулга-кул тотынышып, зур тырышлык күрсәтеп эшлиләр.

Дарченкова мине энә шул осталарның берсе, мастер ярдәмчесе Александр Иванович Горышин белән таныштырды. Горышин коммунистик хезмәт бригадасы дигән мактаулы исем алу өчен комбинатта беренче булып көрәш башлаучы Аня Исаева бригадасына хезмәт күрсәтә.

Безгә кул кысып танышу белән үк сүзгә керешергә мөмкин булмады. Эшнең иң кызган чагы иде...

* * *

Узган елның ноябрь урталарында «Комсомольская правда» газетасы Мәскәү-Сортировочная депосында башланып киткән патриотик хәрәкәт турында хәбәр итте. Моннан кырык ел элек нәкъ энә шул депода коммунистик шимбәләр уздырыла башлаган иде бит. В. И. Ленин ул хәрәкәтнең коммунизм төзүдә зур әһәмияте барын әйтте: аны «Бөек башлангыч» дип атады. Кырык елдан соң, Советлар Союзы Коммунистлар партиясенең XXI съезды алдыннан, совет халкы Жидеелык план буенча фикер алышкан көннәрдә, шул ук депода янәдән патриотик хәрәкәтне башлап жиберделәр: коммунистларча яшәргә һәм эшләргә!

Мәскәүнең Семеновская заставасы артындагы депода башланып киткән патриотик хәрәкәт коммунизм төзүдә җиң сызганып катнашырга теләүче миллионнар хәрәкәтенә әверелде.

Билгеле инде, үз алдыңа бурыч куеп: «Коммунистларча яшим һәм эшлим!» — дип ура кычкырып кына, кулыңнан эш килмәсә, ихтыярың чамалы булса, күпне куандыра алмыйсың. Туку фабрикасының комсомол комитеты секретаре Катя Варфоломеева әйтүенчә, Аня Исаева бригадасы кызлары йөкләмә алганда бу хакта сүзне уртага салып, ныклап сөйләшәләр. Төп бурыч итеп менә нәрсәләр алына:

1. Бүген кичәгедән, иртәгә бүгенгедән күбрәк продукция бирергә;
2. Гомуми, политик һәм техник белемне даими күтәрергә;
3. Үз-үзеңне тотуың белән башкаларга үрнәк булырга һәм шәхси интересны бөтен коллектив интересына буйсындырырга.

— Безнең ил коммунизм төзүгә керешеп, капиталистик дөньяга тыныч ярыш игълан итте һәм бу ярышта без җиңеп чыгачагыбызга шигебез юк! Шуңа күрә безнең үз алдыбызга куйган таләпләребез дә зур... коммунистларга хас, — диләр кызлар.

Коммунизм!..

В. И. Ленин Комсомолның III съездында сөйләгән речендә: «...бүген унбиш яшь тулган буын... коммунистик жәмгыятьне күрәчәк һәм бу жәмгыятьне үзе төзәчәк. Һәм ул тормышының бар бурычы энә шул жәмгыятьне төзү икәннен белеп торырга тиеш», — дигән иде.

Бөек юлбашчыбызның бу сүзләре бүген аеруча горур яңгырыйлар. Утызынчы еллардагы яшь буын техника буенча Американы куып житеп узып китәр өчен көрәште. Бүгенге яшьләр җан башына продукт житештерү буенча Американы узып китү өчен көрәшәләр. Утызынчы елларда социализм төзү башланган иде, бүгенге буын исә коммунизмга аяк басты.

Коммунизм!..

Жидееллыкның беренче елы хэерле эш белән башланды. Галәмгә Совет космик ракетасы жибәрелде. Ул хэзер Кояш әйләнәсендә, эллиптик орбитада хәрәкәт итә. Беренче ясалма планета! Ә уйлап карасаң, бу бит әле булачак бөөк эшләрнең чәчәге генә.

Менә шушы шартларда совет халкы капитализм дөнъясын тыныч ярышка чакыра. Без кыю сөйләшәбез, чөнки үзебезне бөтен яктан өстен һәм нык тоябыз.

2

Мастер ярдәмчесенең карамагына егерме сигез туку станогы бирелгән. Горышин смена дәвамында аларның тоткарсыз эшләүләрен тәмин итәргә тиеш. Эш җитәрлек. Әле кугыч ватыла, ул да түгел, тукуманың тыгызлыгын көйли торган арткы йөкне тигезләргә, я тешле тәгәрмәчне алмаштырып куярга кирәк була. Егерме сигез станокның егерме сигез төрле мәшәкате булуы мөмкин.

Мин кабат әйләнеп килгәндә, Александр Иванович һаман эштән бушамаган иде әле. Ул бик борчылган кыяфәт белән кырый станок янында кайнаша иде.

— Әле теге станокның бәләген көйләп кенә өлгергән идем. Инде бу-сы... кылысы ватылган. Белә бит вакытын, каһәр, — диде ул мине күреп, ләкин эшен бүлмәде.

«Бәләгә нәрсә дә, кылысы нәрсә икән инде моның?» — дип чигәмне кашып алдым. Шулай да, сер бирергә исәп юк. «Тисә тиенгә, тимәсә ботакка», — дидем дә, белдеклелек күрсәтеп, һич тә тәкәллефсез генә — Әйе... кылыс — мөһим деталь ул, — дигән булдым.

Горышин, миңа ышанасы килмичәрәк карап торды һәм, үз-үзенә сөйләнгәндәй:

— Кылыс — станокның йөрәге ул, — диде.

Ярар, мәйтәм, кәкре атсам да туры тиде әле бу. Шуңардан кәефем күтәрелеп, кыюрак кыландым. Бер кыз:

— Станокка якин тормагыз, шүре ычкынып китеп калынлыгыгызны үлчәмәгәе, — дигәч тә бик исем китмәде. Ычкынса соң! Күрмәгән нәрсәм түгел. Җиң очы белән борынымны сөртәргә өйрәнәп килгән елларда ук белә идем мин ул шүрене. Әни алача сукканда берсен, үзенә сиздерми генә алып, урталай ярып карый идем. Аннары... әни мине яра иде...

Шулай да бу шүреләр икеләтә зурлар, йөрешләре дә тиз. Мастер ярдәмчесе эшен түгәрәкләгәч тә, үзара гәпләшәргә булып, мастерлар бүлмәсенә киттек. Анда тавыш та әзрәк, шүреләр дә юк.

Брезент һәм капчыклык тукума тукучы кызлар — Коммунистик хезмәт бригадасы членнары мастер ярдәмчесе Горышин турында:

— Ул безнең остазыбыз, — диләр.

Бу һич тә ярарга тырышу түгел, бәлки кешене чын күңелдән ихтирам итү. Александр Ивановичның остаз булырлыгы бар. Комбинатта чирек гасыр эшли инде ул. Бирегә 1932 елны Фурманов шәһәрәннән килгән. Беренче елларын заправщик булып эшли. Соңыннан, аның сәләтле, тикшеренүчән егет икәнән сизеп алалар да мастер ярдәмчесе итеп куялар. Коммунист Горышин егерме алты ел эчендә йөзләргә кызларны «аякка бастырган» — туку эшенә өйрәткән. Бүген үзе җитәкчелек иткән бригада кызлары да беренче көннән башлап аның кул астында квалификацияле тукучылар булып житешкәннәр....

Бу хакта Александр Иванович мин язганча ук итеп сөйләмәде, билгеле. Эш кешесе мактанарга яратмый бит ул. Ләкин эш — мин язганча.

Горышин, чалгы пәке белән кыргандай шома, чиста башын (контузидән соң чәче коелган икән) сыйпаштыра. Азрак кысынкы, яшькелт

күзлөрөндө сүрэн елмаю чагылып китэ. Лэкин ябык, озынча йөзе жит-дилек саклый.

Беравык сүзсөз утырабыз. Мин язгалаган булам, ул, сизеп торам, моның сораулары күпме икэн, дип сабырсызланып утыра. Бэлки шуңа күрәдер, бу юлы мин сораулар биргәнне көтмәдә, үзе сүз башлады. Елмая төшөп:

— Комбинатта беренче булып безнең кызлар коммунистларча эшли башлавы минем өчен зур сөөнөч, — диде ул үз сүзлөрөнә азрак уңайсызланып. Аннары, шуннан артык сүзем юк инде, теләсәң нишлә, туган, дигәнсыман кепкасын башына чөйдө дә папирос кабызды. Иркөн күңелле, хөр фикерле кеше булып чыкты бу. Әлегә шул сүзен өзөп папирос көйрәтүе дә тикмәдән түгел. Үземне талкыма, кызлар турында сүзем бар, диюе булды, күрәсөң. Билгеле шулай. «Сөөнөч» дип, салпы яктан салам кыстырып азаплануы — сүзне кызларга борырга тырышуы.

Кызлар икэн, кызлар. Киттек цехка, кызлар янына. Тагын станоклар, тагын йөзләрчә станокларның дөпелдәгән тавышы...

Коммунистик хезмәт бригадасында унбер кыз икэн. Сер итеп кенә әйтим: берсеннән-берсе матурлар. Һәркайсы өчәр станокта эшли. Ә Мария Косолапова — дүрт станокчы.

Бригада еллык планны 10 октябрьга тутырган һәм планнан тыш 84500 буй метр тукума биргән. Ә инде 1959 елда планнан тыш 100 мең метр тукурга йөкләмә алган. Һәр тукучы алган йөкләмәсен намус белән үтәргә тырыша. Узган елның декабрь ае (коммунистларча эшли башлауның беренче ае) планы 136,5%ка үтәлеп, планнан тыш 12 мең метр брезент тукумасы бирелгән.

— Алган йөкләмәбезне үтәрбез дип уйлыйм, — ди Аня Исаева. Ә инде Горышин, әле кызларга, аннары станокларга күз салып, бер мизгел уйланып тора да:

— Арттырып үтәрбез! Декабрь аенда 12 мең метр бирдек ич. Яңа елда яңача эшләп, аена 10 ар мең метр гына бирсәк тә елына 120 мең метр жыела, — дип төзәтмә кертә.

120 мең метр! Утыз мең пар махсус киём дигән сүз ич бу! Һәм бу утыз мең пар махсус киём планнан тыш тукуылган брезенттан тегеләчәк бит. Бер караганда, күп тә түгел шикелле, ә яхшылабрак уйласаң... ярыйсы гына. Фабрика түгел, ә нибарысы унбер кешедән торган бригада гына бирә бит аны. Хәер, кызлар үзләре бик аң итмиләр.

— Шулай да эшләмәсәң, оятка килер, — диләр.

...Бригада членнары тик эш белән генә дан алырга, үз кабыкларына йомылып яшәргә уйламыйлар. Кызлар жәмәгать эшендә дә актив катнашалар. Аня Исаева үзе комбинат клубына, күмәк жыр түгәрәгенә йөри — жырчы; Шура Богомолова — профгруппорг; Нурация Шәйхетдинова — страхделегат; Нажия Зәйнуллина — жәмәгать инспекторы; Луиза Галеева — культура эшләрөн оештыручы. Кызлар бердәм коллектив булып яшиләр. Шимбә көннәрдә, эштән соң бергәләшөп, яңа спектакль, кинофильм карарга баралар.

Коллектив белән бер якка атларга, һәр жиргә өлгерергә, бер-беренә булышып, бердәм һәм дус яшәргә! — коммунистларча эшләргә сүз биргән кызларның девизлары шундый. Ә инде белемне күтәрү турында алар үзләрөнә тагын да таләпчәнрәкләр. Алган йөкләмәләрөндә бу хакта менә нәрсә язылган: «Укурга теләмәү аңсызлык һәм коллективны ихтирам итмәү булып саналачак».

Кызлар быел партия тарихын өйрәнү түгәрәгенә йөриләр. Ә яңа уку елында кичке мәктәпкә керергә жыеналар. Якын дүрт-биш ел эчөндә барысы да урта белемле булырга уйлыйлар. Бүгенгә тормыш, энә шулай эшкә дә, белем алуға да карашны үзгөртә.

— Урта мәктәпне тәмамлагач нишләргә уйлыйсыз? — дип сорау бирәм мин кызларга.

— Техникумга керергә телибез.

— Читтән торып укурга туры килер, — диләр кызлар.

Эшләр уку... Сүз юк, эштән соң, кайтып ял итәсе урынга, китапка баш ию жиңел түгел. Әлегә хәтле, барлы-юклы белем белән дә эшләр-гә, шуңа канәгать булып яшәргә күнгән кешегә бу бигрәк тә авыр. Лә-кин... жаны барның эшендә җае булыр, диләр бит. Ничәмә еллар эшләр, инде инәсеннән жебенә кадәр өйрәнәп өлгәргән ул кызлар өчен, шул ук таныш эшне тирәнтерәк, теоретик яктан өйрәнү артык зур мәшәкәт тә тудырмас. Һәрхәлдә алар үзләре шулай уйлыйлар.

Эш һәм укудан тыш, коллективта, гаиләдә үзенең тоту турында да кызлар кырт кисеп сөйләшәләр.

— Коммунистик хезмәт бригадасы икән, анда инде бар нәрсә дә ком-мунистларча булырга тиеш. Эштә дә эленке-салынкы йөрмә, башка ва-кытта да үз интересыңны гына кайгыртып, туры юлдан тайпылма, — ди Горышин.

Кызлар, килешеп:

— Билгеле шулай.

— Башкача булырга тиеш тә түгел, — диешәләр.

Ә инде Катя Горюнова кызарына, уңайсызланып башын ия. Иптәш кызлары алдында гаепле икән. Күптән түгел генә ул, беркемнән дә рөх-сәт сорамый-нитми, икенче бригададан бер кыз белән килешеп, сменасын алмашкан. Кыз кеше, серле генә эше булгандыр инде. Эмма ләкин иптәш кызлары аның сере-мере белән кызыксынып тормадылар. Алар аңа, артык ачуланмый гына, шулай да бик ачык, аңлаешлы итеп вәгазь укы-дылар. «Эшен булса киңәш сора, кирәк икән рөхсәт ал, үз белдеклеген белән йөрмә. Әгәр бу сүзгә колак салмасаң, син безгә иптәш түгел!» — диделәр аңа. Катя тукучы кыз, җеп ни өчен нечкә жиреннән өзәлүен белә. Аның нык чорналган йомгактан өзәләр каласы, ягъни коллективтан аерыласы килми.

— Гафу итегез, кызлар! Икенчеләй алай итмәм, акыллырак булыр-мын, — дип ышандырды ул иптәш кызларын. Соңыннан берәз елап та алды. Андый чакта шунсыз буламы соң!..

Бу күнелсез вакыйга бер Катя өчен генә түгел, башкалар өчен дә сабак. Туйдан соң такмак әйтеп йөрисең килмәсә, сүзенә хужа бул — таләп шундый!

Туку эше, үзе бер төрле булса да, күнелле, мавыктыргыч эш. Тукума-ның күзгә күренеп арта баруын карап торганда күнел кытыклана — аның тагын да күбрәк, тагын да әйбәтрәк булуын тели. Менә шуңа күрә, чәкәннәр бетә башладымы, кызлар ваемсыз йөрмиләр, эзерләү бүлегенә үзләре йөгәрәләр: тизрәк кыймылдагыз, минуты кадерле! Станокның берәр җире ватылдымы, мастер ярдәмчесенә үзләре булышалар — эш тоткарланмасын, минутлар бушка узмасын. Һәм никадәр тырышыбрак эшләрәләр, эшләре шулкадәр жиңелрәк, кызыграк булып тоела. Элегрәк, яңача эшли башлаганчы, авыр, матавыклы тоелган эшләр дә, хәзер йөрәкне җилкетә, үзенә тарта.

Якты хыял белән канатланып эшләүче кызларга карыйсың да, Гете-нең: «Хәрәкәт итәргә теләгән — тынычлыгын югалтсын!» дигән сүзләре искә төшә. Әйе, кешелекнең якты киләчәге — коммунизм җәмгыяте төзү-че, үз тынычлыгын гына кайгыртып, алма пеш — авызыма төш, дип кул кушырып утырырга яратмый, хәрәкәт итә.

Коммунистик хезмәт бригадалары комбинатның башка фабрикала-рында да бар. Шулардан берсе эрләү фабрикасында, Сания Ибраһимова бригадасы. Бу бригадада уникаль эрләүче кыз. Мастер ярдәмчесе Нәгыймә Миңнуллина әйтүенчә, кызлар беренче көннән үк «һөжүмгә күчкәннәр». Күз иярмәс тизлек белән бөтерелгән корыч орчыклар тагын да тизрәк бөтерелә башлаганнар диярсең. Эзерләү бүлегенә җеп чорнаган кәтүкләр көннән-көн күбрәк озатылып тора. Тик декабрь аенда гына да планнан

тыш тугыз тонна жеп эрлэнгән. Бригада эш нормасын көн саен арттырып үти. Бригада членнарыннан Мөкәдрәмә Галиәхметова, Мәйсәрә Галимова, Хәтимә Гатауллиналар — бөтен комбинатка билгеле производство алдынгылары. Бу бригаданың да үз алдына куйган максаты коммунистик ярыш таләпләренә бөтен яктан жавап бирерлек.

Коммунизм төзүче!..

Яхшы эшләргә, яхшы укырга һәм яхшы яшәргә! Бер уйласаң, бу эрләүче кызларны да, башка миллионнарча кызлар-егетләргә дә: «Менә шулай итегез, менә болай гына яшәгез!» — дип көчләүче юк бит. Ләкин... безнең совет кешесе тереклек итәр өчен түгел, матур итеп яшәр өчен туган. Ул үзенең яшәвен акларга тиеш, тормышының һәр почмагы да тулышып торырлык, һәр эш файдалы, экономик яктан гына түгел, мораль яктан да мәгънәви булырлык итеп яшәргә тиеш икәннән аңлый. Безнең совет кешесе бөек эшләр өчен туган, димәк... Герцен әйткәнчә, «төрле якка яшәргә», бар жиргә өлгерергә, барысын да белергә, барысы белән дә кызыксынырга тиеш. Үзең өчен генә яшәмә! Чөнки, бар тырышлыгың белән, жиде кат тир агызып хезмәт итсәң дә, син жәмгыять каршында бурычлы каласың, үз гомереңдә ул сиңа биргәннең бер чемемен дә түләп өлгерә алмыйсың. Шул жөмләдән, илебездә кузгалган бөек эшләр коммунизм иртәсен якынайту теләге йөрәкләрдә кайнар хисләр кузгата.

Коммунизм төзүче!.. Горур яңгырый. Кем генә шул горур исемгә лаек булырга теләмәс!..

* * *

Коммунистларча яшәргә һәм эшләргә сүз биргән тукучылар, эрләүчеләр үзләре һәм иптәшләре турында гына кайгыртмыйлар. Бер уңайдан киләчәгебез — балалар турында да искә алырга кирәк, диләр.

— Балаларны тәрбияләү турында сүз йөрткәндә, беренче урын ясле һәм балалар бакчасына бирелергә тиеш.

Дерес сүзгә жавап юк. Ата-аналары эштә булганда балалар өчен иң шәп урын — ясле һәм бакча. Чөнки, балалар бакчасында бирелгән тәрбияне, иң тәти нәнкәләр дә, иң әйбәт әбиләр дә, хәтта тәрбия эше, балалар психологиясе белән азымы-күпме таныш эти-әниләр дә бирә алмыйлар. Ә бит сүз бүгенге буыңга алмашка үсүчеләргә коммунистик тәрбия бирүнең яңа, революцион формасы турында бара. Инде килеп, икенче ягын да онытырга ярамый. Күңел биреп эшлим дигәндә генә: «Өемдә балаларым калды, нишлиләр икән инде», — дип уйланып йөрсәң, әтими син, әниме син — барыбер, жан тынычлыгың югала, кулың эштә, күңелен өйдә була.

Кызгакычка каршы, Казан Житен комбинатында (һәм бер биредә генә түгел) балаларын яслегә, бакчага урнаштыра алмаучылар шактый әле. Сер түгел, әлегә хәтле бу мәсьәлә еш кына арткы планда була килгән. Комбинат ишек алдын яшелләндерү быел гына исләренә төшкән кебек, балалар бакчалары турында ныклап уйларга кирәклегә дә комбинат житақчеләренең тик быел гына башларына кергән. 1959 елның февраленә 60 урынлы яңа ясле эшли башларга тиеш. Бабайлар әйтмешли, соң булса да, уң булсын.

Комбинатка дүртәр катлы йортлар салу өчен Краснококшайская, Повстанческая һәм Чкалов исемендәге урамнарда тулы бер кварталлык урын бирелгән. Тукучыларның шул булачак поселокларында салыначак беренче йортларда иң элек итек-читеккә баш сабу урыннары түгел, ә балалар бакчасы, ясле ачу планлаштырылса, «савабы» зуррак булыр иде, билгеле.

Партиябезнең XXI съезды алдыннан башланып киткән коммунистик ярышның нәтижеләре Житен комбинатында нык сизелә. Бу хакта телгә алып сөйләрлек бар.

Казанда кем дә белә: Ленин исемендәге Житен комбинаты — югары техника белән жиһазландырылган эре предприятие. Сүз уңаеннан әйткәндә, ул электә дә зур иде. Ләкин аның бүгенге хәлен узганы белән чагыштырып булмый. Эгәр утызынчы-кырыгынчы елларда комбинат тәүлегенә унсигез-унтугыз мең буй метр тукума эшләп чыгарган булса, хәзер шул ук производство мәйданында илле биш-алтмыш мең буй метр тукума житештерә. Моның төп сәре — техниканың һәм, аннан да битәр, хезмәт житештерүчәнлегенә тулаем үсешендә.

Әйе, елына миллионнарча сумлык продукция бирә торган мондый предприятиенә аты олы, кабыргасы коры дип булмый. Комбинат айдан-айга, кварталдан-кварталга производство планын арттырып үти. 1958 ел планы бөтен күрсәткечләр буенча да үтәлү белән бергә, планнан тыш дүрт йөз утыз тонна таралган житен сүсә, өч йөз кырык тонна жеп, сигез йөз егерме мең буй метр тупас һәм сигез йөз житмеш мең буй метр эзер тукума житештерде. Продукциянең үзкыйммәтен төшерү һәм чималга экономия ясау өчен көрәшеп планнан тыш жиде миллион биш йөз мең сум мая тупланды. Продукция «сан плюс сыйфат» принцибынан чыгып эшләнә. Шуңа күрә дә комбинат маркасы мактаулы. Мисал өчен шуны гына алыяк: узган елның соңгы көннәрендә ерак Үзбәкстаннан бер хат килеп төшә. «Продукцияне үз вакытында жибәрүгез өчен безнең туку фабрикасы коллективы сезгә зур рәхмәт белдерә... Киләчәктә дә шулай югары сыйфатлы брезент тукумасы эшләгез. Янадан-яңа уңышларга ирешегез!» — диелә ул хатта. Андый хатлар, котлау телеграммалары әледән-әле килеп тора.

Жидееллык план коллектив каршына яңа бурычлар куя. Комбинат директоры Виктор Константинович Успенский әйтүенчә, менә нәрсәләр планлаштырылган: тегү цехында капчыклар тегү 470 мең данәгә артырга тиеш. Эрләү фабрикасында жеп эрләү 1959 елда (бөтен саннар 1958 ел планы белән чагыштырма рәвештә алына) 1. 125 тоннага артачак. Туку фабрикасының планы миллион буй метрга күтәрелә. Эрләү фабрикасында яңа жиһазлар (8 эрләү машинасы, 21 тасма машинасы, 11 таратып салу машинасы һ. б.) куелса, тегү фабрикасы әлегә өстәмә бер миллион метр тукуманы фәкать хезмәт житештерүчәнлеген тагын да күтәрү, коммунистик ярышны тагын да кинрәк жәелдерү исәбенә генә бирергә тиеш...

— Бу бурычларны намус белән үтәүдә, бәхәссез, коммунистик хезмәт бригадаларының роле зур булачак, — ди Виктор Константинович.

Жидееллык план нигезендә якин арада авыр йөкләрне күтәрү һәм күчереп йөртү эшләрен механикалаштыруны тәмамлау билгеләнә. Гомумән, комбинатта производствоны механикалаштыру һәм конвейерлаштыруга зур игътибар биреләчәк.

Санап киткән фактлар СССР житен промышленностеның перспектив планы нигезендә эшли торган комбинатның производство куәте үсүен раслай. Жидееллык план буенча нигездә житен тукумалары житештерү 155 миллион метрга артырга тиеш. Моңа ирешүдә В. И. Ленин исемендәге Казан Житен комбинаты коллективы да, коммунизм төзүче бөтен совет халкы белән бергә, зур көч һәм омтылыш белән эшли.

... Заманында В. И. Ленин бөтен дөньяга билгеле язучы-фантаст Герберт Уэллсны Россияне электрлаштыру планы белән таныштырган. Күренекле язучы «Кремль хыялчысына» ышанырга базмаган. Гасырлар дәвамында таланып килгән фәкыйрь, сугыш елларында барлы-юклы промышленность предприятиеләре дә жимерелеп беткән, экономик яктан

дөньяда иң артта калган бу илдә шундый бөөк эшләрне үтәп чыгар көч, мөмкинлек булуына Уэллс кына түгел, капитализм дөньясының башка күренекле кешеләре дә әкият дип кенә караганнар.

Бөөк юлбашчыбыз шул чакны Герберт Уэллска Россиядә ниләр эшләнәнен күрер өчен тагын ун елдан соң килеп чыгарга тәкъдим иткән.

Советлар Россиясе ун ел эчендә чыннан да әкият итеп сөйләрлек эшләр башкарды. Бу кыска гына вакыт совет халкына Англия капитализмы тик йөз ел эчендә генә ирешә алган экономик күтәрелешкә ирешү өчен житте.

Аннан бирле күп жыллар исте, күп сулар акты инде. Капиталистик идеология инглиз язучысына безнең илебездә башланачак бөөк эшләр планының реаль булуын аңларга комачаулаган иде. Ләкин бүген, утыз сигез елдан соң, капиталистлар, совет коммунистлары үзләренең жидееллык планнарын күтәреп чыккач, теге вакыттагы кебек: «Буш хыял!» — дип лаф орырга базмыйлар. Кая ул! Алар хәзер чери башлаган капитализмның экономика капчыгы буйлап шартламагае дип борчылалар.

Юк, совет халкы — буш хыял белән юанырга күнгән йомшак сеңерле, мескен халык түгел. Ул матур киләчәккә кыю карый һәм алдан ук:

— 1965 елны, мәйлегез булса, безгә рәхим итегез, әфәнделәр! Жиде ел эчендә совет халкы ниләр эшләнәнен күрер китегез! — дип чакырып куя.

Советлар Союзы күгенә сүнмәс кояш — коммунизм кояшы күтәрелә. Менә монысына инде бүген үк карап сокланырга була.

М. КОЛОДИН

НЕФТЬ ЧЫККАН ЯКЛАРДА

I

Халык арасында яхшы эйберне алтын белән тигләү гадәткә кереп киткән. «Алтын кебек эйбәт эйбер», — диләр. Кешеләргә карата да «кеше генә түгел, алтын ул» дигән әйтемиң таралган. Бу бик табигый, чөнки алтын ул — матур да, озак гомерле дә. Ләкин дөньяда алтынга торырлык бүтән эйберләр дә бар. Мәсәлән, Илэк елгасы буенда тоз чыгаруда эшләүчеләр тозны алтынга караганда да кыйммәтрәк йөртәләр. Тоз чыгаручыларга багышланган моннан берничә ел элек Оренбургта басылып чыккан бер китапны юкка гына «Алтыннан кыйммәтрәк» дип атамаганнар.

Ә нефть? Аңардан да киң файдаланыла торган эйбер табигатьте тагын бармы икән?.. Ул машиналарга жан кертә, аңардан ничәмә-ничә төрле эйберләр ясыйлар. Нефтьчеләрдән: «Нефть алтыннан кыйммәтрәк», — дигән сүзләргә еш ишетергә була. Болытлы көнне генә нефть кара булып күренә. Сөз аңа кояшлы көнне карагыз: төсө белән дә нәкъ алтын кебек ялтырый...

Ләкин барысыннан да кыйммәте — кеше. Алтынны да ул таба, девон тирәнлегеннән нефть фонтаннарын да чыгара, куәтле турбиналар ярдәмендә су көчен файдалы электр энергиясенә әверелдерә, атом төшен таркалырга мәжбүр итә, Галәмгә космик корабльләр жиберә. Кеше нәрсәгә генә сәләтле түгел ул!..

Татарстанда нефть чыга башлауга әллә ни күп гомер үтмәде әле. Шуңа карамастан, республикабыз «кара алтын иле» буларак бөтен Советлар Союзына, алай гына да түгел, бөтен дөньяга танылды инде.

Ромашкинода нефть табылуга ун гына ел үтте әле. Ә республикабызның йөзө ничек үзгәрде! Буш урыннарда Әлмәт, Лениногорск кебек зур-зур шәһәрләр, бик күп эшче поселоклары үсеп чыкты. Элек беркатлы агач йортлардан гына торган Бөгелмә шәһәрен, Азнакайны хәзер танырлык та түгел. Кырларда, тау битләрендә нефть вышкалары калкып чыкты, республикабыздан йөзләргә, меңнәргә километрларга нефть һәм газ үткәргеч трубалар сузылды. Бу якларны танымаслык итеп үзгәрткән хезмәт кешеләренә Ватаныбыз рәхмәт әйтә, чөнки алар көннән-көн күбрәк кара алтын чыгаралар, яңадан-яңа нефть ятмаларын табалар; алар тагын да матуррак булачак иртәгәгә көн өчен — коммунизм өчен эшлиләр...

II

Һәр уңыш кешеләрдә шатлык тудыра, киләчәккә өметне, шул киләчәкне тизрәк булдыру теләген арттыра. 1955 елда Алабуга һәм Бондюг тирәләрендә нефть ятмалары табылу турында хәбәр таралды. Кешеләр-

дә шул нефтьне үз күзе белән күрәсе килү теләге туды. Тирә-күрше авыллардан колхозчылар, эшчеләр килде бирегә. Алар Виктор Зимлянунин бригадасы бораулаган скважинадан нефть чыгуын күрергә жыелганнар иде. Махсус казылган зур һәм тирән чокырга нефть инде тула язган. Кешеләр алтын төсә белән ялтырап торган бу сыеклыкка йомычкалар, таяклар маналар, аңа бармакларын манып карыйлар.

— Сыеграк шул... куерак булса, арба майларга бик шәп буласы икән...

— Бик шәп нәрсә. Движокларны бик шәп эшләтә ул...

Кешеләрнең телендә гел нефть кенә. Алар нефтьнең Кама буйларын үзгәртәчәге турында сөйләләр, нефтьнең төрле үзенчәлекләре турында бәхәсләшәләр. Кешеләр ялгышмадылар: тиздән Кама буйлары үзгәрә башлады, бирегә корыч трубалар, компрессорлар, лебедкалар, насослар китерелде. Кешеләр үз илләренен куәтен тагын бер кабат үз күзләре белән күрделәр. Чыннан да, зур энергетик предприятиенә хәтерләтә торган бер скважина гына да ярты миллион сумга төшкәч, меңнәрчә скважиналарны бораулау өчен дәүләтнең никадәр бай, никадәр куәтле булуы кирәк!..

Татарстанның нефть промыселларында әле күптән түгел генә цементлау агрегатлары күренә башлады. Аларның насослары гына да өч йөз атмосфера басымлы. Ә нефтьчеләр аның белән идарә итү эшенә бик тиз өйрәнделәр. Әйтерсәң, бу агрегат аларга күптән таныш. Хәзер трубаларны күтәргәндә механик кыскачларны эшче кнопка ярдәмендә генә йөртә. Бораулау бригадасы хезмәтен бу автомат әллә ничә тапкыр җиңеләйтте.

Техниканың болай туктаусыз үсүе нефтьчеләрнең хезмәт нәтижеләрен дә һаман үстергәннән үстерә. Үткән биш ел эчендә республикабызда бораулауның күләме унбер тапкырдан артыграк үстә. Әле күптән түгел генә мең сигез йөз метр тирәнлегендәге девон скважинасын бораулау өчен сигездән алып ун айга тикле вакыт китә иде. Ә хәзер Ә. Вәлиев, В. Ермаков, В. Гурьянов, Д. Тулышев һ. б. бригадалары андый скважинаны ун-унике көндә бораулыйлар. 1953 елда Татарстанда йөз егерме тугыз бораулау бригадасы эшләсә, хәзер алар йөз дә бер генә, ә үзләре ике тапкырдан артыграк бораулыйлар. Бер метр бораулау өчен киткән хезмәтнең үзкыйммәте дә ике мәртәбә кимеде.

Техника үсеше, алдынгы технологияне куллану (турбина белән бораулау, балчык эремәсе урынына су куллану), мастерларның һәм эшчеләрнең осталыклары камилләшү, менә шундый матур нәтижеләргә китерде.

Боларга совет нефтьчеләренең ярышып эшләүләре дә өстәлү нәтиҗәсе тагы да күренешләрәк итте...

Читләрендә зифа каеннар үсеп утырган, өч почмакланып килгән зур гына мәйданда Мөгаллим Гыймазов, Газим Гайфуллин һәм Петр Бойко бригадалары эшли.

Бу бригадаларның һәм анда эшләүче мастерларның даны еракларга таралган...

СССР Верховный Советы депутаты Гыймазов бригадасына без кичкырын килеп төште. Озакламый «Победа»сы белән Гайфуллин дә бирегә килеп җитте. Аның бригадасы Гыймазов бригадасы белән ярыша икән. Без Гайфуллиннан бригадалар арасындагы бу ярыш турында, алган йөкләмәләренең үтәлеше турында сораштык. Газим сүзгә саран, ләкин һәр сүзә күп мәгънәне аңлата иде.

— Безнең ярыш болай бара, — дип башлады ул сүзен. — Скважинаны бораулый башлау белән бер-беребезнең эшеннән күзебезне алмыйбыз. Беребез аз гына узып китсә, икенчебез тизрәк аны куып җитеп, узып китәргә тырыша. Мин Татарстанда нефтьтә 1949 елдан бирле эшлим. Тәҗрибә дә бар шикелле, эшне дә беләм кебек — әллә ничә мең

метр жир борауладым. Ә өйрәнергә һаман кирәк икән. Менә мин еш
ына Мөгаллим янына барам. Барам, аларның эшен карыйм, яңалык-
арын күреп, өйрәнәп китәм. Кайткач, егетләргә сөйлим. Без дә аларча
шли башлыйбыз... Бервакыт Гыймазов ялга китте. Аның бригадасы
скважинага эремәне дәрәс ағызмаган булып чыкты. Без алардан узып
киттек. Тегеләр моны беләп алдылар да тырыша башладылар. Берәздән
алар бездән илле-алтмыш метрга узып киттеләр. Әллә ни күп тә түгел.
Тәкин ятсаң, күзгә йокы керми... Кайвакыт Мөгаллим һәм Бойко янына
көнгә берничә тапкыр барып кайтасың...

— Шундый вакытлар да була, — дип дәвам итте ул, — кинәт борау
яки бүтән берәр нәрсә житешми. Актүбәгә, конторга барып кайтырга
ерәк. Гыймазов яки Бойко янына йөгәрәсен. Алар ярты сүздән үк эшнең
нәрсәдә икәнән беләп алалар, кирәк әйберне үз запасларыннан бирә-
ләр... Бервакыт мин Гыймазов бригадасының кальцийлаштырылган сода,
су һәм цемент кушып әзерләнгән эремә куллануын беләп алдым. Бу
эремә эшне шактый тизләтә икән. Без дә аны куллана башладык. Бездән
күреп Бойко һәм мастер Баклушин бригадалары да шулай эшли башла-
дылар...

«Әйе, үзара ярдәмләшеп эшләү—совет кешеләренә хас сыйфат, — дип
уйладым мин, Гайфуллин сүзеннән туктагач. — Аларда көнләшү, бер-бер-
сенә эшенә зыян китерергә тырышу юк, чөнки алар бер максат белән,
илебезнең, халкыбызның байлыгын арттыру максаты белән эшлиләр...»

Нефть турында язылган төрле дәрәсләкләрдә, популяр брошюралар-
да бораулау эше озак вакытлар буена пар көче, чуен дары, примитив
бораулар ярдәмендә алып барылуы әйтелә. Фән һәм ижади фикерләү
яңа, камилләшкән бораулар тудырды. Бу элеккеге карашларны, норма-
ларны жимереп ташлады, эшне бердән үк җиңеләйтте.

Фәнни-тикшеренү учреждениеләре, заводлар борауның сыйфатын,
аның ныклыгын тагы да арттыруны өзлексез кайгырталар. Шулай да
борау девон заманындагы чакма ташларны, доломитларны бораулаган-
да хәзер дә әле бик тиз эштән чыга. Борау алмаштыру озак вакыт сорый.
Бораулаучылар заводлар алдына таләп куялар: борауның уртача борау-
лау сәләте минимум йөз-йөз илле метр булырга тиеш, — диләр. Ә. Вәлиев
бригадасы, 4752 номерлы скважинаны бораулаганда, бер борау белән
кырык ике метр да егерме өч сантиметр бораулаган. Хәзер бу иң югары
күрсәткеч санала. Ә алда «минимум» — йөз-йөз илле метр бораулау
тора, ә аның никадәр файда бирәсен күз алдына китергез!

Нефтьчеләрнең бу таләбе тормышка ашар дип ышанырга була. Өлеш-
чә инде ул тормышка да ашты. 1958 елның 13 октябрендә инженер-
мастер Виктор Гурьянов бригадасы 947 номерлы скважинаны бораулау
эшен, планда билгеләнгән караганда, унсигез тәүлеккә алдан төгәл-
ләде. Коммерческий тизлек станок-айга биш мең өч йөз утыз метр булды!
Гурьянов бу скважинаны бораулаганда Пермь заводында ясалган
11 нче номер борау белән эшләде. Берничә көннән соң (17 нче октябрьда)
«Татбурнефть» трестының дүртенче конторасы бораулаучысы Әхмәт
Вәлиев Гурьянов рекордын да узып китте: ул ике йөз утыз җиде сәгать
эчендә мең сигез йөз уналты метр бораулады. Аның коммерческий тиз-
легә Гурьяновныкыннан йөз сиксән җиде метрга артык булды. Бүген,
бүген булмаса иртәгә бу күрсәткечне дә узып китүче булыр. Менә бит
ул ничек!

* * *

...Юл әле кырлар буйлап, әле таулар арасыннан уза. Юлдан өзлек-
сез агым булып машиналар йөрәп тора. Алар жир астында, тирәндә
яшеренәп яткан «кара алтын»ны жир өстенә чыгарып бирүче нефтьчеләр
өчен тау-тау йөк төягәннәр.

Кая гына карама — вышкалар, көмөш кебек ялтырап күрөнгөн нефть баклары, нефть, газ, су үткөрү трубалары өчөн яңа гына казылган каналулар... Эңе тегендэрэк бу яклар өчөн бик гади, э безнең өчөн кызыклы күрөнеш: куэтле алты трактор башын күккэ чөйгөн вышканы сөйрәп баралар...

III

Менэ без Лениногорск районының «Уңыш» колхозында. Фермаларны, силос корылмаларын, сиксэн гектарга жэелгән жилэк-жимеш бакчаларын карап йөрибез. Аннары партиянең шәһәр комитеты секретаре Лавреньев иптәш белән колхоз идарәсенә керәбез. Председатель Вагыйз Хафизов, аның урынбасары, бригадирлар безне ачык чырай белән каршы алалар...

Ишектән кыскарак буйлы, олы яшьтәге бер кеше килеп керде. Ул кулына тоткан чиләген өстәлгә китереп куйды. Чиләк газета белән капланган иде.

— Нәрсә булыр икән ул чиләк эчендә? — дип, ихтыярсыз бер-беребезгә караштык.

Бу кеше — республикабызның атаклы бакчачысы, мичуринчы Шәрифжан абзый Сәлимжанов булып чыкты.

— Үзебездә үскән йөзем жимешеннән авыз итегез, — диде ул, чиләк өстендәге газетаны алып.

— Кара диңгез буйларында житешкән диярсең! — дип сокландык без, тәмләп карагач.

Шәрифжан абзыйга, аның авылдашларына сиксэн гектар жир биләгән бакчаны үстерү, менә бу Зәй-Каратай виноградын житештерү өчөн гажәп күп көч түгәргә, хезмәт куярга туры килгәндер! Хәзер бу бакчага керсәгез, исегез китәр: Кырым дип уйларсың.

Бакчачылык эшенә жаны-тәне белән бирелгән Шәрифжан абзый инде житмеш яшкә житеп килә. Күптән түгел аны зур хөрмәт белән пенсиягә чыгарганнар. Ләкин ул өендә тик ятмый, эшсез өйдә тик ятуны ул күз алдына да китерә алмый. Ул андый кеше түгел. Шәрифжан абзый әле дә гел аяк өстендә, һаман теге яки бу эш артыннан йөри. Житмәгән жире юк!

— Йөземне безнең якларда күбрәк үстерәсе иде. Бүтән колхозлар да кызыксынсыннар иде аның белән, — ди ул. — Без ярдәм күрсәтергә һәрвакыт әзербез...

— Хезмәтең әрәм китмәс, Шәрифжан абзый, — диләр аңа идарәдәгеләр. — Син бик кирәкле кеше безгә. Берәр эш булды исә, сиңа йөгерәбез ич...

Картның йөзе яктырып китә, битендә мөлаем жыерчыклар барлыкка килә.

Табигатьне үзгәртүче кеше үзе дә үзгәрә ул, киң күңеллегә әверелә. Советлар власте шартларында яшәүче хезмәт кешесенең рухы, аның эчке дөньясы явыз, эчкерле көнләшүдән, эшәке астыртынлыктан, үз белгәннен явыз ният белән башкалардан яшерергә теләүдән азат ул. Павел Бажов хикәяләреннән укып беләбез: элек заманда Урал осталары, булат корык кою серен беркемгә дә әйтмәгәннәр, «көндәш»ләр күбәясеннән, эш буламаудан курыкканнар. Ул серне алар үләр алдыннан улларына гына чишкәннәр. Күп вакытта сер үзенең иясе белән кабергә дә китеп барган.

Ә Шәрифжан абзыйга серен нигә яшереп торырга! Аның бөтен эше күз алдында. Аның зур батырлыкка тиң хезмәте — халык өчен. Үз хезмәте жимешләреннән халыкның күбрәк файдалануын кайгырта ул.

— Иван Владимирович Мичуринга, — ди Шәрифжан абзый авылдашларына, үзенең остазы турында сөйләгәндә, — яңа төр жимешләр

булдыру өчен бик күп көч түгәргә туры килгән. Эмма ул кыенлык алдында башын имәгән, үзенекен эшләгән. Яңа нәрсә бик тиз генә барлыкка килми ул. Ә инде бер бөреләнсә, көч алса, аны берни дә тотып тора алмый...

IV

Катлаулы һәм авыр тормыш мәктәбен үткән карт бакчачы бик хаклы: яңалыкны берни дә тотып тора алмый, нинди генә каршылыктар, нинди генә киртәләр булмасын, ул аларны жиңә һәм үзенә юл сала. Нефть районнарында очраган күп нәрсә моның ачык мисалы булып тора.

Татарстанда бораулау һәм нефть чыгаруның үсүе, киңәюе сәбәпләрен кабат әйләнеп эзләп башласан, ике нәрсә күз алдына килеп баса: турбобурлар һәм эре блоктар. Алар икесе дә гажәп күп һәм киң кулланыла хәзер. Әлбәттә, биредәге нефть ятмаларының зур булуын да истән чыгарырга ярамый. Хәзер бер бригада да турбобурга кырын карамый инде. Хәер, әгәр хәзер дә аны кайберәүләр кире каксалар, бу яулап алынган позициядән артка чигенү, хәтта жинаять булыр иде. Ә бит әле күптән түгел генә турбобур куллануны административ юл белән мәжбүр итеп кертәргә туры килгән. «Әлмәтбурнефть» управляющие, яшъ инженер Валерий Иванович Игровский бу турыда менә нәрсә сөйли:

— Элек еш кына болай була иде: буровойга инженер килә дә турбобурны эшләтә башлый. Ул бригадада вакытта бораулаучылар турбобур белән эшлиләр. Инженер киттеме, турбобур туктала, тагын элеккечә эшләргә керешәләр. Искегә гадәтләнгәннәр, яңа ысул белән мәшәкәтләнәселәре килми иде... Менә бер заман, эшли, аңлата торгач, турбобурның тәмен белеп алмасыннармы. Барысы да аны мактый, өстен күрә башлады.

Акрынлап нефтьчеләр арасыннан жыелышларда чыгыш ясаучылар да турбобурның әһәмияте турында сүз кузгаталар:

— Турбобурны куллану нәтижәсендә без шундый-шундый уңышларга ирештек... Турбобур булмаса, без аларны күрә алмаган булыр идек, — диләр.

Вышкаларны блоктарга урнаштыру мәсьәләсе белән дә шундый ук хәл килеп чыккан. Баштарак бораулаучылар бу алымнан, төрле сәбәпләр табып, кул селтәргә тырышканнар. Ә бу алым белән вышканы күчерү сүтеп күчерүгә караганда вакытны бик күпкә азрак ала, арзанга да төшә.

Эш вакытын кыскарту, тизлек — хезмәт житештерүчәнлеген арттыруның, үзкыйммәтне арзайтуның бетмәс-төкәнмәс резервы ул, дөүләт акчасын, халык байлыгын саклап калу ул.

Бораулау эшендә электр челтәре өзелү, балчык эремәсе, төрле эш кораллары үз вакытында килеп житмәү аркасында тукталып торулар бөтенләй бетерелсә, бигрәк тә әйбәт булыр иде. Киләчәктә, әлбәттә, шулай булыр. Ләкин хәзер әле теге яки бу гаеп белән тукталып, эшләми торулар шактый вакытны ала. Менә шуңа күрә дә һәр жыелышта, һәр утырышта бу мәсьәләгә карата сүз чыга. «Тукталып, эшсез торуларны минимумга кадәр бетерергә кирәк», — диләр нефтьчеләр...

V

Без нефтьчеләрнең уңышлары турында шатлыклы хәбәрләрне еш ишетәбез. Әле теге яки бу бригада планнан тыш йөзләргә метр бораулаган, әле нефть куу күләме арткан, әле яңа йорт салу тәмамланган... Халыкларның бәхетле киләчәге, илебездә коммунизм төзү өчен барган бөек көрәштә ирешелгән бу уңышлар турында ишеткәч, бездә чын-чынлап горурлану хисе туа.

Алдыңгы бригадаларның шундый уңышларына карата:

— Алар өчен нәрсә ул. Аларга бит кирәк-яракларның, инструментларның барысын да яңасын бирәләр, — диючеләрне дә очратырга була. Алай диючеләр бик гади бер хакыйкәтне аңламыйлар: бирелгән техникадан чынлап файдалана белү, аны камилләштерү дигән нәрсә дә бар бит. Ә камилләштерелгән эш коралын кайда да булса сынап карарга кирәк. Аны, әлбәттә, башта яхшы эшләүче бригадалар сыный. Шуны да әйтергә кирәк, андый бригадада эшләүчеләр техниканы үзләре үк камилләштерәләр дә. Кыю рәвештә яңалыкны кертү, машинаның теге яки бу детален камилләштерү нәтижәсендә алар алдыңгы да...

Нефть районнарына барсаң, анда һәркөнне яңадан-яңа һәм әһәмиятле вакыйгаларны күрәсең.

1957 елның жәендә элек мастер булып эшләгән, хәзер Мәскәү нефть институты студенты Македонов каникул вакытында ял итәргә Азнакайга кайта һәм диплом яклау өчен үзенә бригада бирүне сорый. Аның үтенечен канәгатьләндерәләр. Бригадага егетләрнең менә дигәннәре килә. 1351 номерлы скважинаны бораулаганда алар бик зур йөкләмә алалар һәм нәтижә күпләр өчен һич көтелмәгәнчә булып чыга: утыз алты көндә эшләнәсе эш унбер көндә тәмамлана! Алар станок-айга дүрт мең биш йөз алтмыш тугыз метр тизлек белән бораулыйлар.

— Су белән борауладык, — ди Николай Македонов. — Берничә ел элек балчык эремәсе урынына су тәкъдим ителгәч, аңа каршы килүчеләр күп булды. Ләкин хәзер су белән эшләү бик киң керде инде.

Нефть басымын арттыру өчен нефтьчеләр елдан-ел күбрәк су таләп итәләр. Аларның бу таләпләрен канәгатьләндерү йөзеннән хөкүмәт, уңарча миллион сумнарга төшереп, су саклагычлар төзи. Күптән түгел генә терлекләр утлап йөргән җирдә барлыкка килгән Қарабаш дингезе — энә шуларның берсе...

Буровойларда тагын бер нәрсә күзгә ташлана: скважина бораулау эше торган саен техник яктан төгәлрәк башкарыла. Югары хезмәт културасы тизлекне үстерә барырга, җиһазларны күп өлеш кинрәк файдаланырга мөмкинлек бирә. Моннан ел ярымнар гына элек кечерәк диаметрлы турбобур белән бораулауның уңай яклары турында сөйләләр иде. Инженерлар аның уңай якларын конкрет әйтеп тә бирделәр: турбобурның диаметры кимесә, димәк, турбобурның авырлыгы да кими, диделәр. Бораулау өчен электр энергиясе дә азрак китчәген күрсәттеләр. Һәм ул идея тиздән тормышка да ашты. Кечкенә диаметрлы турбобурларга сорау бермә-бер артты. Гомумән турбобур белән эшли башлау һәм аны производствога кертүдә Татарстан нефтьчеләре актив катнаштылар.

Турбобур бораулау эшендә мөмкинчәләр тудырды. Моңа кадәр совет инженерларының бу ачышларын танырга теләмәгән америкалылар да хәзер турбобурдан башка бораулау тизлеген арттырып булмасын аңладылар: алар Советлар Союзынан турбобурның техник документациясен сатып алдылар...

VI

Республикабызның нефть районнарында чын-чыннан ижат белән сугарылган, романтика белән тулы киң колачлы көрәш бара. Чын-чынлап ижади көрәш бу, чөнки нефтьче хезмәте — бер үк алымнарны суырып кабатлау түгел ул, анда өзлексез яңалык өстәлә тора. Бораулаучы яхшы белә: һәр скважинаның — гәрчә берничә скважина рәттән борауланса да — үз юлы, үз капризы, үзенчәлеге бар. Әгәр дә эш уңай барса, механизм, инструмент бердәм эшли икән, хезмәт кешесенең шатлыгын әйтеп бетерү мөмкин түгел.

Тормышны чын йөрәктән сөйгән Горький бер хикәясендә нык торучылар, ихтыяр көчләре, үзләренең бердәмлекләре аркасында стихияне

жиңгән кешеләрне кочаклап үбәсе килүе турында яза. Зур нефть өчен көрәш алып барган батыр хезмәт кешеләренә карата да шундый теләк туа. Монда — индустриянең алдынгы сызыгы, монда — көрәш, иртәге көн өчен, коммунизм өчен зур көрәш бара. Мондагы кешеләр күз алдына гади кешеләр генә булып түгел, әкиятләрдәге гажәеп баһадирлар булып килеп баса. Алар арасында Ватан сулышын ныграк сизәсен.

Без күп кенә буровойларда булдық. Алар арасында төрлесе бар: алдынгылары да, уртачалары да, артта калучылар да. Кызыклысы шул: беренчеләре — ирешелгән уңышлары белән тынычланып калмаганның, икенчеләре — алдынгыларны куып житәргә омтылалар, ә өченчеләре — безнең артталыкның сәбәбе нәрсәдә дип, үз-үзләрен тикшерәләр; алар артталыктан чыгу, башкалар белән тигезләнү өчен юллар эзлиләр.

Әмма барысының да максаты бер:

— Тирәннән-тирәнгә бораулыйк. Ватанга күбрәк нефть бирик!

Бу бердәм максат кешеләрне яңадан-яңа хезмәт батырлыкларына өндирә!



Кайчандыр бер скважинаны бораулау еллар буга дәвам иткән. Бу өлкәдә белем арткан саен, җиһазлар камилләшкән саен бораулау өчен киткән вакыт та кыскара барган: баштарак ул вакыт айлар белән исәпләнгән, ә хәзер көннәр белән генә чикләнә. Нефтьчеләр инде бер скважинаны бер-ике борау белән генә бораулап бетерү турында хыялланалар. Хәзер бораулар чагыштыргысыз яхшырды. Кечерәйтелгән диаметрлы борау куллану — бу өлкәдә революцион үсеш бирде. Ә эшче сыйныфы һәрвакыт революциягә бөтен көч белән яклай. Инженер В. Мищевич исәпләп чыгарганча, 8 нче номерлы борау белән бораулаганда бораулап чыгарыла торган туфракның күләме алтмыш процентка кимегән, ә металл конструкцияләр утыз биш процентка җиңеләйгән. Шулай ук цемент һәм балчык та азрак тотыла икән. Димәк, уникаль дюймлы борауны яклауның кирәге юк!..

Без Лениногорск нефтьчеләре янында. Менә 3934 номерлы буровой. Дмитрий Васильевич Тулышев безгә биредә эшләүче бригада членнарын дулкынландырган нәрсәләр, аларның шатлыклары, омтылышлары турында сөйли:

— Узган елны без уналты мең метрдан артыграк жир борауладык, — ди ул. — Барысы да мактадылар, үзәбезнекеләр дә канәгать иде. Быел да башта шул күрсәткечкә тукталдык: ел ахырына кадәр былтыргыча борауларга булдық. Бер скважина бораулайбыз, икенчесен, өченчесен... Күренеп тора: быел без артыграк борауларга тиеш. Егетләргә чакырдым. Берсе әйтеп куймасынмы: «Кара әле, Дмитрий, егетләр егерме мең метр турында сөйләләр бит. Без башкалардан нәрсәбез белән ким!» — дип. Минем башымда йөрткән уйны әйтте дә бирде. Ул мине әйди булып чыкты... Шуннан соң планны яңабаштан үзгәртәргә туры килде — ел ахырына кадәр егерме мең метр борауларга йөкләмә алдык. Аны үтәрәбезгә дә ышанабыз.

Аннары ул күршәдәге Әлмәт һәм Азнакай нефтьчеләре белән ярышулары турында сөйләп китте. Мондагылар Ермаков, Гринь, Моржавин бригадаларының һәр адымын күзәтәләр, аларны үзләреннән уздырмакка тырышалар. Тегеләре дә еш кына биге киләләр, сорашалар, мондагы эшләр белән танышалар икән.

Күптән түгел генә бирегә, үзенә барлык ярдәмчеләрен ыяртеп, Әлмәт тресты управляющие Игневский килгән, танышкан, барысы турында да сорашкан, аннары егетләргә мактап, аларга уңыш теләгән.

— Бер скважинаны экономия исәбенә борауларга уйлыйсыз икән, — дигән ул, сабуллаганда. — Бик шәп эш. Берүк карагыз аны, барыбер сезне узып китәбез!

«Узып китәбез» — бер караганда гади генә сүз үзе. Шул гади сүз егетләрдәгә көрәш дәртен яңартып җибәргән. Озак та үтми, алар да әлмәтлеләр янына барып кайтканнар, Иван Моржавин бригадасында булганнар, бораулау буенча үткәрелгән конференциядә катнашканнар, аларның эш алымнарын өйрәнгәннәр. Шундый «кунак»ка йөрешү бораулаучыларга зур файда бирә. Әлмәт нефтьчеләре янында алар менә нәрсә күргәннәр: әлмәтнекеләрнең бораулау тизлегә югарырак, алар су ярдәмендә бораулау алымын кыюрак кулланалар икән. Бу мәсьәләдә «Татбурнефть» тресты кирәгеннән артык саклык күрсәтә — анда теге-бу килеп чыкмасын дип, артык мәшәкәтлән шикләнәләр икән...

Тулышев бригадасы үз трестындагы бригадалар белән дә ярыша. Алар бер-берсенә булышалар, кыенлык килгәндә ярдәм итешәләр.

— Ярышта җиңеп чыгу өчен бригада егетләренең бердәмлегә төп нәрсәләрнең берсе булып тора, — ди мастер. — Егетләр бердәм булмаса, кыш көне, буран улап торганда, бер скважинаны егерме көн эчендә бораулап буламыни! Безнең бригада моннан өч ел элек оешты һәм шул вакыттан бирле аннан беркем дә китмәде. Бораулаучылардан Кубрак, Хәмидуллин, Коренной, бораулаучы ярдәмчеләре Галиев, Слепцов, Горобченко, верховойлардан Сәлимов, Колесников, Мурзаков — менә дигән егетләр. Алар намус белән эшлиләр, вакытның кадерен беләләр. Ә вакытның, минутларның һәм секундларның кадерен белү — зур нәрсә ул. Безнең бригадада һәрвакыт киләсе смена өчен эшне җайга салып китү гадәткә кергән. Эш вакытын тулы файдалануда моның зур әһәмияте бар. Ярты еллыкта безнең бригада бөтен вакытның 79 процентын житештерү эшенә файдаланды. Дөрөс, бу бүтән күп кенә бригадаларныкыннан артык. Контора буенча бездә гомуми вакытның 61—63 проценты файдаланыла. Шулай да әле эш вакытын максималь файдалана алганыбыз юк... Скважинага инструментларны төшерү һәм күтәрү озак вакытны ала...

Мастер Тулышев әйткән бу кысыр вакытны киметү исәбенә бораулау тизлеген бик күпкә — хәтта күп тапкыр арттырырга мөмкин булып иде. Хезмәт вахтасында фажигале рәвештә һәлак булган мәрхүм Михаил Белоглазов бригадасы оештыру эшләренә киткән вакытны киметү, шунның исәбенә бораулау тизлеген арттыру белән Татарстан нефть тарихына кереп калды да бит...

Без Тулышев бригадасында 1958 елның июль ахырында булган идек. Бу вакытта инде аның бригадасы унсигез мең биш йөз метр бораулаган иде. Ә Октябренң кырык бер еллыгына ул егерме мең метр бораулады.

Коммунист Дмитрий Васильевич Тулышев — безнең заманның чынчынлап алдынгы кешесе. Ул үз тирәсенә менә дигән коллектив туплаган. Аның житәкчелегендә төрле милләт кешеләре: татарлар, руслар, украинлылар эшли. Илебезнең даны булган эшчеләр сыйныфының бу кечкенә генә бер төркемендә, бер тамчы суда чагылган кояш нурлары кебек, бәхетле киләчәк өчен көрәшүче социалистик Ватаныбызның бөеклеген чагыла.

Татарстанның нефть районнарында мондый бердәм коллективларны бик күп очратырга мөмкин!

Мәсәлән, Анатолий Криюшкин бригадасы узган ел дистәдән артык скважина бораулады. Бу яшь мастер үзенен остазы Тулышев турында бик зур ихтирам белән сөйли. Муса Җәлил исемендәгә Казан дәүләт опера һәм балет театры бинасына күптән түгел генә коммунистик хезмәт бригадасын оештыру инициаторлары җыелды. Аларның саны меңнән

артык иде. ВЛКСМ Өлкә Комитеты секретареннан Мактау язуы алганнан соң Анатолий болай диде:

— Минем бу трибунадан остазым коммунист Дмитрий Васильевич Тулышевка рәхмәт әйтәсем килә. Ул акыллы кинәше белән безнең эшебезгә зур ярдәм итә, тәҗрибәсен уртаклаша. Аның кебек аталарча кайгыртып торучы булганда, тагын да яхшырак эшлисе килә...

Коммунистик хезмәт бригадалары исемен яулап алу өчен көрәш республикабыздагы эшче һәм колхозчы яшьләр арасында торган саен кинрәк колач ала. Ул бригадаларны совет кешеләренең коммунистик киләчәк өчен көрәш героикасы белән сугарылган омтылышы барлыкка китерде. Эшчеләр сыйныфының алдынгы отряды булган нефтьчеләр бу көрәштә дә сынатмыйлар, алар бу гүзәл башлангычның алгы сызыгында баралар. Татарстан нефтьчеләренең 1958 елда яулап алган зур уңышлары энә шуны күрсәтә. Алар үткән елның бер ун ае эчендә генә дә бер миллион метр — 1951, 1952 һәм 1953 елларда, өч ел буена борауланган кадр — борауладылар.

1959—1965 елларда Татарстан нефте алдында чикләнмәгән горизонт ачыла. Жидееллыкта республикабыз нефтьчеләренең Совет дәүләте куәтен арттыруга керткән өлеше тагын да зуррак булачак. Коммунистлар партиясенең XXI съезды нефтьчеләрне яңа данлы эшләргә рухландыра. Алар скважина бораулауны тагы да тизләтүгә, нефть чыгаруны тагын да арттыруга омтылалар.

XXI съездда кабул ителгән жидееллык планның контроль саннары бөтен халык тикшерүенә куелган көннәрдә Татарстан нефтьчеләре республикабызда нефть эшкәртү заводлары салырга тәкъдим иттеләр. Ә баулылар киләсе ике елда скважина бораулауны автоматлаштырырга, диспетчерлаштырырга, жир асты насосларын урыннарыннан кузгатмыйча ремонтлауны кертәргә уйлыйлар. Ә бит хәзергә әле бораулау вакытында күп кенә эшләр кул көче белән башкарыла.

Безне, «кара алтын» илендә яшәүчеләрне, нефть белән бергә жир өстенә чыга торган газның күп өлеше эрәм булуы борчый. Нефть районнарында әле тегендә дә, монда да газ факеллары яна. Ә бит анда без киясе яңадан-яңа костюмнар, безнең өчен бик кирәкле булган химик әйберләр яна. Бу газларны да эшкә кушу — алда торган зур бурычларның берсе.

Нефтьчеләр бу жидееллыкта республикабызның данын тагын да югарырак күтәрерләр!

Житан күзәтү

«КӨРӘШ ЕЛЛАРЫ»¹

Татар совет әдәбиятының сугышчан рухлы солдат әдәбияты булуы турында моңарчы да әйтелә килә иде. Әмма әдәбиятыбызның нәкъ шушы кыйммәтле сыйфатын ачыктан-ачык күрсәтеп торган махсус жыентык басылып чыгуы, әлбәттә, әһәмиятле һәм шатлыклы күренеш.

Татар совет әдәбияты илебездә Советлар властен урнаштыру һәм ныгыту өчен барган кискен көрәшләрдә туды. Татар эшче-крестьяннары революция һәм гражданнар сугышы чорында дошманнарга каршы «Марсельеза», «Интернационал» һәм башка революцион җырларны татарча җырлап бардылар. Бөек Октябрь социалистик революциясен котлап җаршылаган татар совет язучылары көрәшнең иң кискен чакларында да Советлар властена һәм социалистик киләчәккә дан җырладылар.

Бу чор әдәбиятының төп герое — революция солдаты иде. Ул озак еллар буе изелә килгән ярлылар, хокуксызлар бәхете өчен, яңа, азат тормыш өчен, социалистик җәмгыять өчен жанын фида кылырга әзер иде. Бари Рәхмәтнең «Фидан» (1918 ел, ноябрь) исемле шигырендә лирик герой — жәрәхәтләнеп үлемгә дучар булган сугышчы:

¹ «Көрәш еллары» (Совет Армиясенең 40 еллыгына багышланган әдәби жыентык). Төзүчеләре М. Садри һәм С. Мортазин. Татарстан китап нәшрияты. Казан, 1958 ел. 540 бит. Бәясе 11 сум 45 тиен.

Дошманнан үч алып бетерә алмадым, инде
Мин үләм, ярлы-фәкыйрьләр бәхете өчен
...Аһ, тагы да терелсәмче, тагы да булса
Сугышыр идем шул явыз беткәнче мин,
атканчы таң! —

ди.

Социалистик революция дошманнарына каршы көрәш юлларында һәлак булган Ибраһим Йосфи «Мөселман полкына» (май, 1919) дигән шигырендә татар ярлыларын көрәшкә чакырып болай ди:

Әй, татарның иң беренче инкыйлапчы² гаскәре,
Чын дәрәс юлдан баручы иң беренче ләшкәре³.
Сез төзелдегез фәкыйрьнең иркән саклар өчен,
Утка-суга бакмыйча, аның хакын хаклар өчен.
...Һич курыкма, алга атла, кер беренче сәфка сін,
Түк каныңны, бирмә урыныңны, Советны сакла сін...

Мәжит Гафури, Галиәсгар Камал, Галимжан Ибраһимов, Шәриф Камал кебек өлкән буын язучыларның революцион пафослы әсәрләренең әһәмияте һәркайсыбызга билгеле. Фәтхи Бурнашның «Кызыл ант» кебек ялкынлы шигырьләре, Шәехзадә Бабичның «Без ник кызылларга кушылдык?» кебек чын күңелдән язылган әсәрләре — Советлар власте өчен барган көрәш рухын чагылдырган көчле әсәрләр җөмләсенә керәләр.

Гражданнар сугышы фронтларынан әдәбиятка килгән Шамиль Усманов, Кави Нәҗми, Афзал Шамов,

² Инкыйлапчы — революцион.

³ Ләшкәр — сугышчы.

Мәхмүт Максуд кебек язучыларның әсәрләре большевистик идеялеләкләре белән көчле дә.

Бөек Ватан сугышында да татар язучылары сүзләре эшләреннән аерылмас булуын күрсәттеләр. Алар Советлар иленең азатлыгы өчен, совет халкының бәхете өчен, коммунизм тантанасы өчен көрәштеләр.

Муса Жәлил һәм Фатих Кәримнәрнең ижади үсешләре һәм сугышчан батырлыклары — татар совет язучыларының социалистик Ватанга һәм коммунизм идеяләренә турылыгын чагылдырган иң матур үрнәкләр булып торалар.

Жыентыктагы аерым әсәрләргә укыган саен шуны күрәсең: иң югары үрнәк булырдай әсәрләргә көч — аларның идея пафосынан, партиялелегеннән килә. Олы идеяләр, олы хисләр генә көчле образлар иҗат итәргә мөмкинлек бирә. Бу югары идея пафосы яш буын язучыларыбыз иҗатында да чагыла. Илдар Юзиевның «Анкета» исемле шигырендә лирик герой социалистик киләчәк өчен, Ватан азатлыгы өчен көрәшләрдә жаннарын биргән егетләргә күз алдына китереп, совет гражданы дигән бөек исем таппамаска чын күңеленнән ант итә.

«Көрәш еллары» жыентыгы татар совет әдәбиятының сугышчан рухын нигездә дәрәжә һәм шактый тулы чагылдыра. Жыентык хронологик тәртиптә төзөлгән. «Совет власте өчен» дип аталган беренче бүлек «Татарча Марсельеза» һәм Мәжит Гафуриның Корнилов фетнәсә мөнәсәбәте белән язылган «Аждаһа» (1917, август), «Бир кулыңны!» (1920) исемле шигырьләре белән ачыла. Г. Камал һәм В. Шәфигуллинның «Ак»ка шөкер китабы» (1918), Бари Рәхмәтнең «Фидан» һәм «Түзә алмыйм» (1919), Фәтхи Бурнашның «Кызыл ант» (1919) һәм «Солдат жырлары» (1919), Г. Камалның «Деникин төше» (1919), Н. Исәнбәтнең «Колчак фетнәләре» (1919), Ибраһим Йосфинның «Бер күңелле сүзләре», «Мөселман полкына» (1919) һ. б. шигъри әсәрләр белән беррәттән урнаштырылган Г. Ибраһимовның «Кызыл чәчәкләр» (1922), Ш. Усмановның «Кызыл байрак астында» (1923), Г. Бәшировның

«Сиваш» (1937—57) исемле чәчмә әсәрләреннән өзекләр һәм М. Максудның «Изге көрәшкә» (1919), К. Нәжминенң «Шобага» (1925), Н. Такташның «Ул көннәрдә» (1927), Ф. Хөсниненң «Ана хикәясә» (1935), А. Шамовның «Егерменче елда», Халик Садриның «Чапаев белән очрашу» (1937), Гомәр Галинең «Кубань буйларында» (1922) кебек хикәя һәм истәлекләре укучының күз алдына бөек көрәш чорының реаль күренешләрен, жанлы образларын китереп бастыралар.

«Ил чакырса» дип исемләнгән икенче бүлектә азатлыкка чыккан Советлар иленең чәчәк атуын, шушы илнең иреккә гражданы булу — дөньяда иң зур бәхет икәннән, шушы илне дошманнардан саклау — иң изге эш икәнлеген тасвирлаган шигъри әсәрләр тупланган. Монда Нәди Такташның «Без сыныйбыз көчбезне» (1927), «Өйрәнегез!» (1927), Муса Жәлилнең Хасан күлендәге вакыйгаларга карата язылган «Сабак» (1938), Әхмәт Фәйзиненң «Перчатка жыры» (1927), «Кызыл майданда» (1938), Кәрим Әмириенң «Туган илемә» (1926), С. Батталның «Қазармада тән», «Постта» (1928) һ. б. шигырьләр кергән.

Жыентыкның өченче һәм иң зур бүлегә Бөек Ватан сугышы чоры әдәбиятына багышланган. Бу бүлек бик урынлы рәвештә Шәриф Камалның «Дошман бетерелергә тиеш!» исемле кыска гына, ләкин көчле публицистик мәкаләсә белән ачыла. Муса Жәлилнең бай рухлы, героик пафослы шигырьләре, Фатих Кәримнең лирик моңлы, жырға тартым әсәрләре, Гәдел Кутуйның туган илгә тирән мәхәббәт белән сугарылган шигырьләре сугыш чоры татар поэзиясенә тон биреп торалар. Бөек Ватан сугышы чорындагы татар әдәбияты социалистик Ватанга чиксез бирелгәнлек, фашистларга каршы көрәштә тинсез батырлык пафосы белән көчле. Шунның белән бергә, ул чор әсәрләреннән күбесә үзләре корал тотып илнең дошман басып кергән шәһәрләрен һәм авылларын азат итүче солдатлар тарафыннан, Фатих Кәрим әйткәнчә, «прикладка салып» иҗат ителгәннәр. Алардан окоп моңнары, дары исләре

анкый. Бу чор татар әдәбияты жанр ягыннан да шактый бай, әсәрләренң идея-художество дәрәжәсе дә югары. М. Жәлил, Ф. Кәрим, Г. Кутуйлар ижаты бу яктан аеруча күренешле. Фашист илбасарларын куучы, юк итүче батыр совет солдаты образы — көрәшнң реаль фонында жанлы һәм тулы канлы итеп сындандырылган.

Сугыш чоры әсәрләрендә тугандаш совет халыклары дуслыгының чыныгуы чагыла («Туганлык», 1942, М. Жәлил, «Алар өчәү иде», 1944, И. Гази, һ. б.). Совет солдаты социалистик Ватан өчен жанын-тәнен аямый сугышты («Тупчы Ваһап», 1943, Ш. Мөдәррис, «Мәхәббәт поэмасы», 1943, Н. Арсланов һ. б.), Европа халыкларына фашизм коллыгыннан азатлык алып килде («Чәчәкләр нәрсә сөйләде», 1944, М. Максуд; «200 Данко» 1945, М. Садри һ. б.). Бу чор әсәрләрен атап кына чыкканда да, бик озын исемлек килеп чыгар иде. Шулай да Гадел Кутуйның 1945 елда Берлин юлында язылган «Туган ил» исемле шигыреннән ике-өч кенә строфаны искә алып үтәсе килә:

И туган ил, и матур ил,
Калдың бездән еракта,
Калсаң да бездән еракта,
Күңелдә син һәрчакта.

Суың тәмле, кырың ямьле,
Шифалы һаваларың,
Сугышларда дан казанды
Синң батыр улларың.

Искә төшә жәйге таңнар...
Рәхәт иде ул чаклар,
Бүген дә әле янадыр күк
Без кабызган учаклар... (230 бит).

Яна, бүген дә яна батырлар кабызган якты учаклар! Алар, буыннан-буынга, йөрәкләрдән-йөрәкләргә күчеп, туган илгә олы, фидакарь мәхәббәт учаклары булып яналар.

Прозаик әсәрләрдән жыентыкка Г. Минскийның «Тамань» (1943), Мирсәй Әмирнң «Жавап хаты», «Сыерчык», «Курай» (1943), Г. Әпсәләмовның «Төнъяк балкышы» (1944), Фатих Хөсниннң «Хуторда» (1944), А. Әхмәтнң «Зәңгәр конверт» (1943), Сафа Сабировның «Карт эшче» (1945), Мөхәммәт Садриның «Щорс дивизиясе солдаты»

(1944—46), Хатип Госманнның «Кайгылы солдат» (1946), «Кан һәм күз яшьләре» (1945), Идрис Туктарнның «Сакта», «Корыч давыл», «Тойгы» (1943—45) һ. б. хикәяләр, нәсерләр һәм очерклар урнаштырылган. Алар сугышның дәншәтле күренешләрен, совет кешеләренң патриотлыгын, батырлыгын гәүдәләндерәләр.

Өченче бүлекне төзүчеләр Г. Кутуйның Германия жирендә язылган «Тетрә, Берлин!» (1945) исемле югары пафослы, кыска гына публицистик мәкаләсе һәм Кави Нәжминнң «Жинү көне» (9 май, 1945) исемле шатлыклы рухта язылган шигыре белән тәмамлаганнар.

«Тынычлык сагында» дип аталган дүртенче бүлектә кергән әсәрләрдән Әнвәр Давыдовның «Хиросима» фильмын карадым» (1957), Әхмәт Фәйзиннң «Бер йөрәктән бөтен телләрдә» (1951), Сибгат Хәкимнң «Өч үлем» (1956), Шәүкәт Галиевнң «Атам исеме, балам исеме белән» (1955) исемле шигырьләре тирән тәәсир калдыралар. Бүлектә шулай ук совет солдатларының, дошманны жинеп кайткач, тыныч хезмәткә күчүләрен сурәтләгән Ә. Исхакның «Сабир» (1948), Ә. Давыдовның «Солдат турында баллада» (1949) һ. б. шигырьләр урнаштырылган. Проза әсәрләреннән Нәби Дәүлиннң «Яшәү белән үлем арасында» (1957) исемле повестеннан өзекләр, Г. Әпсәләмовның «Йөрәк таш түгел» (1956), С. Сабировның «Бер мәҗлестә» (1948) исемле хикәясе һәм М. Максудның «Хатирә дәфтәрен актарганда» (1957) дигән баш астындагы язмалары кергән.

Мөхәммәт Садри һәм Сәхипгәрәй Мортазин жыентыкны төзүгә күп көч куйганнар. Әмма әсәрләренң сайланышы кайбер очракларда бик үк уңышлы түгел дияргә туры килә. Мәнә «Дәншәтле еллар» бүлеген алып карыйк. Бүлек сугыш чорындагы татар әдәбиятының йөзен чагылдырырга тиеш. Димәк, бу бүлек өчен әсәрләрен сайлаганда төрле авторларның аваздаш темаларга язылган әсәрләреннән югары үрнәк булырдайларын гына алырга кирәк, аерым әсәрләрен алганда, алар бу бүлекне тематик яктан тулыланды-

рамы, аның художество байлыгын арттырамы, юкмы, дип карарга кирәк иде. Ә төзүчеләр аерым шагыйрьләрнең сугыш чорындагы «иңат йөзләрен» күрсәтү белән ма-выга төшкәннәр. Шуңа күрә шигырь һәм поэмаларда темалар кабатлануы килеп чыккан, ә художестволы гомумиләштерү ягыннан алар барысы да бер дәрәжәдә түгел. Ә. Маликовның «Соңгы сүзләр, туган күзләр» исемле шигыре (фронтка китү темасына язылган) тема һәм шигырь осталыгы ягыннан жыентыкка әллә ни өсти дип булмый. С. Урайскийның «Алмагачлар алма койганда» дигән фронт моңнары интонациясендә язылган шигыре жыентыкка яңалык өстәми, ә «Бәйрәм безнең урамда» исемле шигыре К. Нәжминенң бүлекне очлаган «Жиңү көне» дигән шигыре темасын кабатлый гына һәм бу темага язылган шигырьләрнең иң көчлесе түгел. С. Урайскийның «Шинель», «Дивизия алга бара» һәм «Син кайтмадың» исемле шигырьләрен бирү бик житкән булыр иде. М. Садриның «200 Данко» исемле шигыре жыентыкка бик урынлы кертелгән. Ә «Генерал Якуп Чанышев» исемле очерксыман озын шигыре белән «Ай хикәясе» дигән озын шигыре сәнгатьчә эшләнешләре ягыннан көчле түгелләр. З. Нуриның «Бер көннең иртәсе» исемле дүртенче шигыре дә жыентыкны баетмый. Ә Абдулла Алишның жыентыкка исеме дә кермәгән. Шуның өстәвенә, бу бүлеккә Г. Бәширов һәм А. Шамоуның хикәя һәм әдәби очеркларыннан үрнәк булырдайларын сайлап алырга мөмкин иде.

Бөек Ватан сугышы турындагы киң күләмле чәчмә әсәрләр жыентыкта чагылдырылмый калганнар. Драма жанры да жыентыкта бөтенләй урын тапмаган. Ә Мулланур Вахитов белән Муса Жәлил образын чагылдырган драма әсәрләрен кисәкчә булса да бирү жыентыкны тулыландырырга иде. Мондый жыентыклар бик

сирәк чыга, шуның өчен аны уйлаб-рак эшлисе иде.

Жыентыкның төзелү принцибы нигездә дөрес.

Революция һәм гражданнар сугышы чорына багышланган кайбер әсәрләр, 1930 елларда һәм соңрак язылган булсалар да, «Совет власте өчен» дигән беренче бүлеккә кертелгәннәр. Шулай да бу принцип ахырга кадәр сакланмаган. Мәсәлән, М. Максудның «Хатирә дәфтәрен актарганда» дип исемләнгән язмалары тулысынча гражданнар сугышы чорына карый, ә алар, 1957 елда язылуларына карап кына, «Тынычлык сагында» исемле соңгы бүлеккә урнаштырылган. Бу бүлектә проза өлеше дә сыеграк булып чыккан. С. Сабировның «Бер мәңгелестә» (1948) исемле хикәясе бу бүлек таләбенә туры җавап бирми. Г. Әпсәләмовның «Йерәк таш түгел» (1956) исемле хикәясендә исә хәрби хезмәттәге солдатның тирән эчке кичерешләре, командирларның солдатка мөнәсәбәте игътибарлы һәм кайгыртучан булырга тиешлеге тасвир ителә. Ул да нәкъ тынычлык саклау темасына багышланган әсәр дип булмый. Нәби Дәүлинең антифашистик рухта язылган «Яшәү белән үлем арасында» (1957) исемле повестеннан алынган аерым бүлекләр дә әсәрнең антимилиитаристик яңгырашын укучыга тулысынча житкереп бетерми кебек. Фашистларның коточкыч вәхшиләкләрен, кешелексезлекләрен көчлерәк фаш иткән «Кылычка кылыч», «Алты аяклы фашист», «Карантин» кебегрәк бүлекләр сайланган булса, аларның («Дәһшәтле еллар» бүлегенә урнаштырылмыйча) соңгы бүлеккә кертелүе аклана төшкән булыр иде.

«Көрәш еллары» — татар совет әдәбиятының идея көчен, сугышчан йөзен күрсәткән әһәмиятле жыентык. Бу жыентыкны укучылар, һичшиксез, яратып кабул итәчәкләр, чөнки анда халкыбызның һәм илебезнең тарихы чагылдырылган.

МӘҖИТ РӘФИКОВ

Г. АФЗАЛ ШИГЫРЬЛӘРЕ

Бүгенге укучы бик талымлы бит ул. Син аны тәти тышлы, сурәтле китап белән генә кызыктыра алмыйсың. Китап базарыннан ул үзенә жан азыгы эзли, рухына туры килгән, каһарманнарыннан үрнәк, я булмаса гыйбрәт алырлык китапны сайлый.

...Культура эшчеләренең республика съезды көннәре иде. Бауман урамындагы китап кибетенә киштәгә яңа чыгарылган басмалар карарга кергәч, ихтыярсыз кәефле бер күренешкә тап булырга туры килде. Кибетнең татар китаплары бүлегә катында ярым авылча, ярым калача киеңгән бер төркем яшьләр, әле теге, әле бу китапны алып бирергә кушып, прилавка артындагы сатучы туташның «теңкәсен кыялар» иде. Прилавка өстендә инде шактый китап өелгән. Яшьләр аларны берәм-берәм кулдан-кулга йөртеп, шунда ук я «О, шәп бу!», «Әйбәт китап!» дигән сүzlәр белән, сайланган китаплар өеменә кушалар, я «Кызык түгел лә!», «Рәхәтләнеп укыр җире юк!» дип, сатучыга тиз генә кире соналар иде. Менә көрән тышлы, кече форматтагы юкарак бер китап кулдан-кулга йөри башлады.

— Әһә, Әсмабикә жаным, ахирәт!.. — диде берсе, китапның эчтәлегенә күз йөртеп. — Теге, клубта уйнаганнар иде ич әле!..

— Ә-ә-ә!.. Әсмабикә жаным, ахирәт, безнең очта сиңа ни кирәк?.. — дип элөп алып китте икенчесе.

Китапның берничә данәсе шунда ук шәп китаплар рәтенә куелды. Бу егетләр һәм кызлар Этнә районыннан икән. Безне аларның әле нинди дә булса җыентык-фәләндә чыкмаган шигырьне яттан белүләреннән бигрәк «клубта уйнадылар» дигән сүzlәре кызыксындырды. Чыннан да, сатирик-юмористик шигырьләрен, фельетоннарын ижат иткәндә шагыйрь Гамил Афзал шигырь сөючеләр тарафыннан аларның яратып укылуын теләгәндер, бәлки яттан бикләнәчәген, бик күп булса, сәхнәдән сөйләнәчәген күз алдына китер-

гәндер. Ә менә инсценировка яки интермедия рәвешендә аларның сәхнәдән уйналасына исәп тоттымы икән?! Хәлбуки, шагыйрьнең «Әсмабикә» сен, әле ул җыентыкта чыгып өлгергәнче үк, «Совет әдәбияты» журналыннан алып, этнәлеләр район культура йорты сәхнәсенә мендергәннәр, тамашачы исә фельетонны рәхәтләнеп көлә-көлә караган. Бу хәл очраклы гына түгел. Гамил Афзалның бүтән шигырьләре дә үзешчән сәнгать түгәрәкләре репертуарында киң урын алуы билгеле. Ә моннан инде без, шагыйрьнең каләме штык затыннан булып, аның шигырьләре актив көрәшкә кушылалар, дигән нәтиҗәне чыгара алабыз.

Әсәрләренең күбесе вакытлы матбугатта чыгып, инде укучыга билгеле булса да, Гамил Афзалның «Вөҗдан сүзе»¹ исемле җыентыгын тансыланган, көтелгән бер күңелле кунак итеп кабул итәсең. Күңелендә әле канәгать елмаю, әле әче нәфрәт хисе уятып, күз алдыннан яңадан бер кабат таныш персонажлар уза: колхозының уңышларыннан канатланган, бөтен артель исеменнән шәһәрдәге дустан бозау фермасына «директырлыкка» чакыручы киң күңелле, бортак телле «иң старший конюх» Сабиржан абзый, чөмөдәнлы жылкуар, «атнасына алты кияүгә чыгучы» Әсмабикә, «шәйтан котыртуы» белән колхоз печәннен урлап тотылган канатсыз фәрештә, тәвәккәл Гайни карчык, «шешә төбен караштырырга» әвәсләнеп, эшенә салкын карый башлаган картын җыелышта тәнкийтә итүче, үзе белән ярышып эшләргә чакыручы Бибиҗиһан әби, фронттан күкрәк тутырып орден тагып, герой булып кайткан Мыштыбий, адәм көлкесе мактанчык-фантазер Сәләхетдин һ. б., һ. б.

Җыентыкка кергән сатирик-юмористик шигырьләренең барысы да диярлек җыйнак кына сюжетлы, оста корылган, шома язылган. «Сатирик-юмористик» дип аерып куюның, баштан ук әйтик, мәгънәсе бар: чөнки Гамилнең лирик һәм «житди» шигырьләре (бик азыннан кала) ан-

¹ Г. Афзал. Вөҗдан сүзе. Татарстан китап нәшрияты. Казан. 1958 ел. 100 бит. Бәясә 2 сум.

дый осталык белән коелмаганнар. Моңы жыентыкның махсус редакторы Сибгат Хәким дә, нәшрият редакторы Хисам Камалов та яхшы белгәннәр булырга кирәк, чөнки гранитка уеп язылгандай тыгыз, фикергә дә, хискә дә бай шигырьләр арасына сыек, сай мәгънәле, сүрән хислелә «житди» тезмәләренң укучыны күз яздырыр өчен сибеп чыгылганлыгын аңлавы кыен түгел. Шунысы куанычлы, андый шигырьләр китапта күп түгел, аннары, жыентыкның яңгырашын да алар билгеләми.

Шагыйрь үзенң сатира угын искелек калдыкларына, социалистик яшәеш белән сыеша алмый торган карашларга һәм шушы калдыкларны, карашларны үзләрендә йөртүчелә типларга юнәлдәрә. Андый типларны автор каяндыр күктән ауламый, йөгәнсез хыял нәтижәсә буларак та тумыйлар алар. Тормыштан, безнең арабыздан ала ул аларны. Шуңа күрә дә шагыйрь чыбыркылаган, шагыйрь көн яктысына сөйрәп чыгарып, әйләндереп-әйләндереп күрсәткән нинди дә булса бер тискәре күренешне, берәр йомшаклыкны кинәт кенә үзәндә яки үз тирәлегендәгелә кешеләрдә танып, унайсызланып, чирканып китәсең. Икенчелә төрлелә әйткәндә, шагыйрьнең аткан угы нәкъ ноктасына тия. Ә бит ноктага тию өчен, укны ата белү белән бергә, «төбәр талын» сайлый белү дә кирәк. Гамил Афзал, ак белән караны яхшы аерганлыктан, көяз бишмәт яки тәти күлмәк астында нинди жан тибәрченүен, купшы бүрек яки ефәк яулык астында нинди уй-фикерләр кайнавын, нинди омтылыш һәм теләкләр яшәвен зирәк күрә белә. Кыскасы, ул тормышны нечкә күзәтә, сизгер тоя. Ә бу сыйфат инде шагыйрь өчен кирәкнең дә кирәге. Һәм Гамил Афзал әсәрләренең уңышлылыгын тәмин иткән беренчелә сыйфат, безнеңчә, энә шуннан килә.

Ләкин бер күзәтә һәм тоя белү белән генә шигырь туды дигән сүз түгел бит әле. Шушы күзәткәннелә, тойганны шигырь калыбына салырга кирәк. Салгандалә, кактың-суктың түгел, темасына, укучыга житкеләргә тиешлелә фикеренә карап калыбы сайланырга, ягъни эчтәлектән

чыгып формага коелырга тиеш. Дөрәсрәгелә, шагыйрьнең башында тәмам аныкланып, өлгереп житкән темалә идея гадәттә үзә ук калыбын, формасын, хәтта үлчәвен дә сиземли. Мондалә хәзер инә жаваплысы һәм инә газалысы — әйтәселә уй-фикереннелә, ягъни идеяннелә төп-төгәл, ап-анык итеп бирерлек тәңгәл сүзләр табасы калалә. Бу индә көлдән борчак чүпләгән ишелә генә түгел. Чүпләп аласы, ә аннары үз урынына — нәкъ менә үз урынына! — утыртып куясы. Шагыйрьнең, сүз остасы буларак, осталыгы шундалә күренергә тиеш тә. Гамил Афзалның шигырь телелә — халыкның жанлы сөйләм телелә. Шуның белән ул изеләп беткән «китап телелә» белән, ягъни «китапча» язучы күп шагыйрьләребездән аерылып тора. Халыкчан, тапкыр һәм аһәңлелә поэзия әсәрләрелә ижәт итүгә нинди хезмәт бәрабәрәнә, ничә «тонна сүз рудасы» актару исәбенә ирешүен шагыйрь үзә дә яшерми, «Эзләнү» исемлелә кечкенә шигырендә ул ижәт «серен» ачып бирә.

«Сабиржан хаты», «Әсмабикә жаным, ахирәт», «Тәвәккәл әби», «Кыяр-кыймас», «Тотып жибәр, апам...», «Өф-өф итеп», «Жыелыштан соң уйлану», «Кем хатыны диеп беләсез...» һәм башка күп кенә шигырь һәм фелъетоннар кешеләрдә була торган йомшаклыкларны, каршылыкларны һәм артталә калганлыкны рәхимсез көйдәрелә, озак яшәячәк чың сәнгәтә әсәрләрелә булып чыкканнар. Аларны ничә мәртәбә укысандалә, рухи ләззәт тә, шулай ук гыйбрәт тә аласың. Һәм Гамил Афзал моңалә, — ягъни әсәрләренең бер укып читкә ыргыталә торган булмавына, — актуаль темалә сайлавы, темасына лаек форманы табалә алуы, һәрбер деталлелә жентекләп «эшкәртүелә», «менәр тонна сүз рудасыннан берәр граммлап сүз-радийны» чүпләп алуы белән ирешкән. Зәгыйфь, начар шигырьнелә укыгандалә аның нинди материаллардан кораштырылганын, ямавын-жөөн күрелә торган кебек буласың, шагыйрьнең әйтәселә фикерелә аңына ничектер ипсез, аныксыз булып, бик авырлык белән керә. Ә менә шагыйрь сиңа житкеләсә фикерен тулы һәм жыйнак итеп бирә

алырлык тәңгәл, төгәл сүзләр тапкан булса, ритмын тигез тартып, рифмасын һәйбәтләп чарлаган булса, син аның «төзү материалына», ямавына-жөөнә игътибар да итмисең. Дөрөс-рәге, син аны күрмисең дә, тик күз алдыңнан тормышның үзе кебек ачык сурәتلәр, вакыйгалар, кешеләр генә бер-бер артлы үтеп тора. Гамил Афзал китабын укыганда нәкъ менә соңгысын кичерәсең.

Фикерне раслау өчен бер генә әсәрне булса да теш үткәнчә «сүтеп» карыйк.

«Тәвәккәл әби» шигъри фельетонының тәүге ике юлыннан ук вакыйганың эченә кереп китәсең, дөрөс-рәге, ул үзе сине тартып алып керә. Бер-бер артлы шигърь юлларын укый барасың, әмма күзләрәң акка кара белән язылган сүзләрне, строфаларны түгел, бәлки алар артында яткан вакыйгаларны, хәлләрне, кешеләрне һәм аларның хәрәкәтләрен, кыйланышларын, шатлык һәм кайгыларын табигый килешендә, апачык итеп күрә.

«... Кәжәбезгә печән беткән,
Колхозныкы хәләл икән,
Тәвәккәлгә тугыз жирдән
Хак тәгалә бирәм дигән,
Хәерле кыл үзең хода!..» —
Гайни әби чыкты юлга.

Бу юллардан укучы алдына шактый тулы бер күренеш һәм төгәл портрет килеп баса. Гайни әбинең «хәләл» эш белән юлга чыгар алдыңнан бисмилла урынына әйткән сүзләреннән үк аның, дин-диянат күлгәсенә яшеренеп, ходасына сыенып, үз файдасы өчен гажәп кыю тәвәккәллекләр эшләргә сәләтле соры корт икәннен — күптән тарих сәхифәләренә күмелгән иске дөньяның кызганыч бер кыйпылчыгы икәннен бик жиңел аңлап аласың. Хәтта укучы аның кыяфәтен дә төсмерли: ул татар халык әкиятләрендәге тыштан — фәрештә, эчтән мәкер һәм зәһәр капчыгы булган улырлы карчык белән Г. Камал драмаларындагы им-томчы, яучы кортка сыйфатларын, килеш-килбәтен берләштерә. Безнең чорда инде ул корышып-кибеп беткән кыяфәттә, музей экспонаты кебек сирәк очрый. Әмма очрый әле! Күз алдына ул кадәр жанлы

итеп китерүгә югарыдагы юлларда Гамил Афзал, барыннан да элек, Гайни әбинең үз жаргонын оста куллану чарасы белән ирешкән. «Хәләл», «тәвәккәлгә тугыз жирдән», «хак тәгалә бирәм дигән», «хәерле кыл», «үзең хода» — бу сүзләр әлбәттә хәзер бары тик Гайни әби кебек типларның телендә генә яши.

Г. Афзал шигърьне:

«... Кәжәбезгә печән беткән...»

дип, болай бик прозаик аккорд белән башлый. Әмма шигърьне алга таба укыган сәен бу кереш-аккордның эчтәлегә куера, ачыла бара: Гайни әби кәжәсенен печәнне бетүе дә бер дә очраклы түгел. Ике сүзнен берендә аллага ялварган «канатсыз фәрештә» колхоз төзелгәннән бирле аның таза жылкәсенә сырышып яши, «колхозныкы бар әле», «колхозныкы хәләл» дип, кәжәсенә печән дә әзерләми; эшләрдәй уллары, кызлары, киленнәре булса да, әзерләттерми ул алардан: «колхозныкы хәләл ич!» Печән генәмени? Ул бөтен барлыгы белән колхоз жылкәсенә, жәмәгать жылкәсенә салынган. Укучы менә шуны аңлый.

Менә дала буйлап Гайни әби, аның артынан «чана тартып Сәрвәретдин» бара. Бу урында автор кечкенә бер деталь кертә:

Бара болар, һаман бара...

Һәм шушы әкиятләргә хас кечкенә деталь шагыйрьгә кирәкле нәрсәне эшли — ул фон тудыра, вакыйгага серлелек бирә:

Бара болар, һаман бара...

Укучыда ихтыярсыз Г. Тукайның мәгълүм әкиятендәге Кәжә белән Сарык «бәхет эзләп» чыгып киткәндәге кебек үк тәәссәрат туа. Максатына ирешү өчен Г. Афзалга нәкъ шул кирәк тә.

Ак кар ява һәм төн кара...

Бу юл серлелекне, кылынган эшнең кыркынлыгын тагын да арттыра.

Аннан соң килгән строфалар Гайни әбинең портретын, характерын тутыралар. Ул яңадан бер кабат аллага ялвара, калтыранган сөякчел куллары белән печәнне дә үзе йолка. Әйе, үзе йолка! Беренчедән, шуның

өчен дә бит ул «тәвәккәл»; икенчедән, ул «хәләл» малга шулкадәр хирыс ки, шушы хирыслык, комсылык аның карт беләкләренә көч, куәт бирә.

Моннан соң инде Гайни әбинен фажиғасы башлана. Қаравылчыдан шүрләп аның «тәһарәтсез калуы», Хәбибулланы «әңгер-меңгер... син күр, мин күр» дип, ходай исеме белән үгетләве, ә тегесенен ходайдан да, изге карчыкның «яше төшүдән» дә курыкмыйча, угрыны «правлениегә жәвитсә» иттерүе — барысы-барысы да укучы күз алдыннан жанлы күренеш булып, сәхнәдә узган кебек уза. Һәм финал —

Правлениегә әби барды,
Күзләреннән яшь чыгарды.
Ул намазчы, изге килеш...
Котыртучы шәйтан, имеш.

Шигырь жанлы сөйләм теленнән, халык телендәге образлардан, тапкыр сүзләрдән тукуылган. Монда бер генә артык сүз, артык фраза да юк. Шуңа күрә дә аның һәр сүзе, һәр юлы вакыйганы, күренешне тормышчан итеп, күз алдында яшәп, сулап тора торган итеп сурәтләүгә хезмәт итә.

Башта ук әйтелгәнчә, Гамил Афзал ижатының йомшак ягы лирик һәм «житди» шигырьләрдә күренә. Безнеңчә, моның сәбәбе, конкретлыкны югалтып жибәреп, абстрактлыкка, гомуми фәлсәфилеккә тайпылуда, я булмаса тапталган теманы шундый ук кыршылып беткән сурәتلәр белән ачарга тырышуда.

Менә, мәсәлән, «Монтерлар» исемле кечкенә шигырь:

Балкып торсын өчен барыр юллар,
Қышкы төндә, жәйге кичләрдә,
Баганалар тезеп, без — монтерлар,
Лампа тактык бакыр жепләргә.
Килер буыннарға бәхет теләп,
Уңыш даулап алу күңелле,
Халык барган юлда лампа итеп
Яндырырга иде гомерне.

Тәүге строфадагы беренче юлны шагыйрь югары, мәһабәт тавыш белән алды. Сурәтлелек тә бар кебек үзәндә. Анда ниндидер тантаналылык сизәсәң, аның артыннан киләчәк икенче юл тагын да тыгызрак фикер өстәр, алынган тонны дәвам итәр дип көтәсәң. Әмма — мә сиңа (!):

Қышкы төндә, жәйге кичләрдә... —

Шагыйрьнең мәһабәт тавышы ярты юлда өзелде һәм ул лач итеп жиргә килеп төште. Бу строфада укучының игътибары «бакыр жепләрдән» башка бер нәрсәгә дә туктамай. Лампаларның нинди жепкә тагылуы — бакырмы анда, жизме, әллә тимер генәме — биредә бер тиенгә дә кирәк түгел. Менә шуңа күрә дә, «бакыр» сүзенен кирәге булмаганга, бу урында ят һәм чит булганга күрә дә, ул укучының аңына килеп төртелә: «Туктале, янәсе, нишләп нәкъ менә бакыр жеп?» Һәм фикерне, игътибарны бөтенләй читкә өстери.

Икенче строфада исә сүз ниндидер «Килер буыннарға бәхет теләү, уңыш даулап алуның күңелле» булуы турында бара.

Соңгы ике юлда инде, автор уенча, шигырьнең «тозы» булырга тиеш. Әйе, ярыйсы әйтелгән, ләкин бит яңа түгел! Гамил Афзалга кадәр халык файдасына гомерләрен метеор итеп тә, башка нәрсә итеп тә яндырырга теләүчеләр, соңгы вакытта хәтта «ясалма йолдыз» итеп яндырырга теләүчеләр дә табылды ич инде!

«Беренче китап», «Уку вакыты», «Шопен теләге» кебек шигырьләрдән исә Гамил Афзал каләменә ят салкынлык, таркаулык сизелә. Ә «Язгы жыллар белән бер көнне...», гәрчә Гамил Афзал аны яхшы ният белән язса да, Муса Жәлилнең көчле шигыренә көчсез, үтә зәгыйфь ияргәнә булып чыккан.

Кайвакыт шагыйрь, үзенен эзләнүчән характерына хыянәт итеп, мәгънәне формадан рәнжеттерә, дәрәсрәге, рифма өчен мәгънәне корбан итә.

Трибунага кәгазь тоткан
Чыга әби Бибижиһан («Тәнкыйть сүзе»),

дигән юлларны укыгач, «әби Бибижиһан»ны арырак тагын бер очраткач, ихтыярсыз: «Әллә Гамил Афзаллар ягында: «әби Хәкимә», «бабай Афзал» яки «абзый Гамил», «түти Фәрхәнә» дип сөйләләр микән?» дигән уй килә.

Яки менә гомумән әйбәт әсәр булган «Кунак егете турында баллада»дан юллар:

Яраланган килеш ул мине,
Ике чакырым салып сыртына,
Алып килгән санбат йортына.

Авылда яшәүче шагыйрь халыкта «печән» дип чабылган үләнне генә әйтүләрен, ә чабылганчы «үлән» дип атауларын, шулай ук үләнне көз түгел, бәлки жәй уртасында чабуларын, шул сәбәпле «печән (?)» житкән болыннарның көзгә кала алмавын белми торгандыр дип һич тә уйламыйбыз. Шуңа күрә «Яз белән көз хакында әкият»тәге:

Өлкән кызы — Көз исемле — акыллы баш..
Иңләп йөри печән житкән болыннарны,—
дигән юлларны игътибарсызлык нәтижәсе генәдер дип юанабыз.

Тагын бер принципияль мәсьәлә. Гамил Афзалга илнең бүгенгесе һәм киләчәге булган яшьләр турында күбрәк каләм тибрәтергә киңәш итсәк, шәт ялгыш булмас.

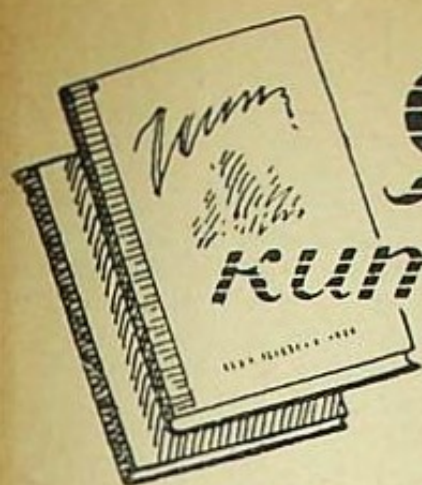
Әгәр дә китапның редакторлары Гамил Афзалның уңышлары белән артык мавыкмаган булсалар, югарыда күрсәтелгән һәм шуңа охшашлы күрсәтелмәгән кимчелекләр, әлбәттә, вакытында бетерелгән булыр

иде. Жыентыктагы һәр шигырьдә диярлек тыныш билгеләренә дәрәжә куелмавына, буталуына очраган туры килә, аларның күбесе мәгънәгә зарар китерә. Шул сәбәпле нәшрият редакторының тыныш билгеләренә карата бу кадәр талымсызлыгына борчылырга туры килә.

Гадәттә теге яки бу китап турында рецензия язганда, кимчелекләр санап чыгыла да, «бу житешсезлекләр пүчтәк кенә, алар китапның кыйммәтен югалтмыйлар» дигәнсыманрак нәтижә чыгарып куела. Без андый нәтижә ясарга уйламыйбыз. Әдәби әсәр никадәр талантирак, никадәр уңышлырак язылган булса, андагы кимчелекләр шулкадәр ачыграк күренә һәм шулкадәр үкенечлерәк була.

1957 елны Гамил Афзалның балалар өчен язылган беренче кечкенә шигырьләр жыентыгы белән танышкан идек. Инде бу жыентыктан татар поэзиясенә ныклы адымнар белән килеп кергән үзенчәлекле һәм көчле шагыйрьнең ижади йөзен тулырак һәм ачыграк күрәбез.

РАШАТ ГАЙНАНОВ



Яңа китаплар

Искәндәр Шәйдуллин патша армиясенә солдатка алынып фронтка озатыла. Ике яшь бала белән иреннән калган Маһи апа ниләр генә күрми бу сугыш вакытында?! Ахырда ул хәлдән таеп егыла, тиф авыруы аны бу дөньядан алып китә...

Л. Гыйльми.

ЧЫН МӘХӘББӘТ

Ике ятим бала язмыш иркенә ташлана...

Татар совет язучысы Ләбиб Гыйльминен күптән түгел Татарстан китап нәшрияты бастырып чыгарган «Чын мәхәббәт» исемле романы киеренке итеп сурәтләнгән энә шундый вакыйга белән башланып китә. Язучы укучыны урам малайлары, кесә караклары арасында Дуглас Шагов кушаматы алган Рәшитнең күргәннәре белән таныштыра, аның төзәлеп, социалистик тормыш чынбарлыгында чын совет кешесе, патриот булып житешүен ышандыргыч һәм мавыктыргыч итеп сурәтли. Укучы колхоз тормышына аяк чалган корткычларны фаш итүдә яшь коммунист, алдынгы эшче Шаговның (Рәшитнең) эшчәнлеген һәм хәзер РИК председателе булып эшләүче этисе Искәндәр Шәйдуллин белән очрашуы сурәтләнгән битләрен укыганда дулкынлана, аларның Советлар илендәге бәхетле язмышын

күрөп, чын күңелдән шатлана.

Әсәр жинел укыла, аның хәзерге буын яшьләре өчен тәрбияви әһәмияте зур.

Китап ахырында язучы Л. Гыйльминен тормышы һәм әдәби эшчәнлегенә турында кыскача белешмә бирелгән. Китапның күләме 152 бит, бәясе 4 сум 55 тиен.

* *

Татарстан китап нәшрияты карт язучы Хөснәи Кәримнең «Ертылган приказ» исемле хикәяләр жыйнагының бастырып чыгарды. Китапка кергән хикәяләр Бөек Октябрь социалистик революциясенә кадәр ике тормыш күренешләрен сурәтләүгә багышланганнар.

«Ак песи» хикәясенен төп герое итеп бирелгән Фәт-

Хөснәи Кәрим

ЕРТЫЛГАН ПРИКАЗ

хетдин бай капиталистик төзелешнең аерылмас сыйфаты булган конкуренция нәтижәсендә бөлгенлеккә төшә. Ләкин ул байлык жыю теләген ташламый, һәм ахырда аны комсызлыгы акылдан шашу дәрәжәсенә житкерә. Хикәядә язучы хосусый милекнең кешене шәхес буларак бозуын ачык буяулар белән күрсәтә.

«Ике дус» хикәясендә дә байлыкка омтылучы зур бер сөздәгәр образы сурәтләнә. Автор аның надан һәм милләт интересларыннан бик ерак торган саф кадим-

че, «халык өстендә яткан албасты» булуын фаш итә.

«Жан исәбе алганда» хикәясендә язучы патша самодержавиясенең ялчыларының халыкка дошман булуын тасвирлый, хезмәт халкын патша хөкүмәтенә буйсындырып тотуда диннең, руханиларның реакцион ролен ача. Автор бу әсәрдә халыкны көчле итеп тасвирлай, оешкан рәвештә эш иткәндә аның үз теләгенә ирешә алуын күрсәтә.

«Ертылган приказ» хикәясендә Хөснәи Кәрим авыл халкының Февраль революциясенә ничек каршы алуын сурәтли. Буржуаз-демократик революция вакытында крестьяннарның психологиясе бу хикәядә кызыклы гына вакыйгалар аша бирелә.

Китапның күләме 115 бит, бәясе 2 сум 85 тиен.

* *

Шагыйрь Салих Баттал озак еллар буенча Совет Армиясендә очучы булып хезмәт иткән. Ул совет очучыларының тормышын яхшы белә. Күптән түгел аның үзенә күргәннәренә, белгәннәренә, ишеткәннәренә нигезләнеп язылган «Очучы язмалары» исемле китабын (күләме 124 бит, бәясе 3 сум 15 тиен) Татарстан китап нәшрияты каршындагы яшьләр-балалар әдәбияты редакциясе икенче кабат бастырып чыгарды.

Бу китап укучылар, бигрәк тә жидееллык һәм урта мәктәптә укучы балалар өчен әһәмиятле. Анда география, физика, математика фәннәренә практик торыштагы файдасы турында мавыктыргыч итеп төрле мәгълүматлар бирелгән.

С. Баттал

ОЧУЧЫ ЯЗМАЛАРЫ

Китапның башында автор үзенә ничек итеп очучы булып китүен сурәтли, беренче мәртәбә һавага күтәрелүе, самолетны идәрә итәргә өйрәнүе, парашюттан сикерүе турында яза.

Автор авиациянең халык хужалыгында һәм илебезне дошманнардан саклау эшендәге әһәмиятенә дә шактый киң туктала, шул уңай белән гражданнар сугышында, Бөек Ватан сугышында совет очучыларының күрсәткән батырлыкларын сурәтләгән күп кенә эпизодлар китерә. Аларның барысы да коры сөйләп бирү тәртибендә генә түгел, хикәя төсле итеп, художестволы формада язылганнар. Бигрәк тә совет очучысы, татар егете Биктимернең күргәннәре, аның дошман тылындагы авыл халкын фашистларга каршы көрәшкә оештыруын сурәтләгән битләр кызыклы.

Мәктәп балалары өчен язылган бу китапны зурлар да яратып укыячаклар.

* *

Татарстан китап нәшрияты Һиндстан язучысы Кришан Чандарның кече яшьтәге мәктәп балалары өчен язылган «Тылсымлы агач» исемле китабын татар телендә бастырып чыгарды. Китап әкият формасында язылган, анда Иосыф исемле ятим малайның күргәннәре сурәтләнә.

Китапның башында авторның «Совет балаларына хат»ы урнаштырылган. Ул анда болай ди:

«... Сихри дөньяның бөтен можжизаларын сез минем «Тылсымлы агач» исемле китабымда очратырсыз. Ләкин әкият кабыгына женнәр белән дә, алыплар белән дә, принцессалар белән дә, тылсымлы лампалар белән дә һичбер уртаклыгы булмаган башка бер хикәя яшеренгән. Бу хикәя безнең көннәрдәге вакыйгалар белән бик нык үрелеп бара. Аны эзләргә кирәкми, бу китап-

ны укыганда ул үзеннән-үзе ачылыр».

Чыннан да, китапны укыганда фантастик әкияткә чын хикәянең үрелеп баруы ачык сизелә. Нәрсә турында соң ул хикәя?

Шәфкатьсез патша үзенә хезмәткә килмәгән өчен унике яшьлек Иосыфны бакчасыннан һәм коесыннан мәхрүм итә. Әнисе аңа актык сыерларын сатарга киңәш бирә. Иосыф старостадан бу сыер бәрабәренә тылсымлы орлык алып кайта. Бу тылсымлы орлыктан тишелеп чыккан агачның тамырлары өстә, һавада була, э очы белән ул жир астына таба үсә. Шушы агач буйлап Иосыф жир астына сәяхәткә юнәлә һәм ул анда гажәп хәлләр күрә. Жир астында күргән

К. Чандар

ТЫЛСЫМЛЫ АГАЧ

вакыйгалар жир өстендәге капиталистик тормышның гаделсезлеген фаш итәрлек итеп сайланганнар. Алтын-көмеш сарайлар тирәсендә исәпсез-хисапсыз адәм сөякләре сибелеп ята. Алтынга кызыгу, комсызлык кешеләргә үлемгә китергән.

Иосыф һәм аның юлдаш иптәшләре — Мохан белән принцесса — тылсымлы агач буйлап жир астында сәяхәт иткәндә тагын бик күп можжизаларга очрыйлар, бик күп кыенлыкларны жиңеп чыгалар, бик күп кешеләргә

төрле бәләләрдән коткарып калалар, яхшы кешеләргә изгелек эшлиләр, явызларны төрле жәзага тарталар. Ә явызлык бу әкияттә һәр урында алтынга, алмаз ташларга, байлык эстәүгә бәйләп бирелгән. Сәяхәтче балаларны байлык кызыксындырмый, аларның нияте яхшы: алар дөнья күрергә, тормышны өйрәнергә тырышалар.

Ниһаять, балалар, Вакыт бабайның канатлы таягына утырып, жир өстенә күтәреләләр. Шәфкатьсез патша һәм аның якиннары, алтын-көмешкә алданып, жир астына төшеп олагалар.

Моның белән автор изучеләрнең кешелек тарихы казыган кабергә күмеләчәген гәүдәләндерә.

Ә тылсымлы агач — кешелек тарихының агачы булып чыга. Балаларның тылсымлы агач буйлап гизеп йөрүләре — кешелек тарихы туплаган гыйлемне өйрәнү икән ул.

Вакыт бабай балаларга күргәннәрен - белгәннәрен авылдашларына сөйләргә киңәш итә дә үз юлы белән китеп бара.

Шулай итеп, бу китап — тылсымлы әкият кенә түгел, анда, автор әйткәнчә, Һиндстандагы һәм чит жирләрдәге тормыш турында дәреслек тә гәүдәләндерелә.

Авторның әйтүе буенча, Һиндстанда бу китапны балалар гына түгел, зурлар да, хәтта карт кешеләр дә бердәй кызыксынып укыйлар икән. Моны шулай ук татар укучылары да бик мавыгып укыячаклар.

Китап матур рәсемнәр белән иллюстрацияләнгән. Бәясе 3 сум 85 тиен. Күләме 124 бит.

ТАТАРСТАН ЖУРНАЛИСТЛАРЫНЫҢ УЧРЕДИТЕЛЬНЫЙ СЪЕЗДЫ,

Январь урталарында Татарстан журналистарының учредительный съезды үткәрелде. 16 январьда Муса Жәлил исемендәге Татар дәүләт опера һәм балет театры бинасына газета һәм журнал эшчеләре, партия һәм совет жәмәгәтьчеләге, шәһәр һәм авыллардагы актив хәбәрчеләр арасынан сайланган делегатлар, язучылар, съездга чакырылган кунаклар жыйналды. Съездны Татарстандагы карт журналистарның берсе Б. Корбанов ачты.

Журналистар союзының Татарстан бүлеген оештыру комитетының эше һәм журналистар алдында торган бурычлар турындагы докладны оештыру комитеты председатели Галим Рябков ясады. Докладтан соң фикер алышуларда катнашкан делегатлардан З. Абдуллин, З. Төхфәтуллин, профессор И. Пехтелев, С. Оффенгенден, Г. Кушаев, С. Бәхтияров, Г. Вафин, В. Галимов, Ф. Надыров һәм башкалар журналистарны тормышка ныграк үтәп керергә, актуаль мәсьәләләрне үз вакытында яктыртып барырга чакырдылар. Журналистар союзының Татарстан бүлегенә һәм аның каршында оештырылачак ижади секцияләр эше өчен кыйммәтле тәкъдимнәр әйттеләр. Фикер алышулар икенче көнне — язучыларның Тукай исемендәге клубында давам итте.

Съезд Журналистар союзының Татарстан бүлегенә идарәсен, ревизия комиссиясен һәм СССР журналистарының учредительный съездына делегатлар сайлады.

Аннары яңа сайланган идарәнең беренче утырышы булды. Утырышта идарә президиумы председатели итеп Ш. Хамматов, җаваплы секретаре итеп С. Оффенгенден сайланды.

ФАТИХ КӘРИМ КИЧӘСЕ

9 январьда Татарстан жәмәгәтьчеләге шагыйрь-патриот Фатих Кәримнең тууына 50 ел тулу көнен билгеләп үтте. Бу көнне Казанның Колонналы залына шагыйрьне искә алу өчен язучылар, журналистар, югары уку йорты һәм мәктәп укытучылары, студентлар һәм күп кенә әдәбият сөючеләр килде.

Фатих Кәримнең тормышы һәм иҗат эшчәнлегенә турында филология фәннәре кандидаты Зәет Мәжитов доклад ясады. Язучы

Мирсәй Әмир, композитор Жәүдәт Фәйзи, инженер А. С. Будрин шагыйрь турында истәлектәрен сөйләделәр.

Соңыннан зур концерт булды. Залда утыручылар В. И. Качалов исемендәге Казан зур драма театры артисты Игорь Ингварның Фатих Кәрим шигырьләрен укуын яратып тыңладылар. Моннан тыш концертта Әзәл Яһүдин, Фәйзи Биккинин, Разия Тимерханова, үзешчән композитор Ф. Әхмәдиев һ. б. лар катнашты.

ШАГЫЙРЬ ҺӘМ ХУДОЖНИК ПАВЕЛ РАДИМОВ БЕЛӘН ОЧРАШУ

20 январьда Татар дәүләт музеенда язучылар, шагыйрьләр һәм журналистар Габдулла Тукай әсәрләрен беренче мәртәбә рус теленә тәржемә иткән рус шагыйре һәм художнигы Павел Александрович Радимов белән очраштылар. Очрашуда П. А. Радимов үзенең туган ил табигатенә багышланган әсәрләрен укыды.

Татарстан язучылары исеменнән Афзал Шамов татар культурасына күп хезмәт күрсәткән шагыйрь һәм художникның иҗатына тирән ихтирам һәм зур жылылык белән чыгыш ясады.

Музейда П. А. Радимов иҗат иткән картиналарының күргәзмәсе оештырылган иде.

ОЧЕРК ТУРЫНДА СӨЙЛӘШҮ

12 январьда язучыларның Тукай исемендәге клубында журналистар, язучылар «Огонек» журналының редколлегиясе члены Н. Н. Кружков белән очраштылар. Н. Н. Кружков әдәбиятта очерк жанрының тоткан урынын һәм аның алдында торган бурычлар турында сөйләде, газеталарда басылып чыккан кайбер очеркларның сәнгатьчә эшләнешләренә тукталып, фикерләрен әйтте.

ХАЛЫК АРТИСТЫ КАМАЛ III ЮБИЛЕЕ

19 январьда Ленин орденлы, Галиәсгар Камал исемендәге Татар дәүләт академия театрында РСФСРның һәм Татарстан АССРның халык артисты Камал III кә 60 яшь, ижади хезмәтенә 40 ел тулу уңае белән тантаналы жылыш булды. Жылышны Татарстан Культура министры урынбасары Я. Шәмсетдинов ачты. Театр директо-

ры Н. Гайнуллин юбилярның тормышы һәм эшчәнлегә турында доклад ясады. Аннан соң юбилярга төрле оешмалардан, учреждениеләрдән, ижади дусларыннан котлау адреслары, кыйммәтле бүләкләр тапшырылды, тәбрикләп килгән дистәләрчә телеграммалар укылды. Аннары Казандагы 113 нче мәктәп пионерлары Камал III не үзләренең оешмасына мактаулы пионер итеп алулары турында белдерделәр.

Кичәнең тантаналы бүлегеннән соң, Камал III катнашы белән В. Шекспирның «Отелло», Н. Исәнбәтнең «Мулланур Бахитов» әсәрләреннән өзеңкләр уйналды.

Юбилей уңае белән Камал III Татарстан АССР Верховный Советының Мактау кәгазе белән бүләкләнде.

ИҢ ЯХШЫ ХИКӘЯ ҺӘМ ОЧЕРК ӨЧЕН ПРЕМИЯЛӘР

СССР Язучылары Союзы секретариаты «Дружба народов» журналы редакциясе советының 1959 елдан башлап заманыбызның актуаль темаларына багышланган иң яхшы хикәяләргә һәм очеркларга премияләр бирү турындагы карарын раслады. Премияләр, тугандаш халыклар телләрендә чыга торган республика журналларында бер ел эчендә басылып чыккан, шулай ук авторлар яки журнал редакцияләре тарафыннан ябык әдәби конкурстка жиһәрелгән һәм «Дружба народов» журналында файдаланылган әсәрләр тикшерелгәннән соң, редсовет тарафыннан бирелә.

Ун премия билгеләнә. Аларның жидесе (10 мең сум күләмендә — бер беренче, 7 мең сумлык — ике икенче, 5 мең сумлык — дүрт өченче премияләр) әсәрләрнең авторларына, 5 мең сум күләмдәге өч премия бу әсәргә бастырып чыгарган республика журналлары редакцияләренә бирелә.

Конкурс йомгакларыннан соң, премия алган һәм «Дружба народов» редсоветы яхшы дип тапкан әсәрләр аерым жыентык булып басылып чыгачак.

ТАТАРСТАН КИТАП НӘШРИЯТЫНДА

— 1959 елда Татарстан китап нәшрияты матур әдәбияттан нинди яңа китаплар чыгара?

Редакция нәшрият житекчеләренә шундый сорау белән мөрәжәгать иткән иде. Алар безгә түбәндәгечә җавап бирделәр:

— Татарстан китап нәшрияты үткән елда тулай күләмнәре 790 табак, барлык тиражы 810 мең данә булган 80 исемдә төрле матур әдәбият китаплары бастырып чыгарды.

1959 елны матур әдәбият китаплары бастыру тагы да үсә. Быел 96 исемдә төрле матур әдәбият китапларын чыгару планлаштырылды. Аларның күләме 936 табак, тиражы 826 мең.

1959 елда нәшрият рус классикларының әле моңарчы татар телендә бер дә чыгарылмаган зур күләмле әсәрләрен бастыруны күз алдында тотта. Алардан, мәсәлән, Н. В. Гогольнең «Диканька утары» янын-

дагы кичәләре» дигән повестьлар жыентыгы, И. А. Гончаровның «Обломов», Н. Г. Чернышевскийның «Нәрсә эшләргә?» романнары бар. Рус совет язучыларынан М. Шолоховның «Кеше язмышы» исемле кичә таңылган хикәясә хәзер производствода.

1812 елгы Ватан сугышында катнашкан батыр якташыбыз Н. А. Дурованың «Кавалерист кыз повестьлары» дигән жыентыгы, рус совет язучысы В. Каверинның «Ачык китап» исемле роман-трилогиясе басылачак. Мәскәү журналисты И. Осиповның Татарстан нефтен табу, батырларча үзләштерү турындагы очерклары рус телендә басылып чыгачак.

СССР халыклары әдәбиятыннан да үрнәкләр шактый гына. Башкорт язучысы С. Кудашның «Хәтердә калган минутлар» исемле китабына истәлекләре җыйналган. Д. Юлтыйның «Сайланма әсәрләр» жыентыгында «Кан» исемле романы, пьесалары һәм башка әсәрләре бирелә. А. Таһировның «Солдатлар» романында беренче империалистик сугыш вакыйгалары сурәтләнә. Башкорт шагыйре Г. Рамазановның «Яшә, яшьлек!» исемле жыентыгына «Яшьлек таңнары» исемле нефтьчеләр турындагы поэмасы һәм шигырьләре керә.

Латыш язучысы В. Лацисның «Яңа тормышка» («К новому берегу») романы, казакъ шагыйре Ж. Молдагалиевның М. Жәлилгә багышланган «Жыр турында жыр» исемле поэмасы татар теленә тәржемә итеп бастырыла.

Халык демократиясе илләре язучылары әсәрләреннән кытай язучысы Чжао Шулинең «Саньливань авылында» исемле романында кытай авылындагы социалистик кооператив эше күрсәтелә. Шулай ук кытай язучысы Цао Юйның «Тайфун» исемле пьесасы чыгарыла. «Албания язучылары хикәяләре» дигән китапта албан язучыларының албан халкының социализм төзү өчен көрәшен чагылдырган иң яхшы хикәяләре бирелә.

Нәшрият татар әдәбияты үсеше тарихында күренекле роль уйнаган язучыларның әсәрләрен бастырып чыгару эшен быел да давам иттерәчәк. Язучы, журналист, Коммунистлар партиясенең күренекле эшчесе булган Шәһит Әхмәдиевның «Сайланма әсәрләр»енә хикәяләре, публицистик мәкаләләре, М. Вахитов, Г. Ибраһимов һәм башкалар турындагы истәлекләре кертелә.

XX йөзнен 30 нчы елларындагы татар язучысы М. Галәүнең «Сайланма әсәрләр»ендә «Күкелә сәгать», «Күпләрдән берәү» исемле хикәяләре, «Пугачев явы» дигән тарихи пьесасы бар. Г. Толымбайскийның хикәяләр һәм повестьлар жыентыгы чыгачак.

Кави Нәжминен дүрт томнан торган «Әсәрләр»енең соңгы ике томы басылып бетә. III томга «Язгы җилләр» романы, IV томга язылып бетмәгән «Тирән агым» исемле романы, пьесалары, басылмаган әсәрләре керә.

Заһир Бигиевның «Повестьлар» китабы «Гөнаһе кәбанр» («Олы гөнаһлар»), «Өлүф хут гүзәл кыз Хәдичә» исемле әсәрләренә үз эченә ала. Гражданнар сугышы елларында кулаклар тарафыннан явызларча үтелгән демократ шагыйрь Даут Гобәйдинең шигырьләре беренче тапкыр аерым китап итеп басыла. Татар поэзиясенең остасы С. Дәрмәнднең «Сайланма шигырьләре» китабы укучыларыбызга зур бүләк булчак.

Хәзерге татар язучыларынан Г. Әпсәләмовның «Дустым мәхәббәте», Ә. Еникинең «Йөрәк сере» исемле повестьлары аерым китап итеп басыла. Г. Ахуновның «Юллар татында» исемле китабына Татарстан нефтьчеләре һәм студент яшьләр тормышын сурәтләгән хикәяләре, очерклары керә. М. Хөсәеннең «Чирәм жирләр сулышы» дигән очерклар китабы чирәм жирләрдәге яшьләрнең героик хезмәтен тасвирлый. Яшь журналист М. Хәмитовның колхоз һәм совхоз кешеләре тормышын чагылдырган биш очеркы «Гүзәл жимешләр» исемле китапка туплана. Г. Иделленең «Тормышка мәхәббәт» дигән китабына шул ук исемдәге һәм «Дәүләт Бәдриев» пьесалары, «Күпер», «Очрашу» дигән хикәяләре һәм башка әсәрләре, Х. Садриның «Безнең таңнар» исемле китабына «Ил батырлары», «Безнең таңнар» дигән повестьлары һәм башка әсәрләре урнаштырыла.

И. Газиның «Без әле очрашырбыз», А. Расихның «Юлда маяклар», Н. Фәттаһның «Берничә хикәя», Р. Төхфәтуллинның «Авылым хикәяләре» дип исемләнгән китапларына төрле темаларга багышланган хикәяләр керә. Ф. Әмирхан һәм А. Шамовның хикәя китаплары рус телендә чыгачак. Пландә драма әсәрләреннән Ю. Әминов һәм А. Әхмәтнең «Бер пәрделә пьесалар» исемле аерым-аерым китаплары, Р. Ишморатовның «Шайтан таягы» исемле пьесалар җыентыгы бар.

Шагыйрьләрдән Б. Сирин, Х. Туфан, Ә. Исхак, С. Баттал, С. Хәким, Ә. Давыдов, Г. Хужиев, Ә. Ерикәй, Ә. Юныс, З. Мәжитов, К. Әмири, М. Ногман, Бөек Ватан сугышында һәлак булган яшь шагыйрь М. Гаяз һәм бүгенге кайбер яшь

язучыларның поэтик китапларын чыгару планлаштырыла. З. Нуриның шигырьләре рус телендә җыентык итеп бастырыла. Республикабызда рус телендә иҗат итүче шагыйрьләрдән И. Кәлимуллин, Ф. Кузнецов җыентыклары планга кертелде.

Коллектив әсәрләрдән «Юмор һәм сатира» җыентыгын, «Күңелле сәхнә» исемле җыентыкның 11 нче китабын, «Литературная Казань» альманахының 1 һәм 2 нче, яшь язучылар альманахы «Идел»нең 3 һәм 4 нче китапларын чыгару күз алдында тотыла. «Дуслык көче» дигән Кытай Халык Республикасының Х еллыгына багышланган җыентык татар совет язучылары һәм журналистларының Кытай турындагы хикәяләрен, очеркларын, шигырьләрен үз эченә ала.

20 табак күләмендәге «Әдәбият мәсьәләләре» дип аталган китабында классик язучыбыз Г. Ибраһимовның әдәби тәнкыйть мәкаләләре бирелә. СССР Фәннәр академиясе Казан филиалы Тел, әдәбият һәм тарих институты тарафыннан әзерләнган «Татар совет әдәбияты» дигән җыентыгы бу төр китаплар арасында зур игътибарга лаеклы.

Яшь тәнкыйтьче Р. Бикмөхәммәтовның «Шинчәс чәчәкләр» исемле китабы татар әдәбиятындагы традицион образлар турында фәнни-популяр монографиядән тора.

Музыка белгече Ч. Бәхтиярованың «Фәрит Яруллин» исемле монографиясе күренекле татар совет композиторының тормыш һәм иҗат юлын яктырта.

«Халык җырлы» исемле җыентыкның быелгы тиражы 25000 данә булчак. Пландә Х. Ярми төзегән «Татар халык мәкаләләре һәм әйтемнәре» исемле китап та кертелгән. Музыкаль әсәрләрдән композитор А. Ключарев тарафыннан төзелгән «Татар композиторларының баян өчен язган җырлары» дигән җыентык бар. Шулай ук татар композиторларының яңа популяр җырларын аерым листовкалар итеп чыгарырга уйланыла.

Бу китапларның бер өлеше производствого бирелде дә инде.

ЭЧТӘЛЕК

КПССның XXI съезды

К. Вәлиев. Онытылмас бөөк көннәр	3
Г. Камай. Коммунизмның жинүе өчен	4
Г. Бәширов. Жинел аягы белән	5
Н. Исәнбәт. Алгы ижади жинешләргә таба	6
Х. Туфан. Син үзең бирден	8

Хикәяләр, шигырьләр

Б. Камалов. Үр менгәндә. Хикәя	9
А. Канһар. Кул житмәс кеше. Повестьтан өскә. X. хин тәржемәсе	36
Г. Афзал. Шигырьләр	43
Ә. Галиев. „Күптәнме әле“. Шигырь	45
И. Абдуллин. Торналар киткәндә. Хикәя	46
Д. Гулна. Болан. Яшьләргә. Шигырьләр. З. Мансур тәржемәсе	55
И. Эртюков. Кыш. Умырзая. Шигырьләр	57
С. Данилов. Бәйрәмгә чакыру. Минем күнел моңаймасын өчен. Шигырьләр	58
С. Васильев. Балалар хакына. Шигырь. З. Нури тәржемәләре	60

Шәриф Камалның тууына 75 ел

Ш. Камал. Алтынчы башня. Пьеса-сатирадан өзекләр	62
Ш. Камал хатлары	92
З. Байгильдиева. Хәтердә сакланганнардан	95

Очерклар

З. Вәли. Коммунистик хезмәт кешеләре	97
М. Колодин. Нефть чыккан якларда	105

Китап күзәтү

М. Рәфиков. „Көрәш еллары“	114
Р. Гайнанов. Гамил Афзал шигырьләре	118

Яңа китаплар	123
Хроника	125

Жаваплы редактор — Абдулла Гумеров.

Редколлегия: Ибраһим Гази, Хәсән Хәйри, Сибгат Хәким,
Фатих Хөсни, Нил Юзиев, Габдрахман Әпсәләмов.

Производствого бирелде 31|I-59 ел. Басарга кул куелды 24|II-59 ел. ПФ 01061. Кәгазь форматы 70x108|₁₆. Учет.-изд. табак 10,38. Басма табак 8,0(10,96). Табакта 57296 знак. Заказ К-61. Тираж 10357 экз. Бәясә 4 сум.

Татарстан Култура министрлыгы каршындагы нәшрият һәм полиграфия промышленности бүлегенә
Камил Якуб исемендәге матбугат комбинатында басылды. Казан, Бауман урамы, 19, 1959 ел.

Бәясө 4 сум.
Цена 4 руб.

Совет ӘДӘБИЯТЫ

ТАТАРСТАН ЯЗУЧЫЛАРЫ
СОЮЗЫНЫҢ АЙЛЫК
ӘДӘБИ ҺӘМ ИҖТИМАГЫЙ-
ПОЛИТИК ЖУРНАЛЫ

ПОДПИСКА
АЛУ ДӘВАМ ИТӘ

«СОВЕТ ӘДӘБИЯТЫ» журналы киң катлау укучылар өчен чыгарыла. Аңарга күренекле татар язучылары, шагыйрьләре, драматурглары, тәнкыйтьчеләре һәм публицистлары катнаша.

«СОВЕТ ӘДӘБИЯТЫ» журналы битләрендә хәзерге татар әдәбиятының иң яхшы әсәрләре басылып килә. Журнал үзенең укучыларын рус язучыларының, тугандаш халыклар язучыларының, шулай ук халык демократиясе илләре язучыларының яңа әсәрләре белән таныштырып бара. Журналда рус һәм Европа классиклары әсәрләренең яңа тәржемәләре бирелә.

«СОВЕТ ӘДӘБИЯТЫ» журналы битләрендә Татарстанның әдәбиятын, музыка, сынлы һәм театр сәнгате өйрөнү мәсьәләләренә, татар әдәбияты тарихы мәсьәләләрен эшлөү, әдәби мирасны туплауга һәм тәнкыйть-библиографиягә киң урын бирелә.

ЖУРНАЛГА ЯЗЫЛУ БӘЯСЕ

12 айга — 48 сум, 6 айга — 24 сум,

3 айга — 12 сум, аерым саны 4 сум.

«СОВЕТ ӘДӘБИЯТЫ» журналы Бөтенсоюз каталогына кертелде һәм аңа Советлар Союзының барлык элемент бөлекләрендә һәм «Союзпечать»нең барлык бөлекләрендә чикләүсез язылырга мөмкин. Журналга мондый адрес белән дә язылып була:

Казань, Университетская, 2.

«Союзпечать»нең өлкә бүлегә.

«СОВЕТ ӘДӘБИЯТЫ» журналына язылыгыз!

Ежемесячный литературно-художественный
и общественно-политический журнал

СОВЕТ ӘДӘБИЯТЫ

(Советская литература)

ОРГАН СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ ТАТАРИИ